2020•1

dzūkų kultūros žurnalas

DAINAVA

TURINYS

ISTORIJA

Dr. Liudas Jovaiša
Dingusios bendruomenės pėdsakais: jėzuitai Merkinės istorijoje 3

MŪSŲ PAVELDAS

Dr. Margarita Janušonienė
Pietų Lietuvos dvarai: Rudamina 8

KULTŪRINĖS TRADICIJOS FRAGMENTAI

Andra Kavaliauskaitė
Vilnoniai pokalbiai 15

DAILĖ

Gita Strikytė
Pasiuntinio žinutė iš namų 23

DZŪKŲ KAIMAI

Vytautas Stacevičius
Vergakiemis 28

Antanas Švedas
Prisiminimai 35

GAMTA

Dr. Jonas Satkūnas
Dainavos šaltiniai neišdžius 47

Dr. Stasė Dapkūnienė, Irma Maciulevičienė, dr. Vilija Snieškienė
Etninio lietuviško darželio augalai Punsko ir Seinų valsčių Lenkijos lietuvių sodybose 50

LITERATŪRA

Henrikas Gudavičius
Toli Kivačo krioklys 62

Kęstutis Jazukevičius
„Laiko dulkes nužėrus...“ 68

LITERATŲ KLUBAS „TĖKMĖ“

Eugenija Strazdienė
Viena Auroros diena 72

Rimutė Adžigauskaitė-Griškevičienė
Dancį sopa 74

Ar kremci rūgštų pienų? 75

ANOTACIJOS

Henrikas Gudavičius
Merkinės monografija: pavykęs bandymas sugrįžti į netolimą praeitį 76

Rasa Benedikienė
Dzūkų abrūsėliai. Alytaus kraštotyros muziejaus rankšluosčių rinkinys 78

Vilmantas Dunderis
Neatpažinti. Neužmiršti. Alytaus miesto žydų senųjų kapinių epitafijų rinkinys 79

APIE AUTORIUS 80

Redakcinė kolegija nereikalauja, kad spausdinamų straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę.

dzūkų kultūros žurnalas

DAINAVA

2020 / 1 (39)

Leidžia
Dzūkų kultūros draugė ir
Alytaus apskrities literatų klubas „Tėkmė“
Savanorių g. 6, LT-62142 Alytus
Tel. (8 315) 51 990
Leidžiamas nuo 2000 m.

ISSN 1648-0384
UDK 82(474.5) (51)
Da-109

REDAKCINĖ KOLEGIJA
Giedrė Bulgakovienė
Algimantas Černiauskas
Dr. Margarita Janušonienė
Emilija Krušinienė
Daina Pledienė
Juozas Žitkauskas

RĖMĖJAI

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA

ALYTAUS MIESTO SAVIVALDYBĖ

Redaktorė – Audronė Jakunskienė
Dailininkė-dizainerė – Neringa Kononova
Viršelio dailininkas – Zenonas Bulgakovas

Žurnalo viršeliuose – Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotraukos iš serijos „Merkinės keramikai“.
Pirmajame viršelyje – Teresės Jankauskaitės angelai, antrajame viršelyje – Saulius Indrašius dalijasi juodosios keramikos paslaptimis, trečiajame viršelyje – Rūta Indrašiūtė ir jos molio puodynės, ketvirtajame viršelyje – Elvyros Petraitienės „Maldininkas“.

Spausdino UAB „Kitos spalvos“,
Savanorių pr. 287-320, LT-50127 Kaunas
El. paštas: kitosspalvos@takas.lt
Tiražas 1000 egz. Kaina sutartinė.

Dūzgia dzūkai

(...) liepžiedžiai jau ruduoja, o bitės dūzgia grikių laukuose.
Henrikas Gudavičius. „Klaidžiojo kažkas prie Krūčiaus“

varłukė Anel’kutė,
an šakos užšokus,
savo placom akełėm
žūro in dūzgiancus dzūkus
ir ragi, kap prakaito lašas
nuslaidza užancin, kap šaudo
akscinas paskavoja po antajuoscu,
o juodas plaukas baltu pasdaro

girdzi Anel’kutė
kožnų dzūko žogo dūzgimų,
ragi akies klaptełėjimų
po miegų budzinancis iš vasaros
sapnų ir jieškanc akiai gero už(si)kircimo
baltai ašarukei nuog ažarų slankancai
ligi laukų, kur dūzgia dzūkai
nuog ryto ligi vakaro,
nuog visčės buvimo, nuog pyrmo
ligi astankinio garso

lakia Anel’kutė stulpų natom,
pažaminiais kabeliais
an pecų užsidėjus
žalių gramaponų,
tarpurpirščiuosa prispaudus
rudų albomų:
su inrašytais garsais,
nutrauktais veidais

dūzgia dzūkai

grįžta
Anel’kutė
namo

Juozas Žitkauskas

Dr. Liudas Jovaiša

DINGUSIOS BENDRUOMENĖS PĖDSAKAIS: JĖZUITAI MERKINĖS ISTORIJOJE

Prieš 450 metų, tais pačiais 1569-aisiais, kai Merkinei buvo suteiktos miesto teisės, į Lietuvą atvyko pirmieji Jėzaus draugijos – šiandien didžiausios katalikiško pasaulio vienuolijos – nariai. Nežinome, kokiu keliu pirmoji jėzuitų grupelė, vykusi iš Braunsbergo, pasiekė Vilnių, tačiau po metų, 1570-aisiais, iš Varšuvos per Gardiną į Lietuvos sostinę keliavusi antroji 14 jėzuitų grupė su Austrijos provincijolu italu Lorencu Madžu (Lorenzo Maggio), Lenkijos viceprovincijolu ispanu Fransisku Sunieriu (Francisco Sunyer) ir pirmuoju Vilniaus jėzuitų kolegijos rektoriumi lenku Stanislovu Varševickiu (Stanisław Warszewicki) stabtelėjo Merkinėje. Čia Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo dieną (liepos 2-ąją) kažkuris iš grupės narių (manytina, S. Varševickis) pasakė pamokslą[1]. Tad Merkinė buvo viena pirmųjų Lietuvos vietovių, kurioje apsilankė, tegu ir labai trumpam, Jėzaus draugijos nariai. Iš laiko perspektyvos į šį įvykį galime žvelgti kaip į tam tikrą pranašingą ženklą – jėzuitų grįžimo į Merkinę pažadą.

Nuo tos 1570-ųjų liepos prabėgus kiek daugiau nei šimtui metų, įkurdinti jėzuitus Merkinėje sumanė ne kas kitas, o Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis etmonas ir Vilniaus vaivada bei Merkinės seniūnas Mykolas Kazimieras Pacas. Šiam žingsniui jį paskatino pragaištingos karo su Maskva pasekmės – sudegintos ir po maro epidemijos klebonų netekusios Merkinės apylinkių bažnyčios[2]. Tokį sielovadinį vakuumą turėjo kompensuoti M. K. Paco aprūpinta nuolatinė Merkinės jėzuitų misijų stotis (drauge su „filialu“ Ratnyčioje, kur buvo pastatyta bažnytėlė ir misionieriaus namelis), pavaldi Gardino jėzuitų kolegijos rektoriui. Jėzuitai turėjo keliauti po apylinkių kaimus ir patarnauti Merkinės parapinėje bažnyčioje kaip pamokslininkai ir nuodėmklausiai. 1676 m. Merkinės jėzuitų misijos fundacija buvo patvirtinta Abiejų Tautų Respublikos Seimo. 1758 m. jėzuitų misija peraugo į stambesnius jėzuitų namus – rezidenciją[3]. Iš pradžių Merkinėje vienu metu paprastai darbavosi 2–4 jėzuitai, ilgainiui jų skaičius augo: nuo 1739 m. – 5, nuo 1748 m. – dažniausiai 6–7, o nuo 1766 m. – net 9.

Jėzuitai Merkinėje: asmenų bendrija

Pirmasis tėvas jėzuitas, iš Mazovijos kilęs tėvas Pranciškus Inovskis (apie 1618–1679), Merkinėje ėmė darbuotis 1676 m.[4]. Jam čia mirus[5] darbą pratęsė žemaitis tėvas Dovydas Lindikavičius (1645–1702). Šis iš pradžių irgi rezidavo vienas, tačiau po kurio laiko (1687–1688 m.) prisidėjo brolis jėzuitas. 1688 m. paskirtas misijos vyresniuoju, tėvas D. Lindikavičius

Mykolo Kazimiero Paco portretas. *Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus Valdovų rūmų rinkinių*

Merkinėje darbavosi jau su 2–3 jėzuitais – drauge su broliu ir kitu tėvu (1688–1689), vėliau – su dviem tėvais (1689–1692), o galiausiai – su dviem tėvais ir vienu broliu (1692–1694).

Su tėvo P. Inovskio atvykimu prasidėjusi jėzuitų misija Merkinėje truko beveik šimtmetį – iki 1773-iųjų, kai Jėzaus draugija buvo panaikinta. Per šį laikotarpį, kaip liudija nevisiškai išlikę katalogai, Merkinėje turėjo darbuotis daugiau negu 120 jėzuitų – ne mažiau nei 87 tėvai, bent 22 studentai-mokytojai, mažiausiai 17 brolių. Ilgiausiai – net po 15 metų – Merkinėje praleido pirmasis misijos vyresnysis žemaitis tėvas D. Lindikavičius (1679–1694) ir brolis Antanas Prušinskis (1730–1745); 12 metų darbavosi tėvas Kazimieras Janiševskis (1711–1713, 1717–1727), 11 – žemaitis tėvas Jokūbas Reimeris (1741–1752), miręs Ratnyčioje. Kai kurie tėvai grįždavo į Merkinę po pertraukos, o keturi čia mokytojavę studentai, tapę kunigais, į Merkinę buvo grįžę nauju – tėvo jėzuito – statusu: Jonas Žodeika (mokytojavo 1698–1699 m., kunigavo 1707–1708 m.), Liudvikas Dombrovskis (mokytojavo 1726–1727 m., kunigavo 1757–1758 m.), Karolis Charkevičius (mokytojavo 1748–1750 m., kunigavo 1753–1755 m.), Simonas Lenartavičius (mokytojavo 1751–1753 m., kunigavo bent 1759–1760, 1763–1764 ir 1766–1773 m. (o gal ir ištisai nuo 1759 iki 1773 m.).

Tarp Merkinėje dirbusių jėzuitų veik nebūta itin ryškių žvaigždžių, spindėjusių mokytumu arba ėjusių itin atsakingas vadovaujamas pareigas. Tai lėmė bendruomenės, atsidėjusios pirmiausia sielovados darbui, pobūdis. Dauguma merkiniškių tėvų jėzuitų didžiąją gyvenimo dalį praleido įvairiose vietovėse eidami misionierių, pamokslininkų ir nuodėmklausių pareigas. Tarp tokių minėtinas lietuvis tėvas Jonas Lukoševičius (1699–1779; Merkinėje dirbo 1729–1730 m.), parengęs pirmąją spausdintą latgališką knygą. Net devyni XVII–XVIII a. sąvartoje Merkinėje veikę jėzuitai didžiojo 1710 m. maro metu tapo artimo meilės aukomis įvairiose Lietuvos vietose. Iš garsesnių tėvų, gyvenusių Merkinėje, minėtini žemaitis Juozapas Petravičius (1688–1736; Merkinėje – 1733–1735), lenkas Liudvikas Sokulskis (1684–1744; Merkinėje – 1742–1744) ir lietuvis Kazimieras Kognovickis (1746–1825; Merkinėje – 1770–1772). Pirmasis Vilniaus universitete dėstė filosofiją (išliko jo skaityto kurso užrašai), o gyvenimą baigė eidamas Kražių kolegijos rektoriaus pareigas. Antrasis buvo retorikos, filosofijos ir teologijos dėstytojas, vadovavo Plocko ir Minsko kolegijoms, o mirė Merkinėje kaip čionykštės misijos vyresnysis. Trečiasis dar būdamas studentas Merkinėje dėstė poetiką, retoriką ir matematiką, o po Jėzaus draugijos panaikinimo mokytojavo ir dirbo pamokslininku Gardine. Vėliau gyveno Sapiegų dvare, parašė ir išleido tris šios giminės istorijos tomus bei kelionės į Romą aprašymą. 1805 m. grįžo į Rusijos imperijoje tebeveikusių jėzuitų bendruomenę, tačiau 1820 m. drauge su ja buvo išvarytas už valstybės ribų. Paskutinius gyvenimo metus kaip gailestingųjų seserų ligoninės kapelionas praleido Galicijoje (tuometinės Austrijos imperijos teritorijoje).

Jėzuitų bendruomenės veikla Merkinėje

Merkinėje jėzuitai įkūrė sielovados punktą, tačiau jau XVII a. pabaigoje ėmėsi mokyti vaikus. Vis dėlto ši jų veikla ilgą laiką buvo daugiau ar mažiau sporadiška – kataloguose mokytojai (išskyrus vieną išimtį, tėvai jėzuitai) iš pradžių (su protarpiais) minimi tik 1695–1710 m. laikotarpiu. 1726 m.

X.

M. Joannes Woyskiewicz Prof: Pōēs:
M. Stanislaus Buccowicz, Prof: Ld:
Coadjutores.
Andreas Sobolewski, Apoth:
Bartholomæus Bargielski, Præf:Fam: Proc:Præd: Paniem:
Georgius Zabolski, Proc: Hofn:
Gregorius Rakowski, Cell:Soc:Credēnt: horol:
Joannes Kiełczewski, Proc: Kēdan:
Joannes Morawski, Janō:
Joannes Tworzymowicz, Soc: P. Proc: Kiełb:
Laurentius Lipiński, Præf: Cub: Disp:
Fabian Parzymowicz, Soc: P. Præf: Bursæ: Soc: exeunt:
Petrus Pietkiewicz, Præf: Officin: Arcul:
Theodorus Hryniewicki, Ædit: Vell: Crēdens.

Missio Dziembrovicnsis
in Diœcesi Vilnensi.

P. Ignatius Chądzyński, Miss: xmus.
P. Stanislaus Peter Miss:
P. Thaddæus Mrowski, Miss:

Missio Merecensis
in Diœcesi Vilnensi.

P. Ignatius Woronowicz, Super: & Miss: Romæ: exeur:
P. Christophorus Kruszewski, Conc: Miss:
P. Michäel Zacharewicz Miss: Urdo:
P. Simon Lenartowicz, Miss: Urdo:
Josephus Szymanowski, Præf: Fam: & Præd: Missi-

XI.

Missio Wolkowyscensis
in Diœcesi Vilnensi.

P. Paulus Piłkowski, Super: Miss: & Mission:
P. Josephus Stanilewski, Miss:
P. Josephus Stefański, Miss: Conf: adm:
P. Lucas Stefan, Miss: Conf: idem:
P. Michäel Rutkowski, Miss:
PP. 29. M M. 3. FF. 12. in universo: Pers: 38.

Illuxtana Residentia.
in Diœcesi Livoniæ.

R. P. Thomas Kurwacki, Super: à die 1. Januar: 1760.
P. Michäel Swidakowski, Missi: Præf: Templ: hon: Sanct: Barc: & Fab: Procc: Dom: Oper: Gazm: Conf: 3tiu. CC.
P. Antonius Alenkiewicz, Conc: à Fall: Pol: Præs: Congr: Rad: Oper:
P. Antonius Montkiewicz, Præc: Præd: Swiąt: Rosar: Præf: Miss:
P. Carolus Szmurło, Monit: Præf: Spir: exhor: Dom: Claustr: FF. dab: panes: Conf: idem CC.
P. Gaspar Elzberg, Conc: Lucer: Oper:
P. Michäel Dobrawski, Conc: à Dom: Pol. Præf: Schol: & Bibl: Præs: Congr: Olviæ: Conf: idem CC.
Cæt: reliq: PP. per urn: excepto: R.P. Super: Magistro.
M. Joannes Romanowski Præf: Spir: & Gram:
M. Ludovicus Kobyleński, Præf: Inf:
M. Valentinus Hinze, Præf: Rhet: Pōēs: & Hist: Script: Hist: Dom:
Jaco.

51

1759–1760 m. Lietuvos jėzuitų provincijos katalogo fragmentas. Jame matyti Gardino kolegijai priklausančios Merkinės misijos personalas (4 tėvai, 1 brolis). *Archivum Romanum Societatis Iesu, Lith. 59.*

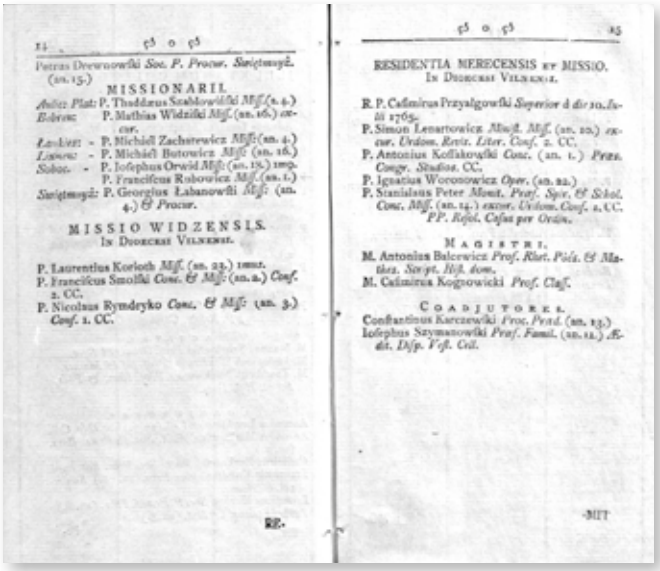

Petrus Drewnowski Soc. P. Procur. Swiętnyæ. (an. 15.)

MISSIONARII.

Judæi Plat: P. Thaddæus Szablowiński Miss. (a. 4.)
Ebræi: P. Mathias Widziński Miss. (an. 16.) excur.
Kaukieni: - P. Michäel Zacharewicz Miss. (an. 4.)
Lisowo: - P. Michäel Butowicz Miss. (an. 16.)
Sobac: - P. Josephus Orwid Miss. (an. 18.) imp.
P. Franciscus Rubowicz Miss. (an. 1.)
Swiętnyæ: P. Georgius Łabanowski Miss. (an. 4.) & Procur.

MISSIO WIDZENSIS.
In Diœcesi Vilnensi.

P. Laurentius Korloth Miss. (an. 23.) imus.
P. Franciscus Smolski Conc. & Miss. (an. 2.) Conf. 2. CC.
P. Nicolaus Rymdryko Conc. & Miss. (an. 3.) Conf. 1. CC.

RESIDENTIA MERECENSIS ET MISSIO.
In Diœcesi Vilnensi.

R. P. Casimirus Przyałgowski Superior à die 10. Julii 1765.
P. Simon Lenartowicz Missi. Miss. (an. 22.) excur. Urdon. Revis. Liter. Conf. 2. CC.
P. Antonius Kossakowski Conc. (an. 1.) Præs. Congr. Studios. CC.
P. Ignatius Woronowicz Oper. (an. 22.)
P. Stanislaus Peter Missi. Præf. Spir. & Schol. Conc. Miss. (an. 14.) excur. Urdom. Conf. 2. CC.
PP. Rejol. Cæter. per Ordin.

MAGISTRI.

M. Antonius Balcewicz Prof. Rhet. Pōēs. & Mathes. Script. Hist. dom.
M. Casimirus Kognowicki Prof. Class.

COADJUTORES.

Constantinus Karczewski Proc. Præd. (an. 13.)
Josephus Szymanowski Præf. Famil. (an. 12.) Ædit. Disp. Vest. Cel.

1770–1771 m. Lietuvos jėzuitų provincijos katalogo fragmentas, kuriame išvardytas Merkinės rezidencijos personalas (5 tėvai, 2 magistrai, 2 broliai). *Archivum Romanum Societatis Iesu, Lith. 59.*

Kodenio (Gvadalupės) Dievo Motinos paveikslą Merkinės jėzuitams XVIII a. viduryje dovanojo Brastos vaivada Adomas Tadas Chodkevičius (1711–1745). Dengtas sidabruotu „rūbu“, jis jėzuitų bažnytėlėje 1774 m. puošė pirmąjį šoninio mūrinio Švč. Mergelės Marijos altoriaus, kurį prižiūrėjo Merkinės moksleivių sodalicija (brolija), tarpsnį. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka 2020 m.*

atsinaujinusi jėzuitų pedagoginė misija (iki 1761 m. ji vykdyta su tam tikrais pertrūkiais[6]) truko apie pusę amžiaus (iki 1773 m.). Šiuo laikotarpiu Merkinėje, kaip ir kitose jėzuitų mokyklose, mokytojavo jėzuitai studentai. Nuo 1762 m. čia jų darbavosi nebe vienas kaip lig tol, o du – antrasis ėmėsi vadovauti geriausius mokyklos auklėtinius telkusiai Marijos sodalicijai[7]. Pilnos programos (penkių humanitarinių klasių kaip kolegijose) jėzuitų mokykla Merkinėje veikė bent nuo 1766 m., tačiau ji veikiausiai nebuvo itin gausiai lankoma, mat visoms penkioms klasėms pakako dviejų mokytojų. Maždaug nuo 1740 m. turėjo gyvuoti ir mokinių bendrabutis[8] (vad. „muzikantų bursa“, veikiausiai tapatintina su 1774 m. inventoriuje paminėtu „konviktu“).

XVIII a. viduryje, Merkinės misijai išaugus į rezidenciją, sustiprėjo ir sielovadinė čionykščių jėzuitų veikla. Tuomet vienas bendruomenės narys ėmė nuolatos reziduoti Ratnyčioje, o pora kitų – kelis kartus per metus lankyti prie Lazdijų esančią Rudaminos parapiją. Merkinės jėzuitai rūpestingai registravo savo sielovados darbo vaisius. Iš jų ataskaitų sužinome, kad, pvz., 1706 m. jėzuitų rūpesčiu katalikų tikėjimą išpažino trys liuteronai, 1707 m. – vienas evangelikas reformatas, o 1708 m. pakrikštytas 20 metų žydas[9]. XVIII a. viduryje kasmet buvo išklausoma 10–12 tūkst. išpažinčių ir atliekama 20–40 misijų apylinkės kaimuose[10]. Misionierių veikla apibūdinta ne vien kiekybiškai, bet ir kokybiškai: 1708 m., Šiaurės karo metais, Merkinės misionieriai, kad ir prispausti kraštutinio vargo, savo misijų stoties neapleido. Kadangi plačioje apylinkėje nemaža klebonų buvo pasitraukę, daug žmonių traukė išpažinties pas jėzuitus, ir daug tūkstančių jų buvo išklausyta[11]. 1710 m. vasarą, likę patarnauti vietos žmonėms, maru užsikrėtė ir rugpjūčio mėnesį mirė du iš trijų Merkinės misijos jėzuitų – pamokslininkas Jonas Slomkevičius ir mokytojas Mykolas Filimonovičius[12].

Jėzuitų buveinė Merkinėje

Ilgą laiką svarbiausia Merkinės jėzuitų pastoracinės misijos vieta buvo parapinė magdeburginio miesto bažnyčia. Tik XVIII a. viduryje iškilo mūrinė dviaukštė U raidės plano rezidencija su Šv. Kryžiaus bažnyčia-koplyčia ir mokykla[13]. Mūrinėje bebokštėje bažnyčioje su mediniu prieangiu[14] buvo įrengti penki altoriai: didysis su Nukryžiuotojo atvaizdu, šoniniai Angelo Sargo, mokinių sodalicijos Švč. Mergelės Marijos, šv. Antano ir šv. Ignaco. Chore stovėjo nedideli penkių balsų vargonėliai, būta sulūžusių instrumentų (trimitų, valtornų,

1742 m. nutapytas šv. Juozapo atvaizdas kitados kabojo Merkinės jėzuitų Šv. Kryžiaus bažnytėlės šoninio mūrinio šv. Ignaco altoriaus antrajame tarpsnyje. 1774 m. paminėti ir Vaikelio Jėzaus bei šv. Juozapo galvas puošiantys sidabriniai spindulių vainikai. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka 2020 m.*

Merkinės bažnyčioje Varėnos rajono savivaldybės meras Algis Kašėta ir Merkinės bendruomenės pirmininkas Arūnas Glavickas atidengia memorialinę lentą LDK didžiajam etmonui, Merkinės seniūnui Mykolui Kazimierui Pacui. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka 2019 m.*

obojų, altų-basetlių). Atrodo, itin gerbiama buvo Loreto Dievo Motinos statula, rengiama įvairių spalvų suknelėmis, bei votais puoštas didžiojo altoriaus Nukryžiuotasis. Prie pastarojo buvo sukabinti 1769 m. įgyti metaliniai (sidabriniai arba sidabruoti) Kristaus kančios įrankiai (kareivio ranka, 30 sidabrinių, kopėčios, gaidys, plaktukas, vinys, nendrė, ietis, stulpas, rimbas, užtemusių dangaus šviesulių – saulės ir mėnulio – atvaizdai); dalį jų paaukojo merkiniškė Ancevičienė ir kažkoks anoniminis „valstietėlis“[15]. Liturginiais rūbais ir kitais tekstilės audiniais XVIII a. viduryje bažnyčią praturtino Naugarduko vaivadienė Salomėja Ona Sapiegaitė-Radvilienė, ponai Lanievskiai, Merkinės paseniūnienė Grochovskienė ir neįvardyta Merkinės seniūnienė[16].

Jėzuitų rezidencijos pastatas buvo netinkuoto plytų mūro, dengtas čerpėmis, su rūsiais ir aštuoniais virš stogo išvestais kaminais. Vieną rezidencijos pastato korpusą užėmė bažnyčia-koplyčia, kituose dviejuose buvo išdėstyti kambariai ir kitos patalpos (ne visos jos buvo įrengtos), refektorijus (valgomasis), virtuvė. Jėzuitų namuose buvo sukomplektuota maždaug 300 pavadinimų leidinių biblioteka. Apie vieną detalę sužinome iš jėzuitų šaltinių: 1765 m. rezidencijos vyresnysis Kazimieras Prielgauskas gyventojų, mokinių ir namų bendruomenės patogumui gan aukštame bokštelyje įtaisė valandas ir ketvirčius mušantį laikrodį[17].

Šalia pagrindinio rezidencijos pastato buvo nauji dvivėriai vartai su kryželiu viršuje, per kuriuos buvo įvažiuojama į rezidencijos teritoriją. Čia buvo įveistas sodas ir daržas, stovėjo „senasis konviktas“ (mokinių bendrabutis?), medinis malksnomis dengtas dviaukštis svirnas su gonkomis, tarnų namas su kepykla, ūkiniai pastatai. Priešais vartus, kitoje gatvės pusėje, sode, stovėjo mokyklos pastatas su dviejų klasių patalpomis. Be to, Merkinės jėzuitai valdė ir mūrnamį (Vazos namą) Rotušės aikštėje.

Kaip intensyviai Merkinės jėzuitai plėtojo rezidencijos aplinką, atskleidžia XVIII a. 7-ojo dešimtmečio duomenys. 1761 m. naujai išgrįstas svirnas, o netoli jo pastatyta erdvi daržinė. 1762 m. „Kuršo pavyzdžiu“ pertvarkytas bravoras, kad jame vien per kovo mėnesį būtų galima pasidaryti alaus visiems metams; Ratnyčios misionieriaus Ignaco Varanavičiaus lėšomis netoli Masališkių, labai patogioje vietoje, įdėjus nemaža pinigų ir darbo, nuo pamatų pastatytas malūnas. 1764 m. Nemuno pakrantėje pastatytas svirnas, kuriame pirkliai galėjo sukrauti savo prekes. 1766 m. pastatyti du bravorai ir naujas, erdvesnis, tarnų namas su įrankių sandėliu; Masališkių dvare iškilo plytų degykla. 1767 m. šeimynos (tarnų) kieme pastatytas kažkoks namams patarnaujančių bernų būstas (gal tapatintinas su 1766 m. minimuoju?); Masališkių dvare sausinta pelkėta žemė (iškasta 350 rykščių ilgio griovių). 1768 m. mokyklos salė perdengta nauju stogu, o priešais rezidenciją esančiame sklype („in fundo Purpiswiensi“) drauge su „kilmingąja

mergele“ Jesmantaite pastatydintas 4 kambarių gyvenamasis namas (pastaroji įgijo teisę jame gyventi iki gyvos galvos, o po mirties pastatas turėjo atitekti rezidencijai). 1769 m. rezidencijos teritorijoje, tačiau už (klauzūrinės dalies?) tvoros, pastatytas namelis virėjui ir jo žmonai[18].

Merkinės jėzuitų ir jų paveldo likimas po 1773 m.

1773 m. panaikinus Jėzaus draugiją, keli buvę jėzuitai liko darbuotis suvalstybintoje mokykloje, iki šioji 1776 ar 1777 m. perduota dominikonams. Tuomet dar likusi bendruomenės dalis išsisklaidė, tačiau ilgamečiai misionieriai, I. Varanavičius ir S. Lenartavičius, liko Merkinėje ir čia baigė savo gyvenimą, o misionierius ir mokytojas Stanislovas Peteris po kurio laiko rado prieglobstį Rudaminoje ir veikiausiai ten praleido porą dešimtmečių – iki mirties XVIII–XIX a. sąvartoje.

Prieš metus ir negandas neatsilaikė ne vien paskutiniai Merkinės jėzuitai, bet ir jų buveinė, apie kurios vietą šiandien byloja vien atminimo ženklai. Keli buvusios jėzuitų bažnyčios-koplyčios atvaizdai atsidūrė Merkinės parapinėje bažnyčioje – 1742 m. nutapytas šv. Juozapo paveikslas ir Kodenio (Gvadalupės) Dievo Motinos atvaizdas[19]. Nukeliaudami ten, kur kitados prasidėjo Merkinės jėzuitų misija, jie tarsi uždarė šios istorijos ratą.

Merkinės 650 metų jubiliejaus išvakarėse statomas koplytstulpis, primenantis čia stovėjusią jėzuitų bažnyčią ir vienuolyną. Koplytstulpio autorius Tadas Gutauskas, o žemės plotą jam neatlygintinai skyrė merkiniškė Ona Blažukonienė. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka 2009 m.*

Nuorodos

[1] *Historia Collegii Vilnensis*, Archivum Romanum Societatis Iesu (toliau – ARSI), Pol 65, l. 80v. (p. 171).
[2] Stanislaw Zalęski, *Jezuici w Polsce*, t. IV, d. 3, p. 1230.
[3] Merkinės jėzuitų istorija iki šiol lieka sistemingai ir išsamiai netyrinėta. Trumpas straipsnelis šia tema paskelbtas Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų enciklopedijoje (*Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, red. Ludwik Grzebień, Kraków, 1996, p. 416), o duomenys apie XVII a. Merkinėje gyvenusius jėzuitus paskelbti leidinyje: Włodzimierz Ławszuk, *Jezuici w Grodnie 1622–1700. Ludzie i dzieje kolegium*, Kraków, 2013.
[4] Čia ir toliau pateikiamos žinios apie Merkinėje gyvenusius jėzuitus ir jų pareigybes surinktos iš vadinamųjų metinių, arba trumpųjų, Jėzaus draugijos Lietuvos provincijos katalogų (*Catalogi breves*), saugomų Jėzaus draugijos Romos archyve (ARSI, Lith. 56–59) ir Lietuvos bibliotekose.
[5] *Necrologi provinciae Lithuaniae*, 1620–1689 m. ARSI, Lith. 61, p. 661; *Historia collegi Grodnensis*, 1679 m. ARSI, Lith. 42-I, l. 15v.
[6] Pvz., 1755–1761 m. mokykla neveikė, nes Breslaujos stalininkas Vavžeckis buvo užgrobęs mokyklos aprūpinimui užrašytą Alovės dvarą, žr. *Historia residentiae Merecensis*, 1761 m. ARSI, Lith. 51, l. 168r.
[7] *Historia residentiae Merecensis*, 1761 m. Ten pat, l. 168v.
[8] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, p. 416.
[9] *Annuae litterae collegii Grodnensis*, 1706–1708 m. ARSI, Lith. 45, l. 214–215.
[10] 1764 m. išklausyta beveik 11 tūkst. išpažinčių, atlikta 20 misijų; 1766 m. – atitinkamai 12 tūkst. ir 40. Žr. *Annuae litterae residentiae Merecensis*, 1764–1766 m. ARSI, Lith. 53, l. 300r, 301r.
[11] *Annuae litterae collegii Grodnensis*, 1708 m. ARSI, Lith. 45, l. 215r.
[12] *Annuae litterae collegii Grodnensis*, 1710 m. Ten pat, l. 216v; *Necrologi provinciae Lithuaniae*, 1690–1723 m. ARSI, Lith. 62, p. 611–612.
[13] Merkinės jėzuitų rezidencijos pastatai aprašyti 1774 m. sausio 15 d. inventoriuje (Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1135, ap. 8, b. 1140). T. Aleksandro Kašico (1673–1753), Merkinėje dirbusio 1711–1714, 1719–1720 ir 1749–1750 metais, nekrologe tvirtinama, kad būtent jis nuo pamatų pastatydinęs jėzuitų bažnyčią Merkinėje, *Necrologi provinciae Lithuaniae*, 1746–1769 m. ARSI, Lith. 65, p. 276.
[14] Medinis prieangis su trejomis durimis, saugantis nuo skersvėjų, pastatytas 1768 m. Žr. *Historia residentiae Merecensis*, 1768 m. ARSI, Lith. 51, l. 276r.
[15] *Historia residentiae Merecensis*, 1769 m. Ten pat, l. 276v.
[16] *Historia residentiae Merecensis*, 1761 ir 1769 m. Ten pat, l. 168r-v, 276v.
[17] *Historia residentiae Merecensis*, 1765 m. Ten pat, l. 219v.
[18] *Historia residentiae Merecensis*, 1761–1769 m. Ten pat, l. 168r-v, 219r, 220r-v, 275r–276v.
[19] *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas*, sud. Svetlana Poligienė, Vilnius: Savastis, 2006, p. 182.

Dr. Margarita Janušonienė

PIETŲ LIETUVOS DVARAI: RUDAMINA

Pagrindinis Rudaminos dvaro fasadas, 2020 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

Tęsiame pasakojimų apie Pietų Lietuvos dvarus ciklą. Straipsnyje pristatoma Rudaminos dvaro, esančio Rudaminos kaime (Lazdijų r.), istorija.

Buvęs Rudaminos dvaras su parku išsidėstęs vaizdingoje kalvoto reljefo vietovėje šalia Rudaminos miestelio, esančio 8 kilometrai į šiaurės vakarus nuo Lazdijų. Dvaras sovietmečiu buvo įrašytas į vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašą[1]. Iš gausių buvusio Rudaminos dvaro pastatų dabar tėra išlikę trys – tai mūrinis vieno aukšto dvaro rūmų pastatas su laiptuotu keturšlaičiu stogu, mūrinis tvarto ir akmenų mūro kluono fragmentai (il. 1, 2). Mišraus stiliaus peizažinis dvaro parkas su tvenkiniais taip pat išliko tik fragmentiškai. Parkas ir daugelis dvaro pastatų sunyko pokario metais.

Rudaminos dvaras istorikų ir menotyrininkų tyrinėtas palyginti mažai. Žinių apie jį randame kunigo kraštotyrininko Jono Totoraičio[2] ir architektūros bei urbanistikos istoriko Algimanto Miškinio[3] darbuose. Kita svarbi šaltinių dalis – archyviniai dokumentai. Istorinių duomenų apie Rudaminos dvarą išliko Lietuvos valstybės istorijos (LVIA), Lietuvos centriniame valstybės (LCVA), Vilniaus apskrities (VAA), Kultūros paveldo centro (KPCA) archyvuose, Mokslų akademijos (MAB RS) ir Vilniaus universiteto (VUB RS) bibliotekų rankraščių skyriuose. Konkrečiai su Rudaminos dvaru susijusių dokumentų išlikę nedaug, tikėtina, kad dalis jų galėjo pakliūti į Lenkijos ir Baltarusijos archyvus, nes XVI–XVIII a. pagal administracinį suskirstymą Rudamina priklausė Gardino apskričiai, XIX a. I p. – Varšuvos kunigaikštystei, XIX a. II p. – Suvalkų gubernijai. Daug vertingos medžiagos sukaupta kunigo Jono Reitelaičio rankraščiuose. Be išrašų iš Rudaminos bažnyčios archyvų ir Lietuvos Metrikos, juose yra monografinių apybraižų apie daugelį Užnemunės miestelių ir dvarų, tarp jų – ir Rudaminos. 2002 m. dvaro istoriją tyrinėjo Jūratė Valužytė[4]. Ji susistemino spaudoje skelbtas publikacijas apie Rudaminos dvarą bei Lietuvos archyvuose esančią medžiagą

ir parašė išsamią istorinę šio dvaro raidos apžvalgą. Pristatydama trumpą Rudaminos dvaro istoriją, remiuosi J. Valužytės atliktų istorinių tyrimų duomenimis.

Rudaminos dvaras įkurtas apie 1537–1538 m., kada Petras Plikis už karo tarnybą gavo iš Merkinės ir Punsko laikytojo Jono Zaberezinskio žemės – balą prie Urdominos upelio (tiek feodalinio laikotarpio, tiek ir vėlesniuose – XIX a. archyviniuose dokumentuose Rudamina vadinama *Urdomin*). P. Plikiui buvo paskirta 10 valakų žemės tarp jau buvusių kaimų: Slepovronų (dabar – Maišymų), Paliūnų, Račicų (dabar – Trakiškių), Karužų ir dar atskirai sklypas prie Lazdijų miestelio. Dvaro kūrimas duotoje žemėje buvo sunkus, nes reikėjo sausinti pelkes ir iškirsti mišką. Po dvaro įkūrėjo mirties dvarelį paveldėjo ir jame tvarkėsi jo sūnus Bogdanas Plikis. Šiam mirus, našlę Plikienę vedė Grigorijus Masalskis. Jis buvo veiklus, žymus ir įtakingas asmuo (nuo 1574 m. Gardino žemės pateisėjas, nuo 1578 m. – Gardino žemės teisėjas, nuo 1589 m. – Gardino apskrities ribų teisėjas). Pareigos leido jam pasirūpinti, kad Rudaminos dvaras priklausytų Gardino apskričiai, nes ten buvo mažesni mokesčiai. Jo rūpesčiu greta įkurti keli kaimai ir dvarai.

Po pirmosios žmonos mirties G. Masalskis vedė Mariną Račkaitę, kuri kraičio atsinešė Račkų dvarą su šešiais kaimais Gardino apskrityje. Kartu su antrąja žmona G. Masalskis pastatydino mūrinę bažnyčią Rudaminoje. Po G. Masalskio mirties 1596 m. dvarą paveldėjo jo sūnus Lukas Felicijus Masalskis. Jis buvo vedęs Kotryną Skorulskaitę, Kauno maršalkaitę, su kuria turėjo du sūnus: Stasį Kazimierą ir Jurgį Mikalojų. Po Jurgio Mikalojaus Masalskio mirties dvaras perėjo jo sūnui Petrui Masalskiui. Šis mirė bevaikis, ir dvaras atiteko Masalskių giminaičiams Skorulskiams. Skorulskiai šiuose dvaruose negyveno, todėl XVII a. II p. jie buvo labai apleisti.

Išlikęs Rudaminos dvaro pagrindinio įvažiavimo vartų stulpas, 2020 m.
Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo

Geresni laikai Rudaminos dvare stojo apie 1740 m., kai dvarą iš Skorulskių nupirko Trakų vaivadijos iždininkas Mikalojus Turčinavičius Sušickis. Jis ne tik iš naujo atstatė dvaro ir palivarko pastatus, bet dar ir patį dvarą labai padidino, pirkdamas ar kitais būdais įsigydamas naujus kaimus ir palivarkus. XVIII a. vid. Rudaminos dvarui priklausė Rudaminos miestelis, magdeburgines teises gavęs dar XVII a. I p., Maišymų ir Neravų kaimai, Mikniškių kaimas ir palivarkas. Įsigijęs dvarą M. Turčinavičius patyrė, kad jo ribos daugelyje vietų pažeistos, nes dalį žemių buvo nusavinę aplinkinių dvarų savininkai. 1749 m. įvyko teismas su Bulakavo ir Aštriosios Kirsnos dvarų savininkais Karengomis, ir dvaro ribos atstatytos, o vėliau ir išplėstos nupirkus iš Kašico Kirsnos palivarką su Lapiškių kaimu, kitą Kirsnos palivarką iš Venskovičiaus, Šeštokų palivarką iš Vilpišausko bei Karužų kaimo ūkius iš įvairių savininkų.

1755 m. M. Turčinavičius parašė testamentą, kuriuo Rudaminos ir Kirsnos dvarus su Rudaminos miesteliu užrašė žmonai Teresei Remerytei-Turčinavičienei ir sūnui Adomui Turčinavičiui-Sušickiui. Iki A. Turčinavičiaus pilnametystės dvarus prižiūrėjo samdomi ūkvedžiai, vėliau – pats A. Turčinavičius. Jis turėjo žmoną Ievą ir dukterį Teresę. Po trečiojo Respublikos padalijimo 1795 m. Užnemunė atiteko Prūsijai. Dėl miestams uždėtų didelių mokesčių A. Turčinavičius pasirūpino, kad Rudamina būtų laikoma ne miestu, o kaimu. Pats A. Turčinavičius, kaip ir jo tėvai, su šeima gyveno dvare. A. Turčinavičius mirė 1810–1819 m. laikotarpiu. Po jo mirties dvarą paveldėjo duktė Teresė, ištekėjusi už generolo Suchorževskio. Ji dvarą testamentu užrašė Elvyrai Vitkevičienei, kuri kaip savininkė dokumentuose minima nuo 1870 m.

Tuo metu dvaras buvo įklimpęs į skolas ir 1872 m. turėjo būti parduotas iš varžytynių. Tuomet sudarytas smulkus Rudaminos dvaro aprašymas, kuriame išvardyta 16 dvaro pastatų ir 14 iš molio drėbtų trobų kumečiams gyventi. Prie dvaro buvęs sodas, užimantis apie 8 margus žemės. Minimi ir penki ten buvę tvenkiniai. Ar įvyko numatytos dvaro varžytynės – žinių nėra. Iš bylos apie gaisrą, įvykusį Rudaminos palivarke 1894 m., aiškėja, kad jau 1887 m. dvaras priklausė Anai ir Vladimirui Gavronskiams. Savininkai dvare negyveno, apsilan-

kydavo tik retkarčiais, nes gyveno Varšuvoje. V. Gavronskis mirė 1914 m. Tarpukariu dvarą valdė ir pats ten gyveno Leiba Zimanas. Po jo mirties dvaras liko žmonai Tonei Zimanienei ir dukroms Eugenijai ir Sofijai Onai. Rudaminos dvaro įpėdinių įgaliotiniu buvo majoras Vincas Matulionis. Jis vedė Sofiją Oną Zimanaitę ir tapo vienu iš dvaro savininkų.

1923 m. Rudaminos dvaras buvo išparceliuotas. Savininkai galėjo pasilikti nenusavinamą 80 ha žemės normą, o likusi žemė išdalyta mažažemiams, kareiviams, naujakuriams. Dalis skirta Rudaminos miestelio išplėtimui. Dvaro savininkai pasiliko pačią dvaro sodybą. Duomenų apie dvaro pastatus ir jų rekonstrukciją bei remontą tarpukario laikotarpiu archyviniuose dokumentuose neišliko. 1940 m. Rudaminos dvaras nacionalizuotas iš savininkės Sofijos Onos Matulionienės. Pokario metais buvusioje dvarvietėje įsikūrė kolūkis. Daugelis senų pastatų nunyko arba nugriauti.

2001 m. Rudaminos dvarą įsigijo Ramūnas Valiokas. Kadangi kiti dvaro sodybos pastatai – tvartas ir kluonas jau anksčiau buvo atiduoti pajininkams, R. Valiokas įsigijo tik centrinius Rudaminos dvaro rūmus su labai maža aplink pastatą esančia teritorija (il. 3). Dabartinio savininko vizija – atkurti dvaro kaip šimtmečiais formuoto vientiso ekonominio ir kultūrinio komplekso struktūrą, todėl jis nedelsdamas pradėjo derybas su pajininkais, kad galėtų išpirkti iš jų dvaro ūkinius pastatus ir žemę apie juos. Valiokų šeimos iniciatyva ir lėšomis buvo atlikti dvaro istoriniai (Jūratė Valužytė, 2002), architektūriniai (Rimas Valeckas, 2003) ir žvalgomieji polichromijos tyrimai (Idalija Bėčienė, 2003; Audronė Kaušinienė, 2014). Architektūrinių tyrimų metu užfiksuoti penki rūmų architektūrinės raidos etapai:

1) renesansinis XVI a. etapas,
2) barokinis XVIII a. vidurio etapas,
3) barokinis XVIII a. vidurio–pabaigos etapas,
4) istoristinis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios etapas,
5) tarybinis XX a. II p. laikotarpis.

Renesansinis dvaro rūmų pastatas buvęs mažesnis už dabartinį, jo kontūrus žymi dviejų rūsio patalpų sienos. Vienoje jų išlikęs ir autentiškas XVI a. skliautas, o sienose – charakteringos nišelės, skliautų lunetės ir glefai. Koks buvo renesansinio etapo pastatas, galime tik spėlioti, tikėtina, kad medinis.

Pirmuoju barokiniu laikotarpiu susiformavo dabartinio rūmų pastato tūrinė ir planinė struktūra bei architektūrinė išraiška. Pastatas išplėstas prie buvusių pamatų pristačius šio etapo sienų tinklo pamatus. Rūsyje sumūryti masyvūs stulpai pirmo aukšto mūrinėms sienoms paremti. Suformuotas pailgo stačiakampio plano vienaaukštis pastatas mansardiniu stogu. Pagrindinis įėjimas buvo vakariniame fasade. Pastato kampai akcentuoti piliastrais. Architektūrinė šio etapo raiška

Rudaminos dvaras, 2020 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

labai lakoniška, besiremianti santūriomis formomis ir harmoningomis proporcijomis. Pastato plano struktūra anfiladinė, rytinėje pusėje išliko to laikotarpio durų angos. Tuo metu išmūryti ir savitų formų barokiniai kaminai – centrinis ir šoniniai (palėpės lygyje autentiškas išliko tik pietinis, o šiaurinis rekonstruotas istorizmo ir tarybiniu laikotarpiais).

Rudaminos dvaro rūmų eksterjero polichromijos fragmentas. Adomo ir Ievos Turčinavičių monograma virš pagrindinio įėjimo į dvarą, 2020 m.

Antrajame barokiniame periode vyko statinio palaikomieji remontai ir rekonstrukcijos. Matomiausi pakeitimai padaryti pagrindiniame vakariniame fasade – centrinio įėjimo vietoje pristatytas keturių mūrinių kolonų prieangis. Plano struktūroje atsirado nauja laiptinė, vedanti iš pirmo aukšto į apatinę terasą ir palėpę. Iš šio laikotarpio išliko vertinga medinė mansardinio stogo konstrukcija, pritaikyta čerpėms.

Istorizmo etape svarbių pasikeitimų neįvyko, tik permūrytos krosnys, užmūrytos kai kurios durų angos bei nišos[5].

Tarybiniame laikotarpyje pastatas pritaikytas kolūkinės kontoros reikmėms, parteryje prieš pagrindinį centrinių rūmų fasadą įrengtas fontanas. Patalpos dar kartą rekonstruotos XX a. pabaigoje, pritaikant rūmų pastatą kepyklai. Nepaisant vykdytų rekonstrukcijų, iki šių dienų išliko nesudarkyta kompaktiška pastato tūrinė-erdvinė struktūra, simetriška pagrindinio fasado kompozicija, anfiladinė plano struktūra bei architektūrinei raiškai būdingas monumentalumas.

Rudaminos dvaro rūmų eksterjero polichromijos fragmentas. Adomo ir Ievos Turčinavičių monograma virš pagrindinio įėjimo į dvarą, 2020 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

Rūmų eksterjero sienų tapybos fragmentas, 2020 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

Žvalgomieji centrinių dvaro rūmų polichromijos tyrimai atskleidė, kad dekoruoti buvo ir pastato fasadai, ir vidaus patalpos (il. 4, 5, 6, 7). Išskiriami keli dekoravimo etapai. Ankstyviausias datuojamas XVIII a. II p. ir pagal vaizduojamas formas (vingiuoti buazerijų užbaigimai, vaisių girliandos, draperijos) bei spalvinį sprendimą priskirtinas baroko stiliui. Pirminio dekoro pėdsakų rasta rūmų fasade, vestibiulyje ir kai kuriose vidaus patalpose. Aptikta sienų tapyba turi meninę vertę, taip pat tai yra vienas iš nedaugelio pavyzdžių, rastų ne sakraliniame, o gyvenamosios paskirties statinyje. Antrasis dekoravimo etapas datuojamas XIX a. I p. Iš atidengtų fragmentų matyti, kad per tapybą vaizduotos medžio apdailą imituojančios interjero detalės – filinginiai sienų paneliai ir

Rūmų eksterjero sienų tapybos fragmentas, 2020 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

Rūmų eksterjero sienų tapybos fragmentas, 2020 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

profiliuoti angų apvadai. Koloritas pastelinių atspalvių – gelsvas, rausvai pilkšvas, rusvas. XIX a. vid. kelios patalpos dekoruotos nutapant stilizuotus medžius ryškiame žydrame fone. XIX a. pab. datuojamas likusių patalpų dekoras – melsvos spalvos langų apvadai, stilizuotų ąžuolo lapų frizai[6]. Visų etapų dekoras neabejotinai turi meninę vertę ir būtų prasminga jį atidengti, profesionaliai konservuoti ir eksponuoti kaip unikalų ir Lietuvoje ganėtinai retą baroko, klasicizmo ir istorizmo laikotarpių pasaulietinės sienų tapybos paveldą.

Rudaminos dvaro rūmų parko fragmentas, 2020 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

Dabartinė Rudaminos dvaro sodybos būklė kelia didelį susirūpinimą. Ypač blogai išsilaikiusi parko ir vandens telkinių sistema – užsikimšus vandens nutekėjimo pralaidai ir įsiveisus bebrams smarkiai pakilo pagrindinio tvenkinio vandens lygis, jo teritorija patrigubėjo, todėl daug medžių buvo apsemti ir per kelerius metus išdžiūvo[7] (il. 8). Ne ką geresnė ir statinių būklė: dvaro rūmų – patenkinama, arklidžių po 2003 m. įvykusio gaisro – artima avarinei, kluono telikę griuvėsiai (il. 9, 10). 2012 m. buvo užsandarinta dvaro rūmų stogo danga, sutvarkyta lietaus surinkimo ir nuvedimo sistema. Tais pačiais metais susirūpinta ir eksterjeruose esančios sienų tapybos būkle. Vykdant sienų polichromijos tyrimus 2003 m. atidengti tapyto dekoro fragmentai buvo išblukę. Cokolinėje pastato dalyje tinkas atšokęs nuo pagrindo, mūro ir tinko paviršiai pažeisti cheminės korozijos, autentiškas tinkas su tapyba atsisluoksniavęs nuo pagrindo, sutrūkinėjęs, pakenktas atmosferos poveikio ir biopažeidėjų. Bloga sienų tapybos būklė reikalavo neatidėliotinų konservavimo darbų.

Avarinės būklės likvidavimo ir konservavimo darbai atlikti 2014 m.[8]. Nuo fasadų cokolio pašalinti vėlyvesni cementinio tinko ir betono intarpai, nuo plytų mūro atšokęs autentiškas tinkas priklijuotas injekcijomis. Autentiškos tapybos atidengimas buvo atliekamas mechaniniu būdu, pasluoksniui pašalinant nevertingus kalkinių klijinių dažų sluoksnius. Tinko išdaužos ir plyšiai užpildyti restauracinio kalkinio tinko mase, kurio sudėtis artima autentiško tinko. Nestabilus tapybos sluoksnis buvo priklijuotas restauraciniu kazeininiu glaistu. Nešvarumai nuo tapybos sluoksnio paviršiaus nuvalyti distiliuotu vandeniu įmirkytais vatos tamponėliais. Tapybos sluoksnis sutvirtintas kazeino emulsijos vandeniniu tirpalu, paviršiai nudruskinti, dezinfekuoti ir antiseptikuoti. Sutvirtinta ir konservuota rūmų pastato eksterjero sienų tapyba kurį laiką bus apsaugota nuo žalingo atmosferos poveikio. Norint atlikti sienų tapybos restauravimo darbus, reikalinga valstybės ar tikslinių fondų parama, nes restauravimui būtinos lėšos privačiam asmeniui per didelės.

Rudaminos dvaro sodybos tvarto liekanos, 2017 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

Rudaminos dvaro sodybos ūkinio pastato liekanos, 2017 m. *Nuotrauka iš Margaritos Janušonienės asmeninio archyvo*

Nors dabartinis Rudaminos dvaro sodybos vaizdas gana slogus, tai nereiškia, kad savininkas jį apleidęs. Priešingai, R. Valiokas, pradėjęs nuo dvaro istorinių, architektūrinių ir polichromijos tyrimų finansavimo, ir pats aktyviai prisideda prie šaltinių apie dvarą rinkimo: apklausinėja seniausius apylinkių žmones, užrašo jų atsiminimus ir liudijimus

Stanisławas Witkiewiczius. Rudaminos dvaro rūmų etiudas, reprodukcija iš *http://www.pinakoteka.zascianek.pl/Witkiewicz/Index.htm*

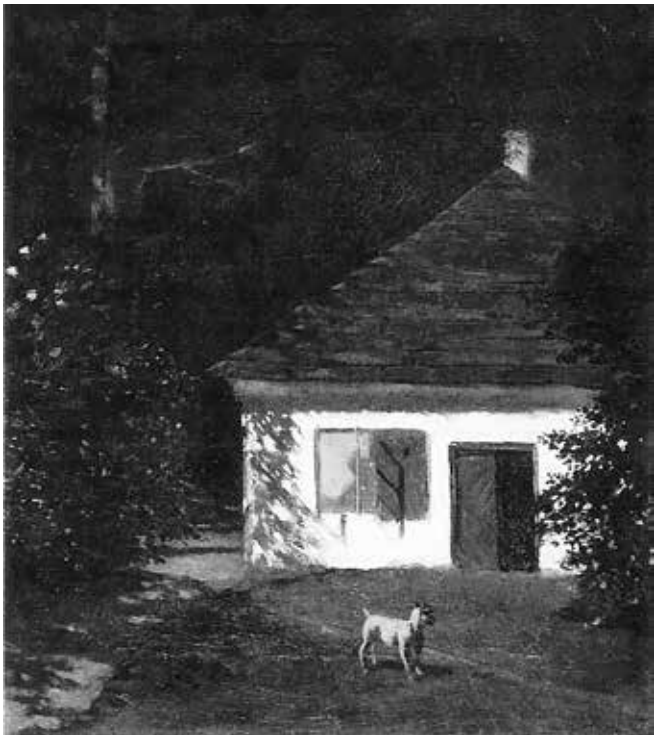

Stanisławas Witkiewiczius. Rudaminos dvaro oficina, reprodukcija iš *http://www.pinakoteka.zascianek.pl/Witkiewicz/Index.htm*

apie buvusių dvaro statinių vietas, palaiko ryšius su Lenkijos archyvais, ieško ir supirkinėja po įvairias įstaigas, privačias kolekcijas išsibarsčiusius dvaro baldus. Jam pavyko surasti ir Žemaitijoje gimusio lenkų kilmės tapytojo Stanisławo Witkiewicziaus 1873 m. tapytus Rudaminos dvaro centrinių rūmų bei oficinos etiudus[9] (il. 11, 12). Su tapytojo palikuonimis, gyvenančiais Varšuvoje ir Kaune, R. Valiokas palaiko ryšius, taip pat ieško kontaktų su kitais asmenimis, galinčiais suteikti informacijos apie Rudaminos dvaro praeitį, nes kuo daugiau žinių ir faktų, tuo patikimesni ir tikslesni dvaro raidos istorijos matmenys.

2015 m. patvirtintas Rudaminos dvaro sodybos fragmentų specialusis planas, Rudaminos dvaro sodyba paskelbta valstybės saugomu kultūros paveldo objektu, kurio reikšmingumą lemiančių vertingųjų savybių pobūdis yra *architektūrinis-želdynų-kraštovaizdžio*[10]. Ateityje Rudaminos dvaro sodyba turėtų būti tvarkoma pagal specialiojo plano paveldotvarkos projekto sprendinius.

Nuorodos

[1] Lietuvos Respublikos istorijos ir kultūros paminklų sąrašas (1978–1990 m.), Vilnius, 1993, p. 236.
[2] Totoraitis Jonas. Sūduvos Suvalkijos istorija. I tomas, Kaunas, 1938; Totoraitis Jonas. Zanavykų istorija. Marijampolė, 1929.
[3] Miškinis Algimantas. Užnemunės miestai ir miesteliai, Vilnius, 1999, p. 445–448.
[4] Valužytė J. Rudaminos dvaro sodybos istoriniai tyrimai, Vilnius, 2002, Kultūros paveldo departamento Alytaus skyriaus archyvas.
[5] Valeckas R. Buvusios Rudaminos dvaro sodybos rūmų architektūriniai tyrimai, Vilnius, 2003, Kultūros paveldo departamento Alytaus teritorinio padalinio archyvas.
[6] Bėčienė I. Buvusios Rudaminos dvaro sodybos rūmų žvalgomieji polichrominiai tyrimai, Vilnius, 2003, Kultūros paveldo departamento Alytaus teritorinio padalinio archyvas.
[7] Plačiau apie Rudaminos ir Aštriosios Kirsnos dvarų sodybų parkus: Januškevičius Laimutis, Lietuvos parkai, Kaunas, 2004.
[8] Plačiau apie 2014 metais vykdytus Rudaminos dvaro centrinių rūmų eksterjero tvarkybos darbus žiūrėti: Kaušinienė Audronė, Rudaminos dvaro rūmų (Lazdijų r.) eksterjero sienų tapybos dekoro konservavimo problemos, in: Acta Academia Artium Vilnensis, 2016, t. 82: Pasaulietinių pastatų sienų tapyba: aktualios restauravimo teorijos, metodikos ir problemos, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 43–53, http://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta%2082/03_A_Kausiniene_43_53p_Acta_82_l.pdf
[9] Stanisławas Witkiewiczius (gimė 1851 m. Žemaitijoje, mirė 1915 m. Lovrane, dab. Kroatija) – lenkų rašytojas, tapytojas, meno kritikas, žinomas kaip Zakopanės stiliaus architektūroje kūrėjas ir teoretikas. Vaikystę praleido Sibire, kur po 1863 m. sukilimo buvo ištremti jo tėvai. Studijavo Peterburge (tarp 1869–1871) ir Miunchene (1872–1875). Nuo 1890 m. gyveno Zakopanėje. Tapyboje propagavo realizmo stilių. Rudaminos dvaro ir oficinos etiudai nutapyti impresionistine maniera. Šiuo metu „Dvaras Rudaminoje" (1873 m., 26 x 39,5 cm) yra privačioje Varšuvoje gyvenančio tapytojo giminaičio nuosavybėje, o „Rudaminos dvaro oficina" (1873 m., 39 x 32 cm) – Balstogės krašto muziejuje. Prieinama internete: http://www.pinakoteka.zascianek.pl/Witkiewicz/Index.htm, [žiūrėta 2020-01-19]
[10] Plačiau apie Rudaminos dvaro sodybos specialųjį planą žiūrėti Kultūros paveldo departamento interneto svetainėje: Rudaminos dvaro sodybos fragmentai (unikalus kodas: 267), http://www.kpd.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=1682&cntnt01returnid=213

Andra Kavaliauskaitė

VILNONIAI POKALBIAI

Ankstus pavasario rytas. Klausausi, kaip paukščiai dalijasi buvusia ar būsima diena. Stebiu, kaip saulė, palydėta mėnulio, kyla mūsų sveikinti. Tarsi viskas taip pat, bet kažko stinga… Ir staiga suprantu: tokiu metu kieme būriuodavosi daugiabučio senoliai, laukiantys to, kuris sustojęs klustelės: ko šiandien norėsite? Kaip visada kaskart senjorai būriuodavosi ir savo dienos vargais, džiugesiu, išgirstomis naujienomis dalydamiesi laukdavo atvežamo pieno, sūrio ar kiaušinių. O šįryt tyku: paukščių balsai, vėjas ir… nutilęs miestas.

„Vilnoniai pokalbiai" – socialinis-edukacinis projektas senjorams, užgimęs karantino metu. Nors daugelis teatrų buvo bent šiek tiek arba visiškai sustabdę savo veiklą, Alytaus miesto teatras priėmė laiko visam pasauliui siųstą iššūkį ir klausė visų pirma savęs: o ką mes šiuo metu galime duoti? Kaip mes galime pasiekti tuos, kuriems išties stinga ne tiek paties teatro, o iš pirmo žvilgsnio paprasto, nuoširdaus ir atviro pokalbio? Taip radosi nuostabi idėja, kuri, užgimusi pavasarį, tikrai sugrįš ir rudenį. Turbūt net nekyla klausimų kodėl, tiesa? Tikėtasi, kad ši idėja sudomins ne vieną bendravimo išsiilgusį senjorą, bet, kad ji taps tokia svari, turbūt nė vienas nebūtų drįsęs net pasvajoti. Nors, kita vertus, nėra ko stebėtis: nuolatinėje skuboje, lėkime, pailsime, kai šiandieną nukeliame rytojui, o rytojų į kitus metus, kai bėgdami, net nesustodami vienas kitą pasveikiname su Kalėdomis, kai greitakalbe sukalbame, kaipgi mums sekasi, nereikia stebėtis, kad ne tik aplink, bet šalia mūsų vis daugėja vienišų ir bendravimo, kartais net pabuvimo kartu tyloje išsiilgusių žmonių.

Kad tylos senjorų namuose būtų mažiau, Alytaus miesto teatras visą pavasarį kvietė megzti gražius tarpusavio ryšius ir bendrauti grupėmis nuotoliniu būdu – telefonu arba internetu. Aktoriai skaitė literatūrinių kūrinių, spektaklių ištraukas, kartu su pašnekovais gvildeno pasirinktas temas, aptarė senjorų gyvenimo patirtis, visuomet gyvus prisiminimus ir šiandienos aktualijas. Tokių susitikimų metu bičiuliškas šiltas ryšys leido atsiverti, sužinoti naujų dalykų, pajusti bendrystės ir reikalingumo jausmą. Buvo nepaprastai gera matyti ir girdėti, kokius nuostabius jausmus gali suteikti vienos valandos pokalbis, išsiilgtas susitikimas ir galimybė ne tik klausyti, bet ir būti išgirstam. Laike, kai bendravimas įgauna dar stipresnę prasmę, mūsų teatras keliavo pas žiūrovą ne parodyti savęs, o paklausti: kaip Tu jautiesi?

Kiekvienas susitikimas skirtingas ir ypatingas. Vieni buvo pažymėti skambiu juoku, kiti – itin stipriais asmeninės patirties lobynų praskleidimais, vieni – tyliais pamintijimais, subtiliais patarimais vienas kitam, kiti – filosofija ir stipriu: ar dar kada susitiksime? Bet turbūt apie visa tai, kas buvo bendraujant su senjorais, kokie jausmai ir mintys plūsta po susitikimų, geriausiai gali papasakoti juose dalyvavę, į tuos pasimatymus senjorus patys kvietę aktoriai. Tad… praskleidžiame trumpus dienoraštinius kulisus apie tai, kas vyko nuotoliniuose pasimatymuose.

A n ū k a i

Balandžio 28, 29, 30 d.

Ruošiuosi šiam pokalbiui ir sau, visai neseniai tapusiai močiute, užduodu klausimą: o ko iš šio susitikimo noriu aš? Galgi man jis kur kas vertingesnis nei pačioms senjorėms? Gal… Dalydamasis ir pats gauni. Tokie pamąstymai užplūsta ir pokalbių metu, jau šnekantis, kodėl mums toks svarbus, toks ypatingas ryšys su anūkais. Metų metais sukaupta išmintimi, gyvenimiškomis patirtimis, gebėjimais norime pasidalyti su mums brangiausiais mažais žmogeliukais – anūkais, kuriuose taip trokštame atpažinti save, pratęsti save… Dalijame save, atgal gaudami nuostabias mažylių šypsenas, besąlygišką pasitikėjimą ir meilę.

„Aš pati neturėjau senelių, – pasakoja Svetlana. – Pavydžiai žiūrėjau į kiemo drauges, katros pasakodavo apie pinigėlį ar saldainį davusią močiutę. Užtat dabar turiu septynis anūkus – visus vienodai myliu, visi vienodai brangūs. Tik pinigėlių jiems nedovanoju, – ne juose laimė… Kiekvienam anūkui dovanoju savo rankomis padarytus darbelius: kam siuvinėtą paveikslą, kam mezginį."

„O aš tik gimusiems anūkams parašiau laiškus… Už kelerių metų, kai bus aštuoniolika, – įsiterpia Gražina, – padovanosiu juos."

„Geriausia dovana – mūsų laikas, – sako Birutė. – Savo vaikams jo pritrūkdavo, užtat dabar norisi su kaupu grąžinti anūkams – kartu žaisti, kepti blynus, virti manų košę, pasakoti pasakas."

„Šitie pokalbiai man subrandino vieną mintį – o ką, jei imčiau ir surašyčiau visus savo prisiminimus apie anūkus į vieną knygelę…" – garsiai mąsto Margarita, tarsi reziumuodama, tarsi patvirtindama, kad meilės išraiškos formų yra pačių įvairiausių ir kad velnioniškai teisus yra Andrius Mamontovas, dainuodamas „niekada meilės nebus per daug"…

INESA

Praėjęs pokalbis anūkų tema su pagarbos verto amžiaus moterimis šildė buvimą ir gaivino atsiminimus. Klausai ir nejučia sieji save su jų pasakojime veikiančiais anūkais, sugrįžti į savas vasaras kaime, galiausiai pamatai, jog dauguma močiučių kažkuo panašios: tas jų kepamų blynų skanumas toks pats, glėbys jaukiai šiltas ir laukiantis…

Visos į pokalbį įsitraukusios moterys labai įdomios, gyvenime daug mačiusios ir patyrusios, tikrai turėjo ką papasakoti apie savo vaikų vaikus. Vienareikšmiškai ir *močiutiškai* visos sutarė, kad anūkai turi būti lepinami: tėvų darbas auklėti, o močiučių – lepinti. Ne tik apčiuopiamais, vaikams skaniais dalykais, bet ir dėmesiu, rūpesčiu, meile.

Visi tam tikrais gyvenimo tarpsniais rašome laiškus, jei ne popieriuje, tai mintyse, tad kartu išsakėme palinkėjimus bei lūkesčius mūsų mylimiems, nusiųsdamos juos išsipildymui: kas anūkui, anūkei, kas dukrai, seneliams. Viena pašnekovė visiems savo anūkams, kai jie gimė, rašė laiškus, o sulaukusi jų pilnametystės būtinai įteiks šias dovanas gražia proga. Kita garsiai pasvarsčiusi išreiškė mintį parašyti atsiminimus apie savo anūkus. Knygą išleidusią moterį, viliamės, šioji tema vėlgi įkvėps rašyti…

Dėkingumas močiutėms už pasidalytas patirtis, įžvalgas auginant žmogų. Buvimas šalia ir akių kontaktas šiam pokalbiui tikriausiai būtų suteikęs dar daugiau spalvų ir atsivėrimų. Kaszin, galbūt kažkada turėsime ir pašnekesio pratęsimą – prie puodelio arbatos ir… *močiutiškų* blynų.

ERIKA

Ž m o g u s ž m o g u i

Balandžio 15 d.

Vidas ir Jonas pirmą kartą veliasi į „Vilnonius pokalbius", t. y. pirmas prisijungimas. Be ypatingų techninių kliauzių sukontaktavome su Anele D. ir Ona V. – dviem senjoromis. Mūsų tema buvo „Žmogus žmogui". Daug visokių gyvenimo pavyzdžių į tokią telpa… Mudu perskaitėme ištrauką iš Vinco Mickevičiaus-Krėvės kūrinio „Raganius", truputį papasakojome apie save, uždavėme vieną kitą klausimą ir pradėjome bendrauti.

Pagyvenusios moterys bendravo noriai, iniciatyviai, buvo juntama, kad joms svarbu kitas žmogus ir kontaktas su juo, noras būti išklausytoms, išsisakyti. Mes išklausėme. Taip jau sutapo, kad ir Onos, ir Anelės šeimos išgyveno tą pačią tragediją – Antrąjį pasaulinį karą, kurio metu vokiečiai sušaudė vienos ir kitos tėčius. Apie tą siaubingą istoriją buvau girdėjęs dar vaikystėj…

***

1941 metais vokiečiams įžengus į Alytų (rusai jau buvo pabėgę), kažkas nušovė Vermachto karininką. Keršydami už jį vokiečiai sušaudė 100 vyrų!

Pamenu, sovietmečiu to neafišavo. Keista, nes būtų pats tas kalbant vaikams apie „fašistinius žvėris", bet… mokytoja vienąkart tik užsiminė, kad kariškį nušovė, galbūt užsilikęs raudonarmietis arba vietinis komunistas?!

Paklausiau Onos, ką ji girdėjusi. Anot jos, karininką, važiuojantį motociklu dabartine Kauno gatve ties sinagoga, nušovė vienas žydas!

Marga ta tiesa, apipinta nuogirdomis, bet nuogirda iš dar gyvo liudininko lūpų man, kaip alytiškiui, brangi, savaip jaudinanti…

Labai sukrėtė gyvų liudininkių asmeninė tragedija ir tragiškas mano gimtojo miesto istorijos puslapis.

Anelė ir Ona, kad ir kaip būtų, pataikė į mūsų su Jonu pasirinktą temą „Žmogus žmogui“, nors mudu pasirinkdami neturėjome omenyje „Homus hominus lupus est“ (žmogus žmogui vilkas), kaip sakė romėnai. Tikėjomės švelnesnių variantų, pavyzdžiui, paršiukas, bet senjorų patirtis labai toli siekia…

VIDAS

Mes – Jonas, Vidas, ir moterys: Natalija, Anelė, Ona V., Angelė, Ona G., Danutė, Elena, turėjome po du telefoninius „Vilnonius pokalbius“. Galima sakyti, pokalbiai – lyg tų moterų rankomis numegztos pirštinės ar kojinės. Mes kalbėjomės apie tai, kaip svarbu, kad žmogus išliktų žmogumi, ką reiškia gyventi pagal savo sąžinę. Aišku, temos rimtos, sudėtingos, bet, pasitelkiant literatūrinius kūrinius, kurie sukeldavo tam tikras emocijas ir prisiminimus, neabejotinai gelbėdavo aktyviam bendravimui.

Mūsų moterys panirdavo kartais į skausmingus, o kartais ir į juokingus prisiminimus. Man prieš akis atsiveria gyvenimo vaizdai. Elena B. papasakojo, kaip ji vaikystėje gyveno Rusnėje. Jų namus apsemdavo vanduo ir jai per užšalusį ledą tekdavo eiti ar čiuožti į mokyklą. Aš jai sakau: „Tai smagu, gal net romantiška.“ O ji man atsako: „Tada taip, buvo visai nebaisu, bet dabar pagalvoji, taigi buvo pavojinga. Dar nuo tos pastovios drėgmės reumatas kankina.“

Man įdomiausia, kad pašnekovės bendravo su užsidegimu, nenorėjo sustoti. Į klausimą, ką reiškia gyventi savo gyvenimą, atsako: „Duok durniui kelią“, „Tylėjimas – auksas.“ Anelė prisiminė, kaip jos mama sakydavo: „Per daug nesigirk, nesipuikuok – perkūnas nutrenks“, „Kiek duosi – tiek ir gausi“, „Mylėk save, o savo artimą dar labiau“ ir t. t. Iš jų liejasi išmintis, gyvenimo patirtis. Mes klausomės išsižioję.

JONAS

K e l i o n ė s

Sėdėdami namie prie kompiuterių ekranų pradėjome pokalbį apie keliones su penkiais labai smagiais senjorais. Ir nesuklydome, visiems jiems kelionės gyvenime reiškė ir tebereiškia išties daug: tai ne tik prisiminimai, gražios nuotraukos, o didis turtas, vertingesnis už materialius daiktus, su tuo vienareikšmiškai sutikome visi. Pažaidėme linksmąją kelionių viktoriną ir palietėme kiekvieno pašnekovo širdžiai mylimiausią šalį ir gamtos kampelį. O jų buvo visokių: užburiantys Slovakijos kalnai, Velykų eitynės Maltoje, Šveicarijos Alpės, Baikalo ežero didybė ir grožis.

Su senjorais pasidalijome ištrauka iš Jonathano Swifto knygos „Guliverio kelionės“. Diskusiją sukėlė viena citata: „Teisingai sako filosofai, tvirtindami, kad daiktų didumą ir mažumą galima nustatyti lyginant.“ Juk visi esame saviti, ir mūsų kelionės atspindi mus pačius: vieniems geriausios kelionės receptas – tai geras gidas, kitiems patinka pažintinės kelionės, dar kiti ieško vietinės kulinarijos šedevrų. Svarbu ir su kuo keliaujame, jaukiai ir laisvai jaustis savo kompanijoje yra privalumas. Visi sutikome, kad esti ir problema, kurią vienaip ar kitaip mes įveikiame, – tai kalba.

VINCAS ir EGLĖ

N a m a i

Visą savaitę mezgėme „Vilnonius pokalbius“ su senjorėmis. Mūsų su Eugenijumi tema buvo „Namai“. Neįprastas pokalbio formatas tiek mums, tiek močiutėms. Jaudinomės ne tik dėl techninių dalykų. Labiausiai bijojau, kad neatsijungtų pokalbio vidury. Pagrindinė mano užduotis buvo užmegzti tarpusavio ryšį ir pelnyti anapus laido esančių močiučių pasitikėjimą. Kai nematai žmogaus, turi labai atidžiai klausyti – juk kalba šeši žmonės. Atrodė, kad aktyvavosi visi mano pojūčiai, ne tik klausa.

Kalbėjomės apie namus. Besivyniojantis pokalbio siūlas apvyniojo tokiu jaukumu ir atvirumu, jog beveik pamiršau, kad kalbu telefonu. Kiekviena moteris pasakojo savo namų istorijas.

„Namai – pagrindas. Tai jaukumas ir šiluma. Be namų nėr ką daryt. Jie – svarbiausi. Kokie, tokie tie namai, kad tik ne gatvėje. Nors dabar jau norisi išeit… Reikia išeit, kad galėtum sugrįžti.“

Prisiminimai nuvedė ir į kiekvienos močiutės tėvų namus. Nors nelengvas tuo metu buvo gyvenimas, bet tėvų namus mena tik šviesiai, su meile ir ilgesiu. Sapnuose grįžta į tėvų namus. Gimtuosiuose namuose patirtas saugumo jausmas suteikė stiprybės būsimam gyvenimui.

Antram pokalbiui susitikome jau beveik kaip geri draugai – tiek juoko ir tokios geros nuotaikos senokai neturėjome. Pirmo pokalbio metu uždavėme namų darbų: patarlės, posakiai, mįslės apie namus. Moterys pasiruošė puikiai, o aš tik ausimis karpiau, beveik nieko neatspėdama. Eugenijui čia geriau sekėsi.

Moterys garbaus amžiaus, kitos jau devintą dešimtį einančios, apribotu judėjimu, bet tiek optimizmo ir pozityvo! Net vaikščiojimas su dviem lazdomis netrukdo pagelbėti kaimynams.

„Žmogui reikia būti užsiėmusiam, tai visokios mintys mažiau lenda. Aš duodu iš kairės, o į dešinę gaunu“, – sako Janina. Jos humoras neužmušamas.

„Bendruomenė, bendrystė labai reikalinga, – sakė močiutės. – Nors ir telefonu bendrauji, bet vis smagiau, ne taip vieniša. Šitas pokalbis gerai, praskaidrina būtį.“

Daug šviesos šitie pokalbiai atnešė ir į mano būtį. Toks geras jausmas, kad tai iš tikrųjų prasminga. Žmogui reikia žmogaus ir būti reikalingam.

Labai labai vilnoniai tie „Vilnoniai pokalbiai“…

ONA ir EUGENIJUS

„Vilnoniai pokalbiai“ mezgasi, kaskart palikdami vis naujus atradimus ir išgyvenimus…

K e l i o n ė s

Gegužės 5, 6, 8 d.

Praėjo antroji šiltų pokalbių ir prisiminimų savaitė. Su pašnekovais diskutavome apie didžiausią kelionę, su kuria susiduria visi šios planetos vaisiai, – GYVENIMĄ. Visiems ji prasideda nuo gimimo, o toliau vystosi skirtingai. Dažnai ieškome komforto, tačiau, išgirdę pašnekovės prisiminimus apie keliones su liaudies šokių kolektyvu sunkvežimyje, sėdint ant suolų, kada keliai nedžiugino savo lygumu kaip šiandien, susimąstėme, kad geriausi prisiminimai yra tie, kurie atspindi, su kokiais žmonėmis tam gyvenimo kely buvome. Kad nueitos kelionės matuojamos ne aplankytais miestais ar nueitais kilometrais, o mūsų tikėjimu ir dvasios augimu. Ir kai tiki, kad gal ne mes šioje žemėje kažką renkamės, o mus pasirenka, diena prisipildo noro gyventi, ir persodintos gėlės ant palangės labai džiugina.

VINCAS ir EGLĖ K.

N a m a i

„Vilnoniai pokalbiai“ mezgasi gan sparčiai ir sklandžiai. Prieš pirmus pokalbius buvęs jaudulys ir „nežinia, kaip viskas bus“ pamažu nurimo. Atsirado užtikrintumas tuo, ką darai. Nuotaiką ir motyvaciją kelia geri atsiliepimai bei sparčiai augantis norinčių bendrauti senjorų skaičius. Užtikrintumas bei drąsa jaučiama ir iš senjorų. Valanda kaipmat praskrenda. Tokių aktyvių senjorių yra, kad oho! Kalbėtų ir kalbėtų, jei nestabdytum. Smagu, kai kitame pokalbyje pasako, jog vakar buvo labai įdomus pašnekesys. Įvyksta atsivėrimai. Žmonių istorijos ir patirtys neįtikėtinos, nors romanus rašyk. Daug gyvenimiškos išminties.

„Korona leidžia kitaip suvokti dalykų esmę. Namai – tai, ką sukūrei, kaip jautiesi, kokie tarpusavio santykiai, o ne daiktai. Dabar turiu laiko viskuo pasigrožėti. Dažnai mintys grįžta į tėvų namus. Viską prisimenu: kur koks medis augo, kur upelis tekėjo. Norėčiau susigrąžinti vaikystėje skambėjusias dainas, žmonių gerumą, gamtą nesudraskytą, traktorių neišvažinėtą“, – prisipažįsta Vida.

Moterys dalijosi tėvų namuose puoselėtomis tradicijomis ir lygino su šiomis dienomis.

„Dabar namai kitokie, nes keičiasi žmonės, jų santykiai. Daro, kad reikia, o ne iš meilės“, – mintis dėstė kita pašnekovė.

Didesnis iššūkis laukė vaizdo pokalbyje su senelių namų gyventojais. Jie nediskutavo, tik žiūrėjo ir klausė. Vienas senjoras bandė, nors ir nedrąsiai, megzti pokalbį. Gal trukdė kaukės ar drovu prieš kitus gyventojus… Nežinau… Jiems tai naujas, neįprastas dalykas, nes labai mažai renginių vyksta. Toks jausmas, kad jie filmą ar laidą žiūrėtų, kurios pagrindiniai veikėjai mes su Eugenijumi. Liūdna dėl tų senelių kažkaip… Gal antrame susitikime drąsesni bus. Drąsiausias senjoras sakė, jog gerai šituose namuose tarp žmonių, nuo vienatvės gelbėja. Bet tas liūdesys net man persidavė… Linkime jiems džiugesio bei šilumos – gal žydintys sodai ir artėjanti vasara būtį praskaidrins…

ONA ir EUGENIJUS

O m ū s ų l a i k a i s b u v o...

Antroji mūsų pokalbių su senjorais savaitė praėjo kiek kitaip nei pirmoji. Supratome, kad tema „O mūsų laikais buvo…“ gali išprovokuoti prieštaringus jausmus. Kaip ir anąkart sakėme, tie laikai, apie kuriuos bandome kalbėtis, buvo nelengvi. Kai kurie pašnekovai pasipiktino, kam išvis klausinėjame apie praeitį, apie vaikystę. Sakė, kad „nereikia apie tai kalbėti“, „kas buvo, tas buvo“. Galbūt… Galbūt ne visi turi malonių prisiminimų, bet mums pasirodė, kad ne visi geba išklausyti kitą žmogų ir norėtų kalbėti tik apie save…

Vis dėlto smagu, jog atsirado senjorų, kurie ir vėl maloniai dalijosi patirtimi, pasakojo apie dalykus, kurių šiuolaikiniame gyvenime nebepamatysi. Apie gyvulių ganymą ir kaip tekdavo juos ginti nuo vilkų, kaip vežimu į turgų veždavo į sąsiuvinių lapus įvyniotą sviestą, sūrį, kuris gražesnis ir geresnis, apie tai, kaip į mokyklą žiemą kartais nueidavo ir be klumpių, kai sniego prilipdavo tiek, kad jau griūdavo, apie tėvelio išdrožtus pagaliukus skaičiavimui mokytis. Šviesus ir gražus senjorės Genovaitės prisiminimas apie lietuvių kalbos mokytoją, rašytoją Anzelmą Matutį, kuris ir gramatikos taisykles į eiles sudėdavo. Beje, taip talentingai ir įtaigiai, kad posmelį apie nosinių bal-

sių rašybą žodžio šaknyje Genovaitė ir dabar puikiai atsimena.

Pokalbių pabaigoje paaiškėjo, jog ši moteris kadaise trumpai dirbusi ir su rašytoju Jurgiu Kunčinu, kurio vieną eilėraštį taip pat visą gyvenimą nešiojasi atmintyje.

EGLĖ J. ir TOMAS K.

Vakar ir šiandien

Nelaikau savęs bailiu žmogumi, tačiau prieš prasidedant pokalbiams labai nervinausi, daug savęs klausinėjau, kaip viską atlikti teisingiau, gražiau, kūrybiškiau, suteikti šiokią tokią pramogą… Žmogus planuoja, o Dievas juokiasi. Net pirmas žingsnis buvo ne toks, kokį planavau. Mano telefonas sutriko ir galėjo priimti tik po vieną pokalbį, taigi teko kalbinti po vieną moterį per sykį. Visgi, manau, tai buvo užsimaskavusi sėkmė, nes pokalbis dviese yra intymesnis – galėjau labiau pažinti abi moteris, detaliau išgirsti jų istorijas.

Taigi tą pirmąją dieną apžvelgėme vaikystę, jos vaizdus, skaudulius ir džiaugsmus. Truputį skaičiau Antano Škėmos kūrinį „Balta drobulė“, bet visgi tai buvo diena, kai mes tik susipažinome. Antroji diena buvo daug sklandesnė, nes jau gebėjau sujungti mus tris, pokalbis jau buvo daugiau ne kaip atskirų, bet pažįstamų draugų, manau, nesijautėme nejaukiai.

Pakalbėjome apie šiandien dieną, dabarties ir praeities pliusus ir minusus, palietėme laisvės temą, apkalbėjome jaunąją kartą. Su dideliu entuziazmu kalbėjome apie mūsų projektą ir jame dalyvaujančius žmones.

Negaliu pasakyti, ką moterys jautė su manimi kalbėdamos, bet aš jaučiu, kad turėjau nuostabią galimybę pasisemti išminties. Janinos, nors ją gyvenimas nelabai lepino, posakis ar net gyvenimo kredo „reikia ir gali“, neblėstantis pozityvas, pagalba kitiems tiesiog įkvėpė. Tikiuosi įsisavinti šią pamoką. Elenos šviesus protas, gerumu šviečiantis balsas, noras bendrauti ir dalytis, šviesūs prisiminimai, tas pats pozityvas gyvenimui.

Iš šių moterų išsinešu optimizmą ir daug šilumos širdyje.

TOMAS P.

Anūkai

Gegužės 12, 13, 15 d.

Anūkų tema labai jauki ir arti esanti, kartu toli, net į vaikystės prisiminimus, nuskraidinanti. Tie anūkai gali būti jau seniausiai užauginti, sukūrę savo šeimas, turintys aibes reikalų, nutolę… Tačiau prisiminti juos mažus, kada seneliai jiems dar buvo labiau reikalingi, gera. Galiausiai mes juk patys buvome vaikai, anūkai…

Atminties erdves praveria Anelė. Net neįtari, jog 91 metų močiutė. Ypač šviesaus proto, šneki, sklandžiai dėstanti mintis. Didelę gyvenimo dalį pradirbusi mokytoja. Pasakotų ir pasakotų: išgirdome tik dalelę jos gyvenimiškų patirčių, bet tai verta puslapių…

Janina atsiveria – nei vaikų, nei anūkų neturinti, užtat daug metų pradirbusi vaikų medike. Su didele meile ir pagarba pasakoja apie savo tėvelius: „Tėvelis, pakilęs nuo stalo po vakarienės, būtinai pabučiuodavo mamą ir sakydavo: „Saulė leidžiasi, ryt kita diena, ir viskas bus gerai.“

Janinos sesuo Nijolė perima pokalbį pasidžiaugdama savo jau suaugusiais anūkais, kurie dažnai jai sako: „Močiute, tu mus mažus auginai, prižiūrėjai, dabar mūsų pareiga tau padėti…“ Česlova prisijungia: „Liūdna ta mano gyvenimo istorija. Pažymėta artimųjų mirtimis. Du mano vaikai mirė, su likusiu sūnumi ryšio nėra… Vienas vienintelis anūkas pats nutraukė sau gyvenimą, – lyg teisindamasi priduria: – Atsiprašau, kad taip liūdnai…“ Tačiau jos balse per visą pašnekesį tiek daug šviesos gali justi!

Apskritai per šias keturias savaites sutikome labai šviesių garbaus amžiaus moterų. Pagarba visoms pokalbiuose dalyvavusioms už noriai pasidalytas gyvenimiškas patirtis bei istorijas. Buvimas sušildo.

ERIKA ir INESA

O mūsų laikais buvo...

Dar viena pokalbių savaitė ir dar keturios malonios pažintys. Šįkart jokių nesklandumų, pokalbiai nuoširdūs, įdomūs ir dar atviresni, nes bendraudami per „Messenger“ programą galėjome vieni kitus matyti. Mūsų pašnekovės – moterys, išgyvenusios pokyčių laikus ir ne vieną kartą. Jų vaikystė prabėgo senoviškoje, kaimiškoje aplinkoje. Net ir mieste gyvenančių žmonių buitis tais laikais dažnai būdavo panaši į kaimo: gyvulių auginimas, daržai, malkos… Nors ir būta buitinių sunkumų ir netgi anksti patirtų artimųjų netekčių, visos moterys sakė, kad vaikystę prisimena su didele nostalgija, kartais net sapnuoja gimtąsias vietas.

Dvi pašnekovės džiaugėsi turinčios plačias gimines, nuo seno išlaikiusias tradiciją susirinkti svarbiomis progomis. Parodė mums nuotraukas, kuriose apie 100 ir dar daugiau vienos giminės žmonių.

Visas keturias moteris sieja ypatingas dalykas – drąsa ir savarankiškumas. Viena jų kadaise taip ir pasakė: „Jau man tai niekas nekamandys, kaip gyventi.“ Jas vedė noras ištrūkti iš tų laikų, kai tėvai parenka, ką veikti, su kuo tuoktis… Anot vienos moters, ką tie seni tėvukai, gyvenantys kaime, net televizoriaus neturintys, galėjo pasakyti ar patarti? Tiesiog teko

leisti vaikams spręsti savarankiškai: važiuoti į nepažįstamus miestus, ieškoti, kur mokytis, kokią specialybę įgyti, bandyti, klysti, keisti savo pasirinkimus.

Pašnekovė Janina tokiu būdu net buvo atsidūrusi Juozo Miltinio teatro studijoje. Tačiau tik įėjusi gavo pylos nuo griežto režisieriaus ir su ašaromis grįžo namo. Vėliau rado savo kelią taikomosios matematikos srityje, kur viskas buvo nauja, technologijos nuolat keitėsi. Kitų moterų pasirinkimai taip pat panašūs.

Pokalbių metu atsigręžusios į savo praeitį moterys davė tokius patarimus: pasitikėti savimi, neplaukti pasroviui, siekti savo tikslo, mylėti visus žmones, bet dar labiau mylėti save, kad senatvėje nugaros neskaudėtų.

EGLĖ ir TOMAS

Namai

Pralėkė dar viena pozityvu, juoku ir gera nuotaika nuspalvinta savaitė. Jau beveik profesionaliai išmokome megzti… pokalbius. Taip įsismaginome, kad viršydavome ir valandą. Nuostabios senjorės, puikios pašnekovės, labai šviesios ir pozityvios. Kartais kvatodavome choru, taip ne tik nuotaiką kėlėme, bet ir imunitetą stiprinome. Namų tema yra bekraštė beribė ir neišsenkanti. Įvairiausių istorijų prisiklausome!

Vienareikšmiškai – tėvų namai žmogui patys svarbiausi.

„Dabar ketvirti namai, butas ir jame tik „dabūnam“, saulėlydį sutinkam“, – atsidūsta Janė.

„Tėviškė labiausiai traukia. Kai tėvai išėjo, pairo ir šeima, nunyko namai. Ne paukštis, nenuskrisi ant sparnų aplankyt tėviškės“, – dalijasi ilgesiu Elena.

„Tarybiniais laikais, kai vaikai butus gaudavo, tai tos tėviškės ir nunykdavo. Paskui nori susitikti, bet butuose mažai vietos, o tėviškės nėra… Susitinka šarvojimo salėse“, – kalba pašnekovė.

Natalijos močiutė lenkiškai litanijas skaitydavo, tai taip maža būdama ir išmoko lenkų kalbą. Ir dabar lenkiškai mėgsta skaityti. Lietuviškai mokėsi jau mokykloje. Kaip patvirtinimą Natalija sukalba dar vaikystėje išmoktą lenkišką maldelę.

Visos moterys teigė pavargusios nuo karantino ir draudimų.

„Man ne tik vaistų reikia – noriu matyt gyvą žmogų, grynu oru pakvėpuot, valgyt noriu“, – kalbėjo Natalija.

Bėda, jog pas daktarus nepatenka, vaistų negali išsirašyti, bet džiaugiasi, kad vis dar gyvos.

Nuostabiosios. Nepasiduodančios. Įkvepiančios gyventi su džiaugsmu.

ONA ir EUGENIJUS

Vakar ir šiandien

Pokalbis su Marijampolės globos namų „Giedruma“ gyventojais truko dvi dienas. Abi iš jų man davė džiaugsmo ir trupučio širdies sopulio.

Kiekvienas senelis su savo istorija, savo pasauliu, optimizmu ir pesimizmu. Nors stengiuosi visada nešti optimizmą, šitie pokalbiai mane išmokė, kad kartais reikia sakyti taip, kaip yra, taip išsivalant.

Taip pat, manau, reikėtų labai padėkoti socialinėms darbuotojoms už darbą, nes jos tikrai aukojasi dėl globos namų gyventojų bandydamos praskaidrinti jiems dienas.

TOMAS

Kelionės

Praėjo dar viena jaukių pašnekesių savaitė. Pradėjome nuo paprasto „Laba diena“, o atsakui išgirdome gerokai daugiau: „Laba diena, bet, žinokite, aš niekur nebuvus, jeigu čia apie keliones kalbėsime.“

Gal kartais patys savo gyvenimo istorijų nesureikšminame, o gal, palyginti su kitų pasakojimais, savas netyčia ir nuvertiname, bet jeigu tik leidi sau jas ilgiau po pievą pavedžioti, tai atsiranda ir tų kelionių, ir tų prisiminimų, ir vaizdų prieš akis, kurių nebuvo kaip įamžinti nuotraukomis.

Pastebėjome gražų visų mūsų pašnekovių panašumą, kad lankytinose vietose įstringa į atmintį ne istoriniai faktai, o žmonių pasakotos istorijos, fotografo frazė arba tiesiog emocija, kurią patiriame būdami ten.

Niekur nebuvote? Bet ar tai uždraus mums pasikalbėti apie Afriką? Vienus užbūrė Nilo ilgis, kitus – rožinis Senegalo ežeras, dar kitus – žirafos grakštumas. Ir tikrai, kada pastarąjį kartą matėte žirafą? Niekada? Nieko tokio, mes irgi nematėme.

Buvo visko: dainų, eilių, juoko ir istorijų.

VINCAS ir EGLĖ

Namai

Gegužės 19, 20, 22 d.

…jaukūs, šilti, su juoko pynėmis, išminties marginiais, paįvairinti liūdesio ir vienatvės atspalviais „Vilnoniai pokalbiai“ susimezgė į didelę bei prasmingą bendrystę, panašią į šiltą ir jaukų megztinį. Šildantį, kartais kandantį, kutenantį ne tik šonus, bet ir dūšią – vilnonį draugystės megztinį. Šią savaitę jau paskutiniai pasikalbėjimai ir net šviesiai graudu. Graudu, nes daug vienatvės, uždarytos tarp kambario sienų, ilgesio, atskirties. Pasitaikė senučių, kurios ištisus du mėnesius

nebuvo peržengusios namų slenksčio. Taip, maistą pristatydavo socialiniai darbuotojai ar draugiški kaimynai, bet… tik iki namų slenksčio. Žmogiškojo bendravimo stygių pildė ir būtį skaidrino „Vilnoniais pokalbiais".

Po kiekvieno pašnekesio vis stebėdavausi, kiek daug šviesos, išminties ir optimizmo spinduliuoja iš tų žmonių. Džiaugiuosi šiuo karantino projektu, leidusiu būti naudingai ir suteikusiu prasmės visam izoliacijos laikotarpiui. Gera dalytis ne tik žiniomis, bet ir emocijomis, patirtimis. Gavau labai daug. Man „Vilnoniai pokalbiai" taip pat padėjo: dažnai pakraudavo visai savaitei, pralinksmindavo. Vėl naujai pamačiau / išgirdau vyriausiąją kartą – kokie jie stiprūs, šviesūs ir išmintingi. Su tokiu užnugariu ir aš jaučiuosi stipresnė, saugesnė…

Mintimis vis grįžtu prie kai kurių pokalbių, istorijų, atsivėrimų… Be senolių nebūtų mūsų, todėl drąsiai sakau – senukams mūsų šalyje vietos YRA!

ONA ir EUGENIJUS

Kelionės

Dar vieni „Vilnonių pokalbių" įspūdžiai. Jūra! Juk visi žinome, kad kartais užmirštame vertinti tai, ką turime šalia. Tie žmonės, kurie gyvena prie jūros, paklausti, kaip dažnai ją aplanko, turbūt atsakytų – tikrai per retai. O mūsų viena pašnekovė susitikimą su jūra atsimena iki šiol, nors tai buvo labai seniai, dar mokyklos laikais, kai važiavo su klase į ekskursiją Palangoje!

„Stoviu, žiūriu – ji tokia beribė", – prisiminimais dalijasi senjora. Užsisvajojusi prie kranto ir tik po laiko supratusi, kad ta jūra ir banguoja! Šoko atgal jau prisemtais batais ir visiems ėmė šaukti: „Atsargiai! Audra artinasi, neikit prie vandens!" Nes kai sužinai ką nors naujo, norisi pasidalyti ir su kitais.

Kita pašnekovė taip pat dalijosi prisiminimais iš mokyklos. Jeigu dabar sutiktume žmogų, vaikščiojantį su klumpėmis gatve, greičiausiai nustebtume, ar ne? O mūsų pašnekovė jomis avėdama vaikščiodavo į mokyklą. Tikra egzotika, kai pagalvoji! Tekdavo pas močiutę į kaimą eiti basomis: „Nes su klumpėmis 20 kilometrų juk nepaeisi", – ir juokiasi sau.

Ir išties, kiek skirtingų batų porų turime, o vis tiek kartais neišsirenkame, kuo avint eiti į lauką. Tai gal tada eikime basi? Juk už langa vasara!

VINCAS ir EGLĖ K.

Mūsų laikais buvo…

Praėjusios savaitės mūsų pokalbių dalyvės – keturios malonios moterys, gimusios ir augusios skirtinguose Lietuvos kampeliuose. Apie vaikystę visos kalbėjo itin šiltai. Labai daug gražių prisiminimų, susijusių su gamta. Štai viena pasakojo, kad mieliausia gimtinės vieta jai buvo sodas, tėvelio išpuoselėtas, prižiūrėtas, su skiepytais medeliais… Teko jai ir avis ganyti, tačiau avių gyvenimą stebėti dažnai pabosdavo. Bandydavo išsisukti tėveliams sakydama, kad saulė labai užkepino. Pavykdavo ne visada.

Kita moteris pasakojo apie vaikystę, praleistą sodyboje prie upės, kur rankomis žuvį gaudydavo. Su didele nostalgija prisimena vaikystės žiemų grožį, kai tvoros nuo šalčio braškėdavo, pusnys didžiulės pūpsojo, o saulė ryškiai švietė. Pats ypatingiausias visiems laikams įstrigęs dalykas – ariamos žemės kvapas. Vaiko akimis ir kelionės į turgų buvo didingas dalykas. Arkliu pakinkytu vežimu, kaimo keliukais, kai viskas žydi ir kvepia. Turguje ką pardavę, tėveliai paršiukus pirkdavo. Tai ir tie paršiukai tokie mieli, kad net kvepia.

Pasakojo moterys ir apie iškrėstus „zbitkus". Kaip vos nepaskendo įkritusi į kubilą, kuriame tėvas alų darė, kaip su pusbroliu pirty pasislėpę muilo burbulus pūtė, o tėvai niekaip rasti negalėjo, kaip išėjo pas draugę nakvoti niekam nepasakiusi. Atsimena ir tokių nutikimų, dėl kurių ir dabar gėda. Štai vienai moteriai nesmagu, kad kadaise paleido rutuliuką į sunkiai vaikštantį mokytoją. Kita pasakojo, kad šešerių–septynerių metų jau buvo siunčiama mažesnių prižiūrėti. Kartą buvo palikta kaimynės namuose ir gyvuliais, ir krosnimi, ir dar maža mergyte pasirūpinti. Kai ši pradėjo verkti, mūsų pašnekovei pasirodė, kad reikia duoti rykščių. Taip ir padarė. Dėl to poelgio ir šiandien nemaloniai jaučiasi.

Nepaisant visokių gyvenimo nuotykių ir ne pačių geriausių gyvenimo sąlygų, mūsų pašnekovės sutarė, kad vaikystė yra graži. Mažą visi myli ir rūpinasi. Džiaugėsi ir tuo, kad išsinešė į gyvenimą teisingas vertybes: sąžiningumą, mokėjimą vertinti tai, ką turi, optimizmą.

Vakar ir šiandien

Gegužės 19, 20, 22 d.

Ši savaitė buvo labai keista, nes bėdos neleido vesti temos dvi dienas ir liko tik viena dienelė. Tačiau pokalbis su Janina ir Zigmantu man buvo labai įdomus kaip jaunam žmogui. Kodėl? Nes apie tremtinius esu tik skaitęs ar žiūrėjęs dokumentiką, niekada nesu girdėjęs istorijų iš pačių tremtinių. Sunku net suvokti viso to tragediją, tačiau iš šių žmonių sklindanti šiluma, optimizmas man parodė, kad sunkumai mus tik sustiprina. Man šie žmonės yra kaip Lietuva, kuri patyrė tiek skausmo, bet stovi aukštai iškėlusi galvą.

TOMAS

A f e r i s t a i

Paskutiniai pokalbiai prieš atostogas, bet tikrai nepakartojami. Ir čia su mumis bendravusios damos iš klausytojų tapo aferistėmis ir mus kaip reikiant pamokė. Mes, jauni neišmanėliai, sužinojome, kaip apsaugoti vištukus nuo varnų ir kaip mylimus augalėlius apginti nuo nelemtų amariukų. Damos mus tikrai praturtino žinių ir nustebino pasidalytomis aferistiškomis istorijomis.

O dabar atostogos, ir aferistai per vasarą ruoš naujus sukčiavimo planus laukdami aukų rudenį.

POVILAS ir VAIDAS

M ū s ų l a i k a i s b u v o...

Gegužės 26, 27, 29 d.

Bendravome su Marijampolės globos namų „Giedruma“ gyventojais. Pokalbį užmegzti nebuvo lengva. Kai kurie senjorai sunkiai kalbantys, kiti šiaip nedrąsūs ir liūdni, kad reikia sėdėti su kaukėmis, kurios dar labiau sunkina bendravimą. Visgi pamažu ledai pajudėjo. Jei ne visada pavykdavo vieniems kitus išgirsti ir suprasti, mielai padėdavo socialinė darbuotoja Laura. Ačiū jai.

Vėl dalijomės Jurgio Kunčino apsakymų ištraukomis apie vaikystės, paauglystės dienas ir vėl klausėmės istorijų apie anuos sunkius karo, pokario laikus, kai mūsų senjorai dar buvo vaikai. Pašnekovas Otas vis prisimindavo, kaip jo šeimai teko išvykti į Vokietiją, kaip grįžus rado jau užimtus namus, kaip kartais maisto gaudavo tik kas trečią dieną… Smagesnių pasakojimų išgirdome apie mokyklą. Apie pamokos metu po suolu paleistą šūvį iš savadarbio šautuvo, išvarymą iš mokyklos ir ilgus pasiaiškinimus. Apie tai, kaip vaikai, norėdami į tualetą, sakydavo: „Tamsta mokytojau, noriu į būdelę.“ Vėliau išvažiavus į miestą ir klausinėjant, kur yra būdelė, niekas nesuprasdavo ir juokdavosi.

Paklausę apie pasirinktas profesijas ir darbus, sužinojome, jog du mūsų pašnekovai – buvę laivų kapitonai. Jie pasakojo, kad šios pareigos reikalauja geros sveikatos, kuri, beje, buvo nuolat tikrinama griežčiau nei kareiviams, ir atsakomybės. Laive visiems sumigus, kapitonui dažnai nepavykdavo sumerkti akių.

„O smagiausia plaukiojant dairytis į krantus, ypač ten, kur paplūdimiai ir gražios merginos“, – pokštavo įsilinksminę mūsų pašnekovai.

Išgirdome ir ne tokių smagių pasakojimų apie sunkius darbus fermoje, prie rąstų rūšiavimo, statybose, traktorininko darbą. Na, o pabaigoje jau įpratome pasidalyti mūsų senjorų išmintimi ir patarimais. Taigi dalijamės ir šįkart: nepasenti per anksti, negerti alkoholio, būti aktyviems, judriems, sąžiningiems, neužmigti ant laurų, nelinkėti kitiems blogo ir gražiai rengtis.

…risnoja laikas, mojuodamas mums savo karčiais, įsodindamas į atmintį neužmirštamus… Net neabejojame, kad šis ypatingas laikas, kurį suteikė „Vilnoniai pokalbiai“, ne vienam mūsų suteikė gražių emocijų ir darkart sustiprino jausmą, kokią stiprią galią turi nuoširdus ir atviras pokalbis. Net sunku patikėti, kad idėja, kilusi kovo mėnesį, pasiekė finišą ir jau spėjome pristatyti paskutinius aktorių dienoraščių įrašus. Sakoma, kiekvienas finišas turi naują startą. Taip, iškeliaujame į vasarą, į trumpą atsitraukimą, bet tik kad sukauptume naujų jėgų ateinančiam įvairiabriauniam, stipriais jausmais įelektrintam sezonui. Sugrįšime ne tik su premjeromis, festivaliu, bet ir su gražiu tęsiniu to, kas pradėta, ir atsakingai pažadame: „Vilnoniai pokalbiai“ neliks kaip dar vienas įrašas nuveiktų darbų sienoje, jie ir toliau keliaus į žmones, išsiilgusius nuoširdaus, atviro pokalbio.

Registruokitės:

- telefono numeriais: 8 686 41 900, 8 626 40 082;
- elektroniniu paštu vadyba@alytausteatras.lt;
- gaukite registracijos patvirtinimą. Gavę jūsų žinutę, supažindinsime, kaip sutartą dieną ir sutartu laiku prisijungti prie pokalbio telefonu ar internetu;
- laukite susitikimo laiko ir aktorių skambučio.

Drąsiai registruokitės ir dalyvaukite jaukiuose „Vilnonių pokalbių“ susitikimuose, kurie sušildys protą ir širdį, sumažins ilgesį ir vienatvę…

Iniciatyvą palaiko: „Sidabrinė linija“, Trečiojo amžiaus universitetas, senjorų darželis Alytuje, maltiečiai, „60+“.

Gita Strikytė

PASIUNTINIO ŽINUTĖ IŠ NAMŲ

Apie Mindaugo Jakučionio medžio drožinių parodą „Pasiuntiniai“

2019 metų lapkričio pabaigoje Anzelmo Matučio namai nejučia prisipildė paslaptingos gyvasties. Alytuje gyvenantis ir kuriantis skulptorius, drožėjas Mindaugas Jakučionis čia įkurdino angelus.

Tai pirmoji asmeninė Mindaugo medžio drožinių paroda. Autorius teigia, jog mintys apie parodą kirbėjo jau kelerius metus, tačiau darbas Alytaus dailės mokykloje ir intensyvus gyvenimas šeimoje planus pakoregavo savaip. Tad rimtu postūmiu kūryboje tapo Alytaus miesto savivaldybės skirta jaunojo menininko stipendija metams, kuriems baigiantis radosi medžio drožinių paroda „Pasiuntiniai“.

Ši paroda – tai ne pliusas, kurį norėtųsi įsirašyti į CV, o gyvenimo vidinių patirčių ir tikrovių pasidalijimas su viečiniais. Tam tikra bendruomeniškumo išraiška. Kiekvienas turim savo vaidmenis visuomenėje: gydytojai gydo, dailininkai rodo (paroda).

Pirmasis įspūdis įžengus į parodą – tai jausmas, kad patekai į privačią erdvę. Muziejaus darbuotojos kaip tikros šeimininkės lankytojus kvietė pabendrauti su angelais, vaišintis žolelių arbata ir sausainiais.

Darbų eksponavimas namų aplinkoje – jaunojo kūrėjo akibrokštas konceptualiam, vizualiai steriliose aplinkose eks-

Angelų apsuptyje. *Gitos Strikytės nuotrauka*

Parodos fragmentas poeto Anzelmo Matučio namuose (muziejuje). *Gitos Strikytės nuotrauka*

ponuojamam šiuolaikiniam menui. Ne be reikalo paminėjau šiuolaikinį meną. Autorius, Vilniaus dailės akademijoje baigęs skulptūros studijas, pradžioje tyrinėjęs abstrakčias formas bei filosofines, konceptualias temas, dirbęs su akmeniu, bronza, vis dėlto pasirinko medžio drožybą, dėl kurios įgūdžių sėmėsi papildomai studijuodamas Alytaus dailiųjų amatų mokykloje (dabar – Kauno taikomosios dailės mokyklos Alytaus filialas). Įkvėptas mokytojo, tautodailininko Sauliaus Lampicko, M. Jakučionis prisijaukino žmogų vaizduojančias medžio figūras ir atpažino meilę dievdirbio amatui.

Viena vertus, angeliukų paroda – tautodailės sfera, kita vertus, Mindaugo kūryba išlieka susijusi su šiuolaikiniu menu. Kūrėjo patirtys diktuoja savitą požiūrį į tą patį objektą – angeliuką. Parodos formatą pavadinčiau instaliacija, kurioje sukurta aplinka lygiavertiškai sąveikauja su drožiniais ir neišvengiamai manipuliuoja lankytojų sentimentais.

Autorius apgyvendino savo kūrinius namų erdvėje, kuri atvėrė papildomą prasmių klodą. Ši mintis kilo proceso metu, mat drožyba tenka užsiimti ne tik dirbtuvėse, bet ir namie, kur zuja vaikai, nebaigtus darbus vertina žmona, o baigti ir nebaigti drožiniai lūkuriuoja įvairiose namų kertelėse. Mindaugas remiasi koncepcija, jog paroda – ne baigtinis rezultatas, o to paties tęstinio, kūrybinio proceso, kuris vyko ir parodos atidarymo metu, dalis. Autorius, ekspozicijoje susikūręs savo darbinę aplinką, lankytojų akivaizdoje demonstravo, kaip iš pliauskos gimsta angeliukas. Kur riba tarp gyvenimo ir performanso?..

Taip Anzelmo Matučio memorialinio muziejaus edukacinėje erdvėje atsirado rakandai bei interjero detalės tiek iš paties M. Jakučionio namų, tiek iš muziejaus fondų. Įdomu, jog sukurta atmosfera organiškai susiliejo su ten kadaise gyvenusio poeto aplinka. Šitoje interjero ir drožinių instaliacijoje neretas lankytojas klausė, ar visi šie daiktai poeto palikimas. Tai sieja poetą su jaunuoju kūrėju. Noras gretinti skirtingų kartų ir sričių kūrėjus – netikėtas parodos „Pasiuntiniai“ aspektas, kuris kilo iš kūrėjo polinkio kurti asmeninį santykį su esama aplinka. Autorius prisipažįsta, jog Matučio name su savo angelais pasijuto kaip namie.

Matučio namų aplinka nėra MANO, bet ją panaudojau kaip pagrindą. Kūryboje kūrinys iš niekur neatsiranda. Jis turi istorinį kontekstą.

Labiausiai stebina autoriaus gebėjimas viena forma išreikšti keletą potekščių. Iš pirmo žvilgsnio Mindaugo angelai – mielos būtybės, tačiau į akis krinta nebūdingos, gan buitiškos būsenos. Štai vienas ilsisi sparnelius lyg uniformą tvarkingai pasikabinęs, kitas tarsi kiemo berniukas rankas susikišęs į kišenes, trečias kiaurai neriantis per rašomojo stalo stalčių ir mėtantis iš jo sudžiūvusius medžio lapus. Stereotipinis angelo sakralumo rūbas tarsi nurengtas. Ne viena tokia prieštara ar sugretinimas su tam tikrais aplinkos elementais kviečia į

„Su Tavimi, Dieve, visa pakeliama“. *Gitos Strikytės nuotrauka*

„Gera“. *Gitos Strikytės nuotrauka*

daugiaprasmį suvokimą. (Pirma, tai yra miela, tauri būtybė, antra – nebūdinga, gan žmogiška situacija, trečia – aplinka, kontekstas ir asmeninės tiek autoriaus, tiek žiūrovo asociacijos su asmenine patirtimi.)

Autorius savo darbuose liečia laisvės, tikėjimo, grožio, pasiaukojimo, paprastumo, kančios, meilės temas. Įdomu, jog parodoje sukurdamas namų atmosferą savo darbams juos tarsi paslėpė ir parodos stebėtojams iš tiesų teko tyrinėti aplinką, kad atrastų jaukiai įsikūrusias mažas būtybes. Toks procesas provokavo lankytojų jautrias, asmeniškas, net sentimentalias reakcijas, iš kurių pažymėčiau namų jaukumo ilgesį. Autorius sukūrė erdvę, į kurią vis norisi sugrįžti, kurioje tyliai gali pasikalbėti su angelais apie tai, kas tau gera ar sunku.

Visi mes esam vienaip ar kitaip širdyje sužeisti. Manau, žmogui yra natūralus troškimas išsivaduoti iš kompleksų, iš to, kas slegia. Deja, dažnai esame linkę slėpti skaudulius savo susikurtame patogiame pasaulyje, todėl reikalingas žmogus, knyga ar meno kūrinys, gal tiesiog atspindys vandenyje, kuris pabūtų širdies veidrodžiu, kad pamatytume, atpažintume, priimtume ir apkabintume save tokius, kokie esame: pavargusius, nusivylusius, sutrikusius ar atvirkščiai: įsimylėjusius, pasitikinčius, laimingus…

Mažosios būtybės vaizduojamos skirtingai, kiekviena jų atspindi savarankišką temą. Autentiškas formas dažnai inspiruoja šakota, skilusi ar kitaip ypatinga mediena, o idėjas pakursto gyvenimiškos situacijos, ypač šeimoje augantys vaikai. Tad vieni angeliukai žaismingi, šokantys, pasiruošę žiemos šėlionėms, miegantys, susikibę, kiti – susikaupę, nešantys priekalą, ikoną ar net bandantys išsilaisvinti iš pančių. Kiekvienas iš jų – pasiuntinys, nešantis tik jam paskirtą žinutę.

Svarbų vaidmenį drožiniuose atlieka spalva. Kiek netikėtas sodrių, ryškių spalvų pasirinkimas, nebūdingas tradicinės tautodailės dirbiniams. Tačiau autorius teigia, jog tokio kolorito inspiracijos šaltinis yra gamta.

Dažnai tenka laiką leisti gamtoje, ir jos ritmo šviesos kitimas (rytas, diena, vakaras) inspiruoja sodrų koloritą kūryboje. Eksperimentuoju tepdamas kelis skirtingų akrilinių spalvų sluoksnius. Tapymas ant figūrų – atsakingas momentas, nes gali pabrėžti skulptūriškumą arba jį paslėpti, niveliuoti, todėl ieškau netikėtų kontrastų, kurie atskleidžia darbų charakterį.

„Matantys užmerktomis akimis“. *Giedriaus Bernatavičiaus nuotrauka*

Nors ir kokie skirtingi būtų, juos vienija bendra savybė – visi Mindaugo angeliukai vaizduojami užsimerkę. Tai tarsi autoriaus vizitinė kortelė. Tokia išraiška jis kviečia kiekvieną mūsų užsimerkti melui, materialumui, puikybei, godumui ir leisti į pasaulį pažvelgti tyromis širdies akimis. Atpažinti tai, kas džiugina, teikia ramybę, viltį ar drąsą, augina valią. Kūrėjas kelia sau siekį tyliai transliuoti amžinųjų vertybių pasaulį.

Gyvenimas yra kupinas visko: džiaugsmo, skausmo, kančios, grožio… Tačiau gyvybę teikia viltis, tikėjimas ir meilė.

Alytuje gyvenantis ir kuriantis drožėjas džiaugiasi įsibėgėjusiu kūrybiniu darbu ir jau dėlioja mintis apie būsimas parodas, kuriose norėtų atskleisti medžio formų ir tekstūrų turtingumą bei pasidalyti filosofiniais gyvenimiškais pamąstymais apie tai, kas šventa ir kartu žmogiška.

Vytautas Stacevičius

VERGAKIEMIS

Vytautas Stacevičius.

Žinau, kad reikia parašyti apie savo gimtąjį kaimą – Vergakiemį, esantį Varėnos rajone, Žilinų seniūnijoje, bet ką galiu, kokios mano galimybės? Aš gimtinę palikau būdamas 14 metų ir parvykdavau tik į svečius. Kaimą aprašysiu tokį, kokį pamenu nuo 1944–1945 iki 1952 metų. Tais metais baigęs Žilinų septynmetę mokyklą, įstojau į Vilniaus miškų technikumą. Tuo mano gyvenimas Vergakiemyje ir baigėsi. Technikume buvo karinė drausmė: namo parvykdavom tik per atostogas. O tų atostogų katino ašaros: nespėjai apsidairyti ir važiuok atgal. Kai baigiau mokslus, paskyrė į Varėnos miškų ūkį, o Varėna „nuvijo“ į Rudnią. Po pusantrų metų įsakymo tvarka buvau paskirtas girininku Veisiejų miškų ūkyje, Kapčiamiestyje. Važiuodamas galvojau: atidirbsiu privalomą laiką ir grįšiu. Tačiau tas kraštas mane pasiėmė visam gyvenimui. Dėkingas tai žemei, jo žmonėms už bendrą darbą, už pagarbą.

Mūsų kaimo šiaurėje buvo Užtilčių (Zamoscių), Verbiciškių kaimai, o už jų – apylinkės centras Žilinai, kuriuose stovėjo ir bažnyčia. Pietuose – Zakorių, rytuose – Lielukos ežeras ir Palielukio kaimas, vakaruose – Norvydiškių (Bankauskienės) dvaro žemės ir Juodzikio ežeras. Prie Juodzikio gyveno Biekšos šeima, man atrodo, kad ten buvo ir Pajuodikio (Pajuodzikio) kaimas.

Vakarinėje pusėje kaimo riba – vieškelis: Onuškio–Alytaus–Vilniaus plentas. Vieškelis į plentą įeina Laukiapušio miške ir Puodžių kaime.

Mano vaikystėje pagrindinis kelias buvo tas, kuris ėjo iš Užtilčių, Verbiciškių kaimų į Valkininkų geležinkelio stotį. Jis driekėsi per V. Mickevičiaus, Andriucio, Lebednyko, P. Stacevičiaus, K. Linkevičienės, V. Tarasevičiaus, B. Versecko, J. Baublio laukus. Toliau – Zakorių kaimas.

Jei ne pavieniai medžiai, tokie kaip Baublio klevas, net nerastume sodybvietės. 2016 metų liepą bandžiau važiuoti tuo keliu, bet prie Baublio klevo turėjau grįžti, nes viskas suarta ir apsėta žole.

Kadangi kitados jis buvo gana didelis, tarsi iš dviejų galų,

Žilinų septynmetės mokyklos šeštokai 1951 m. su (iš kairės) direktore D. Valentinaite, klasės auklėtoja J. Paplauskaite, mokytojomis G. Latvyte ir E. Nanartavičiūte. *Nuotrauka iš asmeninio archyvo*

vietiniai vieną jo galą vadino I Vergakiemiu, o kitą – II Vergakiemiu. Kaimo gyventojai gyveno prie trijų didelių pelkių: I Vergakiemio – prie Dzidziaraiscio, II Vergakiemio – prie Velniaraiscio beigi prie Palielukio pelkės ir Lieluko ežero.

I Vergakiemio gyventojai

Eil. Nr.	Šeimos galva	Palikuonys
1.	Verseckienė Rozalija (Ruzia), tremtinė	Juozas, Marytė, Vanda
2.	Verseckas Stasys	Juozas, Vincas (viena dukra mirė dar vaikas būdama)
3.	Labanauskas Benediktas (Banadėlė), pokario metais išvyko į Šilutę	Genė, Onutė, Stasys, Vanda, Vytautas
4.	Labanauskas Vaclovas (Storalūpis)	Marytė, Ona, Stasys, Vincas
5.	Tarasevičius Stasys (Kragas)	Genė, Juozas, Ona
6.	Tarasevičius Stasys (Elenos Stasys)	Adelė, Antanina, Ona, Vladas
7.	Bankauskas Adomas (Adaska)	Elvyra, Janė, Jonas, Julė, Pranė, Zosė
8.	Verseckas Stasys	Albina, Algis, Anelė, Bronė, Izabelė, Jonas, Juozas, Stasė, Stasys, Verutė, Vincas, Vytautas
9.	Verseckas Stasys (Bobos Stasys)	Adelė, Anelė, Marytė
10.	Tarasevičius Vladas	Jonas, Juozas, Onutė, Vladas
11.	Tarasevičius Jonas (Palšio Jasius)	Jonas, Stasė
12.	Verseckas Vladas	Aldona, Aleksandras, Bronė, Genė, Stasė
13.	Verseckienė Anastazija	Vincas, Vladas, Zigmas
14.	Verseckas Stasys (Kozla)	Anelė, Marytė, Ona, Vanda
15.	Uždavinys Vincas	Danutė, Stasė
16.	Uždavinys Juozas	Angelė, Juozas
17.	Tarasevičius Viktoras	Bronė, Stasys, Julius, Vincas
18.	Verseckas Bronius	Jonas, Juozas, Marytė, Teofilė, Zosė
19.	Baublys Jonas	Marytė, Ona, Vincas
19 a.	Naruckienė (gyveno viename name su Baubliais)	Vladas
20.	Taraila Jonas	Katrė, Stasys, Teofilė
21.	Verseckas Jokūbas (Jakubšaitės Jokūbas)	Albinas, Algis, Jonas, Marytė
22.	Verseckas Stasys (Jakubšaitės Stasys)	Bronius, Danutė, Kęstutis, Romas, Stasys, Vladas
23.	Labanauskas Aleksas (Aleksukas)	Jadvyga, Ona, Stasys, Vaclovas

II Vergakiemio gyventojai

Eil. Nr.	Šeimos galva	Palikuonys
1.	Verseckas Stasys (Salinukas)	Adolfas, Jonas, Juozas, Vytautas
2.	Žalys Bolius	Aldona, Jonas, Stasė, Vida
3.	Verseckas Pranas	Viena dukra ir vienas sūnus
4.	Kazlauskas Vincas	Albinas, Genė, Juozas, Stasys, Vincas
5.	Radzevičius Jonas (Tamaškynas)	Genė, Jadvyga, Marytė, Motiejus, Petras, Vytautas
6.	Linkevičienė Kristina	Dvi dukros mirė vos gimusios
7.	Marčiulionis Šimas (Šimutė)	Jonas, Juozas, Pranas, Stasys, Vincas
8.	Radzevičius Alfonsas	Bronė, Jadvyga, Juozas, Ona, Vanda
9.	Radzevičius Kazys	Alfonsas, Jonas, Stasys, Vladzė
10.	Žalienė Marijona	Anelė, Marytė, Stasys, Teofilė
11.	Radzevičius Petras	Bronė, Izabelė, Vincas
12.	Verseckas Šimas	Marytė, Stasė
13.	Šarkus Gabrys	Algis, Jonas
14.	Jarmalavičius Juozas	Bronius, Jonas, Juozas
15.	Mickevičius Viktoras	Jonas, Marytė, Vladas
16.	Verseckas Andrius (Andriucis)	Dvi dukros, trys sūnūs
17.	Lebednykas Petras	Anelė, Petras
18.	Verseckienė Jadvyga (Mataušukienė)	Alfonsas, Jadvyga, Marytė
19.	Stacevičius Jonas	Jonas (g. 1929 m., mirė 1949 m., mokydamasis Merkinės gimnazijoje) ir Vytautas (straipsnio autorius)
20.	Stacevičius Petras	Juozas (KGB areštuotas, mirė Vilniuje, Lukiškių kalėjime), Teofilė
21.	Kazlauskas Juozas	Albina, Bronė, Ona, Stasys, Vincas

Vokiečių okupacijos metais kaimas labai nenukentėjo. Nors visi žinojo, kad Jono Radzevičiaus (Tamaškyno) šeima globojo raudonuosius teroristus (rusų partizanus), tačiau niekas nepranešė vokiečiams. Kaimo vyrai pakaitomis su ginklais naktimis ėjo sargybą, kad apsisaugotų nuo rusų teroristų (G. Zimano partizanų). Grįžus raudoniesiems, visi, kurie ėjo sargybą, buvo areštuoti ir atsidūrė Vorkutoje.

Pirmas areštuotas Viktoras Tarasevičius. Jam buvo taikomos ypatingos priemonės. Ištremtas į Sibirą, namo negrįžo. Kiti kaimo vyrai grįžo po pusantrų metų – *Kalinino amnestija*. 1947 metais areštavo mūsų kaimo mokytoją Pijų Maksimavičių, o po kelių mėnesių sušlavė visus mikrorajono mokytojus, tarp jų ir Viktoro Tarasevičiaus sūnų Stasį, Genionių kaimo mokytoją, mano pusbrolį Juozą Stacevičių, Žilinų mokyklos mokytoją.

Kai po atgimimo KGB rūmuose varčiau jų bylą, supratau, kad Maksimavičius pripasakojo visokių nebūtų dalykų, o kagėbistams tiek ir tereikėjo.

Visiškai pasmerkti Maksimavičiaus negaliu, nes prašyme dėl reabilitacijos jis rašo, kad jį labai mušė ir jis pasakojo, ko norėjo tardytojai. Mirus Josifui Stalinui dauguma mokytojų grįžo. Stasiui Tarasevičiui neleido gyventi Lietuvoje, įsikūrė Latvijoje, vėliau grįžo į tėvynę, apsigyveno Alsėdžiuose (Plungės r.).

Stasio Tarasevičiaus mamą sugavo, ištrėmė į Krasnojarsko sritį. Vaikai Bronė, Julius ir Vincas pasislėpė, liko Lietuvoje. Visi išėjo partizanauti. Vėliau Bronė buvo paimta gyva, sugavo pas eigulį Dukavičių Zakorių kaime. Julius (slapyvardis Liūtas) ir Vincas (slapyvardis Vėtra) žuvo prie Daugų. Kaip rašė spauda, Julius palaidotas prie Onuškio, Vincas – prie Daugų

Prie Jono Stacevičiaus gyvenamojo namo, statyto 1935 m. *Nuotrauka iš asmeninio archyvo*

griovyje. Julius prieš žūdamas „nusivedė“ su savimi labai aršų Daugų rajono NKVD viršininką. Rajono gyventojai jam buvo dėkingi, kad sunaikino despotą. Jam žuvus dainavome:

Vėjeli, skrisk, greičiau motulę
iš taigų Sibiro pašauk,
Gal ašarom prikelsi Liūtą
iš miego amžino gilaus.

Valdant Nikitai Chruščiovui į Lietuvą grįžo ir mama, ir Bronė – jos įsikūrė Šilutėje.

Ištremta buvo Rozalijos Verseckienės šeima. Trėmimo metu pabėgo dukra Vanda. Ji buvo mokytojo P. Maksimavičiaus draugė.

Juozas Stacevičius mirė 1947 metų gruodžio 16 dieną Lukiškių kalėjime. Areštavo jį pakeldami iš ligos patalo. Šeima nežinojo jo likimo. Apie mirtį niekas nepranešė, nors byloje yra mirimo aktas. Gabus buvo žmogus: įsirengė namuose vėju varomą elektrą, turėjo gramofoną, kurio klausėsi ir kaimynai. Mamą Malviną ketino ištremti, tačiau ji pasislėpė ir liko.

Kolūkinio gyvenimo metų pradžioje Vergakiemio kaimas plėtėsi. Naujai namus pasistatė Uždavinio žentas Šmigelskas, Pranas Marčiulionis, Kristinos Linkevičienės namą (mokyklą) nusipirko ir perstatė Kazlauskas iš Zakorių kaimo, Petro Stacevičiaus dukra Teofilė Kazlauskienė su vyru Juozu šalia tėvo namų pasistatė naują namą (tėvo namus nugriovė), šalia jų namus pasistatė Aliukonis. Vladas Mickevičius namus persikėlė į Viktoro Tarasevičiaus sodybą. Gal kaimas būtų išlikęs, bet Puodžiuose pastatė didelį kiaulių kompleksą, ir I Vergakiemio žmonės buvo iškeldinti. Daug jų išsikėlė į Žilinus – ten jiems namus pastatė kolūkis.

Bernardo Labanausko šeima persikėlė gyventi į Klaipėdos kraštą. Užėjus okupantams jis dirbo eiguliu.

Ramus kaimo gyvenimas buvo sudrumstas – pasėta baimė. Miškas (o gal jo vardu *sokolovininkai*) irgi pasiėmė savo duoklę. 1949 metais nukankinti Marytė ir Jonas Radzevičiai, sušaudytas eigulys Vladas Tarasevičius. Taip atsirado pirmos tuščios sodybos: Jono Radzevičiaus, Petro Stacevičiaus, Viktoro Tarasevičiaus. Sunku pasakyti, ką darė patys miškiniai, o kas buvo daroma jų vardu. Neatmenu, 1947-aisiais ar vėliau mūsų namus aplankė „partizanai“ ir kaip plėšikai išsinešė maistą, geresnius drabužius. Žinau, tėtis pasiskundė partizanams – Dėdės būriui, šie pažadėjo išsiaiškinti, bet nepavyko. Jie tiesiog nežinojo, iš kur atsirado tie „partizanai“. Matyt, tai buvo s*okolovininkai*. Partizanai išsiaiškino ir nubaudė Puodžių kaimo gyventoją, kuris plėšė žmones jų vardu.

Nemažą duoklę pasiėmė ir Juozas Plonadūmis – KGB agentas (agentų sąraše Nr. 473). Matyt, norėdamas įgyti partizanų pasitikėjimą, jis vaikščiojo su draugu ir terorizavo bei

Jono Aliukonio gyvenamasis namas. *Nuotrauka iš asmeninio archyvo*

plėšė vietinius. Mūsų kaimo gyventojas V. S. V. pasikvietė iš toliau giminaitį. Jiedu, „pasipuošę" partizanų atributika, naktį atėjo pas K. Linkevičienę ir M. Stacevičienę (jos gyveno viename name), prisistatė partizanais bei pareikalavo pinigų. Smurtu atėmė santaupas. Milicija išaiškino šią savivalę. Plėšikai buvo nuteisti. Taip V. S. suteršė savo brolio, partizano, vardą.

Nejaukus tapo kelias į Valkininkų geležinkelio stotį. Reikėjo eiti pro tuščias, negyvas Petro Stacevičiaus ir Viktoro Tarasevičiaus sodybas. Tačiau žmonės ėjo, nes daug jaunuolių įsidarbino Vilniuje ir kiekvieną dieną iš Valkininkų geležinkelio stoties važiuodavo bei grįždavo traukiniu.

Žmonės stengėsi gyventi, nepamiršti tradicijų. Į gegužines pamaldas rinkdavosi pas Bronių Versecką. Šioje sodyboje būdavo daugiausia kaimo susibūrimų. Čia vykdavo ir susirinkimai, kuriuos šaukdavo valdžia. Šioje sodyboje oficialiai įsteigtas pirmasis *kolchozas* skambiu pavadinimu „Laisvasis Vilnius". Pirmuoju kolūkio pirmininku buvo paskirtas Alfonsas Radzevičius, buhalteriu-raštininku – Šimas Verseckas.

Kartais suėjimai vykdavo ir mokykloje, kuri buvo pas Kristiną Linkevičienę. Apie 1947 metus mokytojas Vincas Šilva mokyklą iškėlė į Palielukio kaimą, ištremto Alaburdos namą. Mokykloje kaimo žmonės susirinkdavo, kai vaikai suruošdavo kokį vaidinimą. Po vaidinimo jaunimas šokdavo. Armonika griežė Juozas Stacevičius ir mokytojas Pijus Maksimavičius. Tačiau daugiausia grojo Adolfas Verseckas. Žinoma, ne veltui.

Nepaisant visų negandų, kaimo gyventojai gyveno draugiškai. Man įsiminė talkos. Menu, vieną vasarą baigiantis rugiapjūtei mano tėvams atėjo padėti gal šeši kaimynai. Rugiapjūtė baigėsi per kokias tris valandas, bet vakaronė, draugiškas kaimynų pasisėdėjimas tęsėsi iki išnaktų.

Vieni kitiems padėdami daug darbų nudirbdavo vergakiemiškiai. Sakykime, kopūstų raugimas – vieną vakarą pjaustydavo pas vieną, antrą vakarą – pas kitą. Darbas tai tas pats, bet vakarai praeidavo smagiau bendraujant vieniems su kitais.

Karštomis vasaros sekmadienių popietėmis vyrai susirinkdavo prie Lielukos ežero. Netoli Vinco Kazlausko sodybos buvo pliažas – graži ežero pakrantė ir seklus įėjimas į ežerą. Tomis sekmadienio popietėmis čia buvo vyrų pliažas. Ne tik maudydavosi, bet ir eidavo imtynių, vaikai prisigalvodavome visokių žaidimų. Maudydamiesi lenktyniaudavo, kas greičiau nuplauks. Išsiaiškindavome taip, kuris geriausias plaukikas. Kildavo minčių, kas perplauktų ežerą. Vieną kartą išdrįso ir perplaukė Vytas Tarasevičius (Palšio Jasio Vytas). Deja, melioracija pakeitė vaizdą: pliažo ir Velniaraisčio nebeliko. Visur įrengtos kultūrinės pievos.

Lieluka buvo žuvingas ežeras, jame gyveno ne tik pūgžliai, kilbukai, ešeriai, kuojos, plakiai, bet ir lynai, unguriai, vėgėlės, vijūnai ir kt. Labai daug buvo vėžių. Pavasarį, pakilus karšiams, kaimo vyrai statydavo tinklus. Laimikį susūdydavo statinaitėse ir turėjo „silkių" visai vasarai. Pokario metais parduotuvėse silkių nebuvo.

Mūsų kaimo gyventojų trobos nebuvo didelės: priemenė,

didelė virtuvė, kambarys ir kamara. Naujai statytuose namuose būdavo dar ir kambarys, bet nešildomas. Pas mus buvo dvi priemenės, šaltas kambarys, virtuvė ir kambarys.

Visi virtuvėje turėjo didelę duonkepę krosnį. Ant jos praleisdavome šaltus vakarus. Taip pat būdavo viryklė su šildoma sienele, kuri skyrė kambarius. Kambaryje, pačioje garbingiausioje vietoje, kabojo šventųjų paveikslai. Sienos daugiausia buvo išklijuotos laikraščiais. Tiek virtuvėje, tiek kambaryje stovėjo lovos.

Menu ir didžiąsias šventes – Kalėdas ir Velykas. Prieš jas būdavo gaminamas maistas šventiniam stalui, būtinai kuriama pirtis. Kūčioms mama paruošdavo dvylika patiekalų, visada išvirdavo avižų kisieliaus.

Vakarai

Vakarais eidavo kaimynai pas kaimynus ne tik į talką, bet ir šiaip pavakaroti. Po namų ruošos darbų ir vakarienės moterys verpdavo, ausdavo, plėšydavo plunksnas. Vyrai kortuodavo, žaisdavo šaškėmis, vydavo virves, megzdavo tinklus, bučius, venterius. Daugiausia tai nusimegzdavo bradinį (dviejų vyrų traukiamas tinklas brendant per vandenį).

Šaškes pasidarydavo iš bulvių. Bulvė, supjaustyta su lupena, – juodosios, nulupta bulvė – baltosios. Ant popieriaus ar kartono lapo nusibraižydavo lentą. Taip šaškėmis lošti išmokome ir mes, vaikai.

Daug laiko kaimo žmonės praleisdavo pasakodami įvairiausius būtus ir nebūtus dalykus. Tos pasakos išplaukdavo iš gyvenimo ir būdavo didelė pamoka mums, vaikams. Sakykime, svarstymas, kodėl vienas iš kaimynų nupliko. Ir dabar girdžiu, kaip tėtė pasakoja, jog nuplinkama todėl, kad šukuodamasis numeti plaukus bet kur. Jei tavo plaukus randa gandras, nusineša į lizdą – garantuotai nupliksi. Ir rask tu man keistuolį, kuris, išgirdęs šį pasakojimą, susišukavęs nesusirinktų iškritusių plaukų ir neįmestų į krosnį.

Išmokome gerbti vandenį. Dauguma pasakų baigiasi, kad surado gyvybės vandens šaltinį. Jeigu šaltinis teka iš rytų, vadinasi, turi gydomųjų savybių. Negalima spjauti į vandenį, nes spjaudai Dievui į veidą. Didžiausia pagarba ir ugniai, mat, jei ugnis supyks, pridarys nelaimių. Ugnį reikia gesinti tik švariu vandeniu.

Daug dėmesio skirdavo mums, vaikams. Tarkime, užmindavo mįslę. Pirmenybė atspėti būdavo vaikams, o jei mums nepasisekdavo, tada jau spėdavo suaugusieji. Reikėdavo pasukti galvą sprendžiant aritmetinius „fokusus“. Pavyzdžiui, paprašo sugalvoti skaičių, sugalvoji, tada labai greitai eina kiti veiksmai: „Pridėk 4, atimk 2, pridėk dar 4, atimk 2, atimk tą skaičių, kurį sugalvojai, padaugink iš 2, padalink iš 4. Gavai 2.“ Žinoma, kad 2, bet per tą greitumą niekaip nesusivoki, iš kur tėtis ar mama žino. Paprastas triukas, tačiau vaiko protui, jo lavinimui didelis dalykas.

Ilgais žiemos vakarais mes, vaikai, išmokome: „Kad ne vis-

Broniaus Versecko gyvenamasis namas. *Nuotrauka iš asmeninio archyvo*

kas auksas, kas auksu žiba, kad dėl takelio nereik mest kelio, kad šitaip daro tiktai bevaliai, kad kaip pasiklosi, tai taip miegosi, ar kietą lentą, ar pūką jausi, kad ką pasėsi, tai tą ir pjausi žaliam rugpjūty ar baltam sausy, kad reik turėti sąžinę gryną per visą kelią lig pat beržyno.“ Šias eilutes radau kažkokiame žurnale, bet neatmenu nei pavadinimo, nei autorės pavardės.

Mokėjo mūsų tėvai perduoti gyvenimo patirtį be moralų, be aukštų frazių, o gražia pasakos forma, kad tu suprastum, priimtum ir vadovautumeisi savo gyvenime. Kai išmokome skaityti, paprašydavo ką nors paskaityti. Ir dabar atmenu, kiek diskusijų sukėlė mano perskaityta Antano Vienuolio „Paskenduolė“.

Čia aprašiau, kokie buvo mūsų vakarai, tačiau iš bendraamžių pasakojimų žinau, kad tokie jie buvo ir kituose kaimo namuose.

Mes, vaikai, žinojome, kad einant pro kryžių, sutikus mokytoją, vyresnį žmogų, ypač senolį, reikia nusiimti kepurę ir pasisveikinti, o kunigui dar ir ranką pabučiuoti. Tai buvo privaloma taisyklė. Vargas tam, kas ją pažeisdavo. Žinojome, kad už nusikaltimą bus bausmė. Mamos ir tėvo pamokymai buvo labai protingi, toli numatantys. Atmenu, jau buvo *kolchozas*, tėtis išėjo sėti javų. Parėjau iš mokyklos, ruošiau pamokas. Grįžo tėtis, mačiau, kad „kaukštelėjęs“. Atsisėdo šalia ir pasakė: „Gerai, kad mokiniesi. Kito kelio nėra. Jei *gaspadoriai* gali pragert sėklą, tai gero nelauk.“ Žinau, kad jis planavo mane palikti ūkininkauti. Žemės buvo du pusvalakiai: vienas – Vergakiemyje, kitas – Ežeriekuose. Jis gerai suprato, ką reiškė būti kolūkiečiu.

Daug vėliau, gal apie 1960 metus, parvažiavau namo, nuvykome į parduotuvę. Atkreipiau dėmesį, kad žmonės perka labai daug duonos. Tuo metu ji buvo pigi. Kai važiavome namo, paklausiau, kodėl perkama tiek duonos. Tėvas atsakė, kad žlugs šita valstybė, nes duona šeriama gyvuliams, nėra pagarbos jai, – tokia valstybė negali išsilaikyti. Praėjus keliems dešimtmečiams valstybė žlugo.

Mums, vaikams, reikėjo ganyti karves, iki Joninių pririšti vantų, priskaldyti balanų (skalų). Balanas išdžiovindavo ir naudojo prakuroms, krosniai užkurti, o kai pritrūkdavo žibalo – tai ir kambario šviesai.

Ūkininkai savo namus aprūpindavo viskuo, tik ne druska ir degtukais. Druską ir degtukus pirkdavo krautuvėje arba pas spekuliantus išmainydavo už sviestą ir lašinius. Degtukus taupydavo. Nepamenu, kuris kaimo gudruolis degtukus suskaldydavo, bet tai buvo precizinis darbas. Nemokėdamas negali skaldyti, nes sugadini. Kai kurie turėjo titnagą ir geležėlę. Ja „iššaukdavo“ kibirkštį, kuri nusirisdavo ant pušies pinties ir ją uždegdavo. Pušinę pintį išmirkydavo kažkokiame skystyje, ji buvo kaip vata. Koks tas skystis – nežinau. Tai buvo kaimo gudročių paslaptis.

Mes, vaikai, turėjome savo ugnį, kuria užsikurdavome laužą. Į skardinę prisipildavome durpių iš Velniaraisčio alksnynų, įmesdavome žariją, durpė „rusėdavo“, ir nuolat turėdavome savo ugnį.

Laisvesniu laiku nubėgdavome į mišką pauogauti, na, ir, žinoma, meškerioti. Parginęs vidudienį karves imi meškerę ir leki prie Lielukos. Jei žuvys kimba, meškerioji iki vakaro. Karvės lieka tėvų rūpestis. Kadangi parneši žuvų, pylos negauni. Priešingu atveju leki namo ganyti.

Buvo malonu klampoti po Velniaraistį – rasdavome paukščių lizdų, kuriuos pasižymėdavome ir globodavome, iki išskrisdavo jaunikliai.

Pavasarį iš karklų stiebų darėme švilpynes. Jas išpuošdavome, kad galėtume pasipuikuoti prieš kitus vaikus. Susirasdavome gražių apvalių akmenukų, būtinai penkis, kuriais vėliau žaisdavome. Jais žaisti reikėjo labai miklių rankų. Kiek menu, dažniausiai laimėdavo Antanina Tarasevičiūtė-Šarkienė, o tada tiesiog Antosė.

Aš nežinau, kas padarydavo Šimo Marčiulionio ūkio darbus, tačiau jis visas dienas praleisdavo luote ant ežero. Pagauti žuvų jam sekdavosi, ypač gražių karšių. Mėgėjas meškerioti buvo ir Bronius Verseckas, tik jis žvejodavo laisvesniu nuo ūkio darbų metu. Dažnai su meškere eidavo ir Stasys Verseckas (Kozla). Žuvimis savo pajamas papildydavo ir Stasys Verseckas (Salinukas), tačiau bradiniu.

Kai kurie eidavo uždarbiauti į ponios Bankauskienės dvarą Norvydiškėse.

Kaimo žmonės buvo atviri – mielai bendravo su giminėmis. Dažniausiai per atlaidus. Pas mus giminės suvažiuodavo per Antanines. Į Šv. Petro ir Povilo atlaidus vykdavome į Daugus. Ten gyveno tėvo sesuo ir kiti giminės iš mamos pusės. Per Žolinę važiuodavome į Pivašiūnus, o pakeliui – pas gimines. Vykdavome ir į Akmens bažnyčią ir pas gimines Žilinėliuose. Taip darydavo didžioji dalis kaimo žmonių.

Kaimo šviesuoliai

Norėčiau paminėti mūsų kaimo šviesuolius, gal aktyvistus, kuriems rūpėjo visi kaimo reikalai. Tai: Šimas Verseckas, Alfonsas Radzevičius, Juozas Jarmalavičius, Stasys Verseckas, Vladas Verseckas, Jonas Stacevičius ir kt.

Žmonės ir jų darbai

Žmonės buvo iškeldinti, laukai sukultūrinti. Gaila, o kaip gražiai mūsų kaimo žmonės sugyveno. Menu, nuo žaibo sudegė Stasio Versecko (Kozlos) kluonas. Į atstatymo darbus ėjo

visi kaimynai. Buvo ir mano tėtis, nors mes nuo jų tolokai gyvenome.

Apie tolesnį gyvenimą kolūkyje gal parašys kiti, kurie ten gyveno.

Pagrindinis mūsų kaimo žmonių pragyvenimo šaltinis buvo žemė. Ji užaugindavo javus ir bulves maistui, linus apsirengimui, iššerdavo gyvulius. Dabar tiesiog sunku suprasti, kaip su arkliuku buvo galima apdirbti dešimtis hektarų žemės, pasėti, nuimti derlių, jį sutvarkyti. Tačiau žmonės daug dirbo ir spėdavo visur. Amatininkų mūsų kaimas neturėjo.

Juozas Jarmalavičius buvo kirpėjas, turėjo rankinę mašinėlę, tačiau tai jis darydavo už ačiū. Dauguma kaimo moterų buvo audėjos. Mano mama, Ona Stacevičienė, audė viską, pradedant medžiaga maišams, apsirengimui, baigiant įmantriausiomis paklodėmis. Kadangi daug audė, jai talkino Zosė Kazlauskienė, Petronė Šarkuvienė. Čia jos išsiausdavo ir sau reikalingas medžiagas. Mama turėjo siuvimo mašiną „Singer". Ja apsiūdavo savo šeimą, kitiems nesiuvo.

Audė beveik visos kaimo moterys. Stalių, dailidžių, batsiuvių kaime nebuvo, bet savo ūkiui kiekvienas pasidarydavo, ką reikia.

Bronius Verseckas buvo veterinarijos „sanitaras". Jis pagelbėdavo visiems kaimo žmonėms.

Kaimas savo kryžiaus neturėjo. Petro Stacevičiaus sodyboje, prie kelio, kleve, buvo įkeltas kryžius, kurį laikėme kaimo kryžiumi. Klevas ir dabar auga, o kryžiaus nebėra.

Mokytojai ir mokyklos

Vergakiemio kaimo mokyklos mokytojai: Genė Radzevičiūtė, Juozas Stacevičius (abu dirbo labai trumpai), Pijus Maksimavičius, Vincas Šilva.

Žilinų septynmetės mokyklos mokytojai: skirtingu laikotarpiu direktoriavo Jankauskas, Dudonytė, Mizaras; mokytojavo Jadzė Paplauskaitė, Dzevenkauskaitė, Genė Latvytė-Bucevičienė, Mizarienė, Stanevičius, Milda Stanevičienė, Bucevičius, Baliukonis, E. Nanartavičiūtė.

Mokykla buvo špitolės ir klebonijos pastatuose. Įdomus „internacionalas" buvo klebonijoje – mūsų septinta klasė, per koridorių – stribų būstinė, už sienos – mokytojo Stanevičiaus butas, toliau gyveno klebonas ir direktorius Mizaras. Buvo dar ir mokytojų kambarys.

Labai nemalonios buvo pamokos, kai už sienos tardydavo žmones. Šuo ir kariamas pripranta, – prie visko pripratome ir mes.

Ačiū jiems, mūsų mokytojams, kad parodė kelią į gyvenimą, atskleidė jo tiesas. Per daug nelepino, bet be reikalo nepriekabiavo.

Kai būnu Žilinuose, važiuojant pro mokyklą (buvusią kleboniją) suvirpa širdis. Rodos, tuoj, tuoj išlėksime pro duris. Matau visus jaunus bėgiojančius. Ir tik kapai sugrąžina į realybę, kai ant paminklų pamatau pažįstamas pavardes. Toks gyvenimas.

Vergakiemis dabar

2018 metais Vergakiemyje išlikusios šios sodybos:

1. Broniaus Versecko (Bronėko) – niekas negyvena.
2. Vlado Mickevičiaus – iš miesto parvažiuoja Vladas su šeima.
3. Jono Aliukonio – gyvena kita šeima. Aldona Aliukonienė gyvena Žilinuose su jauniausios dukros Dalės šeima.
4. Juozo Kazlausko (buvusi Petro Stacevičiaus sodyba) – gyvena atvažiuojantys žmonės iš Vilniaus.
5. Jono Stacevičiaus – gyvena kita šeima.
6. Jadvygos Verseckienės (Mataušukienės) – parvažiuoja iš miesto anūkė.
7. Petro Lebednyko – nupirkę miestiečiai, atvyksta savaitgaliais.
8. Juozo Kazlausko – nupirkęs žmogus, kuris gyvena nuolatos – ūkininkauja.
9. Žalio Boliaus – gyvena jis pats ir palikuonių šeima.
10. Juozo Jarmalavičiaus – gyvena nuolatos vietinis gyventojas.
11. Šimo Versecko – nupirkę miestiečiai poilsiui.
12. Petro Radzevičiaus – gyvena palikuonys.
13. Marijonos Žalienės – gyvena dukra Marytė.
14. Kazio Radzevičiaus – parduota miestiečiams.
15. Alfonso Radzevičiaus – gyvena sūnus Juozas.

Tiek belikę iš tokio didelio dviejų dalių kaimo. Dauguma namų remontuoti, pristatyti priestatai.

Vergakiemiečiai susitinka per Visus šventus kapuose. Kadangi atvažiuoja vaikai ar anūkai, tai nepažįstame vieni kitų. Tik iš užrašų ant paminklų sužinai, kieno palikuonys buvo atvykę. Nieko nepadarysi – metai ir okupacijos palikimas daro savo. Pasikeitė ir kraštovaizdis – numelioruotas Velniaraistis, Palielukio pelkė, nuleistas Lielukos ežeras, išnykusios sodybos, iškirsti miškeliai padarė mano kaimą neatpažįstamą. Labai gaila, kad taip atsitiko, džiugu, kad liko patys šviesiausi vaikystės atsiminimai.

Antanas Švedas

PRISIMINIMAI

Kartais savęs paklausdavau: ar galėjau išvengti to, kas įvyko? Kaip gyvenčiau dabar, jei karo ir pokario verpetuose savo likimą būčiau pakreipęs kita linkme? Juk buvo įvairių pasirinkimų. Kodėl pasirinkau kelią, už kurį reikėjo mokėti „grynaisiais“? Matyt, lėmė paveldėtas būdas nesitaikstyti su prievarta, padlaižiavimu ir brutalumu, nesvarbu, kokia forma jis reikštųsi. Taip pat ir įskiepytos vertybės.

Man nebedaug liko, savo gyvenimo išbandymų kelią jau nuėjau. Liko tik paskutinis, didysis, išbandymas. Galėčiau taip ir išeiti, bet noriu tikėti, kad šis patirties paliudijimas galėtų sustiprinti mano šeimos ar mano tautiečių dvasią, jei visgi kažkas kada nors bandytų juos parklupdyti. Norėčiau, kad mano tragiškos jaunystės patirtis jiems primintų, kad ir sunkiausiose situacijose įmanoma dvasiškai nepalūžti, neprarasti žmogiškųjų vertybių, tikėti ir pasikliauti Tuo, kuris mus globoja ir veda. Žinau, rašyti bus nelengva. Tačiau, pavartodamas prieš save tam tikrą prievartą, mėginsiu tai padaryti.

Sunkiausios akimirkos užklumpa tada, kai tenka mintimis sugrįžti į košmariškas tardymų naktis. Pradžioje maniau, kad taip smulkiai rašyti neverta, bet tada liktų nežinoma kaina, kurią asmeniškai man ir kitiems teko sumokėti už nepaklusnumą okupantui. Apie jo žvėriškus darbus jau parašyta daugybė istorinių studijų ir atsiminimų. Rašau tik todėl, kad mano vaikai, anūkai, o gal ir ateinančios kartos geriau suprastų, jog laisvė turi kainą. Visi esminiai dalykai turi savo kainą. Jei gyvenimas iš jų pareikalautų didelių išbandymų ir kančios, tegul prisimena, kad gali remtis į tuos, kurie jau sumokėjo savo dalį ir nepasidavė. Tai buvo mūsų „pradinis įnašas“, „avansas“ į laisvės kainą. Neturiu tikslo vien aprašyti blogį ir nužmogėjimą. Man daug svarbiau paliudyti ir perduoti viltį.

Susidūręs su iki tol nepatirtu žiaurumu, kad neišeičiau iš proto, turėjau įtempti visas įmanomas jėgas, peržengiančias, atrodytų, net galimybių ribas. Buvo vienintelė išeitis: patikėti, kad savo sąžine ir dvasingumu esu galingesnis už okupantą ir už jo vykdomą smurtą, kad mano kančia yra tik šimtatūkstantoji visos tautos tragedijos dalelė. Nuolat stengiausi kuo blaiviau sau priminti: juk žinojau, kur einu, kodėl einu, ką darau ir kad vieną dieną ateis išbandymų laikas. Sunkesnė už fizines kančias buvo paniekinimo ir nužmoginimo patirtis, kurią patyriau pats ir mačiau aplink. Jos pakeisti ar išvengti negalėjau. Galėjau tik ištverti.

Šeima

Gimiau 1926 metų rugsėjo 13 dieną Lynežerio kaime, Rudnios parapijoje. Tuo metu Vilniaus kraštas buvo okupuotas lenkų. Rugsėjo 19-ą tos pačios parapijos bažnyčioje mane pakrikštijo kunigas K. Raupelis, kuris gėdijosi savo lietuviškos pavardės ir su savo šeimininke kalbėjosi tik lenkiškai.

Tėvas, Juozas Švedas (gimęs 1880 metais), buvo apsišvietęs ir visų gerbiamas žmogus. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo išvykęs dirbti į Ameriką. 1914 metais sugrįžo į Lietuvą paviešėti, bet caro valdžia mobilizavo į armiją, ir frontuose jis išbuvo trejus metus. Per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį iki pat tremties į Sibirą tėvas dirbo miškų žinyboje vyriausiuoju eiguliu. Iš Amerikos jis atsivežė pomėgį žaisti tinklinį, kurį vėliau populiarino Lietuvoje. Per pamokslus kunigas Raupelis neigiamai minėdavo mano tėvą ir brolius, net vadino juos „bolševikais“ vien už tai, kad sekmadieniais žaisdavo tinklinį – „tą velnio išmislą“. Tuo metu tinklinis, nors greitai plito tarp jaunimo, dar buvo naujovė. Mano brolis Jonas vėliau tapo profesionaliu tinklinio treneriu ir išugdė ne vieną komandą.

Mama, Rozalija Jazukevičiūtė-Švedienė (gimusi 1883 metais), atitekėjo iš Marcinkonių kaimo. Turėjo gražų balsą,

Kunigo Vlado Jazukevičiaus šeima. Sėdi (iš kairės): sesuo Jonė Kudarauskienė, Vladas Jazukevičius, mama Agota Jazukevičienė, brolis Simonas (Šimas) Jazukevičius. Stovi Juozas Kudarauskas (kairėje). Stakliškės. *Iš Ryto Kudarausko asmeninio archyvo*

Kai Antanui Švedui buvo treji ar ketveri metai, jo tėvai pasistatė šį namą Lynežerio kaime ant ežero kranto. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka. 2007 m.*

giedojo tuo metu aukštu lygiu garsėjančiame Marcinkonių bažnytiniame chore, buvo jautri ir mus visus mylinti mama. Jaunystėje ji gerai pažinojo rašytoją Liudą Girą, vėliau tapusį išdaviku. Su mamos pusbroliu Vladu Jazukevičiumi, studijavusiu kunigų seminarijoje, Liudas Gira atvykdavo į Marcinkonis atostogauti, tuo metu jie buvo kurso draugai. Liudas Gira kunigystės šventimų atsisakė (ar negavo), bet vėliau jie kartu bendradarbiavo lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ veikloje. Vladas Jazukevičius buvo įšventintas 1909 metais ir greit tapo vienu žymiausių Vilniaus kunigų šviesuolių, tikru lietuvybės ir valstybingumo puoselėtoju, jis bendravo ir įvairiose lietuvių veiklose bendradarbiavo su Jonu Basanavičiumi, Antanu Smetona, Aleksandru Stulginskiu, kunigu Vladu Mironu, Mykolu Biržiška, Vileišių, Landsbergio-Žemkalnio šeimomis, buvo vienas iš komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti steigėjų, kurį laiką buvo katalikiško laikraščio Vilniaus krašto lietuviams „Aušra“ redaktoriumi. Kai 1912–1924 metais ėjo Šv. Mikalojaus bažnyčios rektoriaus pareigas, pastatė parapijos namus. Arkivyskupo Juozo Matulaičio leidimu bažnyčia tapo visų Vilniaus lietuvių bendra parapijos bažnyčia, lietuvybės centru. Kaip ir mano mama, jis buvo muzikalus, gražiai giedojo.

Pagal to meto standartus buvome pasiturinti šeima. Turėjome nemažą (1/4 valako) žemės plotą, tėvas gaudavo 120 zlotų atlyginimą, ir tai buvo nemenka parama. Mane ir vyriausiąjį brolį Juozą (gimęs 1920 metais, karo metu pasitraukė į Vakarus, mirė 1994 metais Čikagoje, JAV) tėvai buvo nutarę leisti į mokslus, o Joną (gimęs 1924 metais) palikti ūkio įpėdiniu. Kadangi būdamas vos trejų–ketverių metukų net du kartus buvau išgelbėtas nuo mirties, tėvai sakydavo, kad gyvensiu ilgai ir laimingai. Tuomet niekas negalėjo net nujausti, kad netolimos ateities įvykiai sulaužys visų mūsų šeimos narių likimus.

Mokinys

Lenkų okupuotame Vilniaus krašte veikė jau minėtos „Ryto“ draugijos globojamos lietuviškos pradinės mokyklos. Vieną tokių – Lynežerio pradinę – baigiau 1937 metais. Mūsų mokytoja, Zosė Luneckaitė, dėl labai žemo ūgio pravardžiuojama Blusaite, buvo gera, savo darbui atsidavusi pedagogė. (1954 metais, klaidžiodamas po Rasų kapines, aptikau Luneckaitės kapą ir žemai nusilenkiau pagerbdamas jos atminimą.)

Tačiau 1937 metais lietuviškos pradinės mokyklos buvo uždarytos. Tęsti mokslus tapo neįmanoma. Beliko rinktis: ar turint pradinį išsilavinimą likti kaime, ar toliau mokytis lenkiškoje mokykloje. Nors lenkų kalbos nemokėjau, 1938 metais nusprendžiau lankyti Marcinkonių aštuonmetę mokyklą, kurioje visi dalykai buvo dėstomi lenkų kalba. Lietuvių kalbai

buvo skirtos tik dvi pamokos per savaitę. Ją dėstė mokytojas Graževičius, kuris pats vos susikalbėdavo lietuviškai. Mokyklai vadovavo iš Karpatų „importuota“ ponia Chordasuwna, vadinta Góralka. Ji sirgo džiova ir pasižymėjo aršia antilietuvybe.

Už stropumą ir greitą lenkų kalbos pramokimą jau po pirmo trimestro buvau perkeltas į ketvirtą klasę. Šioje mokykloje mokiausi iki 1939-ųjų. Tuo metu vyriausias brolis Juozas mokėsi Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje ir lankė netoli Vilniaus, rodos, Aukštagiryje, įkurtą sklandymo mokyklą. Vėliau įstojo į Bydgoščių lakūnų mokyklą Lenkijoje, bet karas mokslus nutraukė.

1939-ieji. Karo pradžia

1939 metų rugsėjo 1 dieną Vokietija užpuolė Lenkiją, ir netikėtai prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Atsimenu, kad tai buvo ketvirtadienis. Iš Marcinkonių parvažiavęs tėvas pranešė, kad prasidėjo kaip tik tai, ko aš labai bijojau. Iš mamos pasakojimų ir iš laikraščiuose anksčiau matytų nuotraukų mano, trylikamečio, širdis suprato, kad karas visada yra blogis, atnešantis vien skausmą niekuo nekaltiems žmonėms.

Netrukus, rugsėjo pabaigoje, pamatėme ir Vokietijos „pagalbininkus“ – Lenkijos, Vakarų Baltarusijos ir Vilniaus krašto „išvaduotojus“ – Raudonąją armiją. Dar 1920 metais ją mačiusi mūsų mama pasakė: „Tas pats amaras!“ Jau pirmosiomis dienomis raudonarmiečiai pradėjo plėšikauti pasiturinčių gyventojų sodybose. Kažkas buvo nurodęs ir mūsų šeimą, todėl pačią pirmą dieną iš daržinės buvo pagrobta labai daug šieno ir „pamiršta“ pasakyti „ačiū“. O gal jie žinojo, kad greit mūsų gyvuliams šieno jau nebereikės… Praeis vos keli mėnesiai, ir šie antžmogiai ieškos jau ne šieno. Jie naršys palėpėse ieškodami manęs ir brolio Juozo. Neras tik todėl, kad mes būsime Vilniuje.

1940 metų vasario 10-osios naktį per stiprų speigą mama, tėvelis ir brolis Jonas pusnuogiai, be maisto atsargų bus išvežti į tolimąjį Sibirą mirčiai. Liks ištikimas, dieną naktį staugiantis ir tik per stebuklą nenušautas mūsų šuo Aza, kurio gyvenimas vėliau taip pat pasibaigs tragiškai. Viską, kas buvo užgyventa, baigs grobstyti ir po daiktelį išsinešios ilgai pavydo graužti „gerieji“ kaimynai. Susirinkę keli kaimo parsidavėliai keps ir valgys likusius lašinius, džiaugdamiesi naująja „svieto lygintojų“ valdžia.

Tai tiek, užbėgant įvykiams už akių…

O tuo metu, 1939 metų rudenį, sklido žinios, kad vyksta Lietuvos Respublikos ir SSSR derybos dėl Vilniaus krašto grąžinimo Lietuvai. Vėliau sužinojome, kad pagal šią sutartį Druskininkų ir Marcinkonių apylinkės (todėl ir Lyneželis) perduotos sovietinei Baltarusijai. Tokiu atveju apie mokslus nebūtų tekę ir pagalvoti, todėl nutariau būtinai vykti į Vilnių kartu su broliu Juozu, kuris jau mokėsi Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Žinodami, kad Vilniuje siaučia badas, su savimi paėmėme du didelius duonos kepalus ir lašinių, įsidėjome baltinių ir šiek tiek jau beveik beverčių lenkiškų zlotų. Tėvas nutarė mus palydėti į Vilnių ir iki sienos uždarymo skubiai sugrįžti namo. Į Marcinkonių geležinkelio stotį nuvežė brolis Jonas, o iki kaimo pakraščio palydėjo mama. Atsisveikindama pabučiavo ir ištarė pranašiškus žodžius:

– Mylimi mano sūneliai, nejaugi aš jūsų daugiau nepamatysiu?!

Iš kur buvo ta mamos nuojauta?.. Šis jos atvaizdas mano atmintyje liko visam gyvenimui, o paskutiniai ištarti žodžiai nuolat kartodavosi košmariškuose sapnuose. Niekada daugiau jos nebepamačiau. Net nežinau, kur ta vieta amžinojo įšalo platybėse…

Mokslai Vilniuje. Vilniaus grąžinimas Lietuvai

Atvykę į Vilnių apsistojome mokinių bendrabutyje, Filaretų g. 17. Ten nebuvo pačių būtiniausių daiktų, net lovų ir patalynės. Miegojome ant grindų, pasikloję kas ką turėjome atsivežę. Gaudavome tik virinto vandens atsigerti.

Spalio 9 dieną buvo pasirašyta Lietuvos ir SSSR sutartis dėl Vilniaus krašto grąžinimo Lietuvai. Tai teikė vilčių. Tikslios Lietuvos kariuomenės įžengimo į Vilnių dienos dar nežinojome, bet jos laukėme kaip išganymo.

Spalio viduryje mes, jaunesnio amžiaus vaikai, buvome apgyvendinti patogesniame mediniame dviejų aukštų name Onos Vytautienės gatvėje, Žvėryne. Dauguma buvome atbėgėliai iš teritorijų, sutartyje nepriskirtų Lietuvai. Iš Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus lėšų kasdien pradėjome gauti po lėkštę sriubos ir gabaliuką duonos. Bendrabučio vedėja buvo pagyvenusi (bent tuo metu man taip atrodė), savo šeimos neturinti Marija Žukauskaitė, Lietuvos generolo Silvestro Žukausko sesuo.

Netrukus sužinojome, kad Lietuvos kariuomenė įžengs į Vilnių spalio 28 dieną. Lietuvių inteligentijos, studentų ir vyresnių gimnazistų iniciatyva išvakarėse buvo išdalytos gėlės ir paskirstyta, kas ir kokioje miesto dalyje sutiks mūsų kariuomenę. Kadangi buvo numatyta, kad dalis kariuomenės įžengs Ukmergės gatve, mūsų grupė turėjo laukti prie Žaliojo tilto. Degiau iš smalsumo: kaip atrodo mūsų išsvajota Lietuvos kariuomenė?

Apie 12 valandą šalia Šv. Rapolo bažnyčios pasirodė du

gražia žiemine uniforma apsirengę žvalgybos kareiviai su žemyn nuleistais šautuvais. Pasisveikinę stojo saugoti tilto, minia pradėjo šaukti: „Valio!“ Paskui tiltą pervažiavo tanketė, ir iš jos išlipo aukšto rango karininkas (vėliau sužinojome, kad generolas Vincas Vitkauskas). Jis pasveikino Raudonosios armijos karininkus ir perkirpo ištiestą juostą. Minia vėl sušuko: „Valio!“ Po to pervažiavo dar keliolika tankečių, po jų – sunkvežimiai su kareiviais, paskui juos – motociklininkai ir autobusai. Kareiviai tiesiog ore pagaudavo jiems mėtomas gėles ir kišo už atlapų arba pasilenkę pabučiuodavo jas įteikusį žmogų. Man, vaikui, tai paliko neužmirštamą įspūdį, bet tada dar nežinojau, kad šis didelis džiaugsmas yra tik įžanga į didelį skausmą…

Sveikino ir lenkų tautybės gyventojai. Išgirdau lenkiškai šaukiant: „Ateina mūsų broliai!“ Gal ne tiek iš didelės meilės lietuviams, bet žinant, kad baigsis badas, kad tuoj pasirodys sunkvežimiai su maisto produktais ir kitomis gėrybėmis.

Sugrįžę į bendrabutį, buvome nustebinti Lietuvos valstybės operatyvumo. Pagaliau gavome tikrus pietus – makaronų sriubos, po gabalą virtos rūkytos šoninės ir duonos kiek norėjome, o po pietų dar ir po šokolado plytelę. Galima tik įsivaizduoti, kokia mums buvo šventė!

Gana greitai per Tarptautinę Raudonojo Kryžiaus organizaciją iš JAV ir Anglijos Atbėgėlių centrui pradėjo plaukti lėšos, maisto produktai, drabužiai, avalynė ir kiti būtiniausi daiktai. Daugumai mūsų net per šventes neteko nei tokių drabužių dėvėti, nei tokio maisto valgyti.

Po trumpų egzaminų įstojau mokytis į vienintelės tuo metu veikusios lietuviškos mokyklos (Z. Sierakausko g. 23) 6-ąjį skyrių (klasę). Tai buvo nedidelė mokykla, kurioje mokėsi dauguma lietuvių atbėgėlių iš Baltarusijos, o vėliau – ir iš kitų Lietuvos vietų atvykusių tarnautojų vaikai. Mokyklai vadovavo (ir dėstė) direktorius Suduikis. Jokio pamokų tvarkaraščio neturėjome, o pamokų trukmė buvo neapibrėžta. Kai Suduikis ištardavo pirmuosius maldelės žodžius, jie ir reikšdavo pamokos pabaigą. Tuos, kurie negebėjo išspręsti uždavinio ar diktante padarydavo daug klaidų, Suduikis bausdavo dviejų pirštų spragtelėjimu į kaktą, dar pridurdamas: „Tai, mat, pasiklydai tarp keturių medžių!“

Mokinių pagausėjus, mūsų mokykla buvo perkelta į Gedimino gatvę (tuo metu vadinta gatve, ne prospektu), į buvusį teismų pastatą (sovietmečiu – saugumo pastatas) prie Lukiškių aikštės. Brolis Juozas mokėsi Vytauto Didžiojo gimnazijos 7-oje klasėje ir gyveno gimnazistų ir studentų bendrabutyje J. Jasinskio gatvėje.

Lapkričio 23-iąją stebėjome Lietuvos kariuomenės paradą Gedimino prospekte. Priešais E. Ožeškienės (dabar – Vinco Kudirkos) aikštę generolas V. Vitkauskas raportavo kariuomenės vadui Stasiui Raštikiui, žmonės plojo ir sveikino šauniai atrodančią kariuomenę. Ar kas galėjo tada pagalvoti, kad, praėjus vos keliems mėnesiams, V. Vitkauskas raportuos Raudonosios armijos generolams, jog kelias į Lietuvą laisvas?

Prieš Kalėdas visoje Lietuvoje buvo išplatinti skelbimai, kuriuose klausiama, kas iš gyventojų norėtų priimti atostogoms po vieną mokinį vilnietį. Atsiliepė daug šeimų. Kadangi spigino šalčiai, Kalėdų atostogų pagal iškvietimą nevažiavau ir jas praleidau bendrabutyje.

1940 metų vasaris. Tėvų ir brolio ištrėmimas

Mūsų bendrabučio vedėja buvo ypač religinga, todėl kiekvieną sekmadienį eidavome į mišias Šv. Mikalojaus bažnyčioje. Į šią bažnytėlę rinkdavosi dauguma to meto Vilniaus lietuvių inteligentų, taip pat lietuviai studentai ir gimnazistai. Kaip minėjau, ji buvo lietuvybės centras dar nuo kunigo Vlado Jazukevičiaus tarnystės šioje bažnyčioje laikų.

Vieną 1940-ųjų vasario sekmadienį, po pamaldų, brolis Juozas pasikvietė mane į šoną ir paprašė eiti kartu. Tylėdami ėjome Vokiečių gatve, paskui pasukome į nuošalesnį skersgatvį. Vis ėjome ir ėjome, o Juozas vis nedrįso prabilti. Jaučiau, o ir jo veido išraiška rodė, kad jis nori pasakyti kažką labai svarbaus… ir negera. Staiga jis sustojo. Ilgai žiūrėjo į mane, o aš į jį. Supratau, kad mano nuojauta pasitvirtino, kad iš tikrųjų įvyko kažkas baisaus, bet jis vis delsė. Stovėjo lyg suakmenėjęs, paskui veidu ėmė ristis ašaros.

– Sakyk greičiau, kas gi atsitiko? Kas?! – iškošiau ir laukiau apmirusia širdimi.

– Antanai, mūsų tėvų ir brolio nebėra… Vasario 10-ą juos išvežė į Sibirą. Dar Tamulevičiaus ir Maškevičiaus šeimas.

Stovėjome ir verkėme. Nebuvo tokių žodžių, kuriais galėjome išsakyti savo sielvartą, niekas tokių dar nebuvo išradęs… Įvyko kažkas nesuvokiama, baisaus ir nepataisoma! Nejaugi jau pildosi paskutiniai mamos atsisveikinimo žodžiai?

Buvau skaitęs apie caro laikais vykdomus sukilėlių ir knygnešių trėmimus į Sibirą, tačiau tai buvo nepaklusę, pasipriešinę valdžios nurodymams žmonės. Kuo gi nusikalto tie, kurie savo rankomis, savo prakaitu sukūrė šiek tiek daugiau nei kiti? Buvo nesuvokiama, kad net miško saugotojai – eiguliai – buvo įtraukti į sunaikinimo sąrašus. Tuomet mes su broliu dar nežinojome, kad komunistiniame „rojuje“ inteligentijos, dorų ir darbščių žmonių genocidas buvo vykdomas jau nuo 1917 metų, nuo pat „rojaus“ įsteigimo pradžios.

Kaip minėjau, 1939 metų rudenį grąžinus Lietuvai Vilniaus kraštą, viena jo dalis (taip pat ir Lynežeris) buvo ati-

Dainos Pledienės nuotrauka

duota Baltarusijai ir jos sudėtyje išliko beveik metus. Daug vėliau, jau Lietuvai atgavus nepriklausomybę, sužinojau, kad dar 1939 metų pabaigoje SSRS Politinis biuras paruošė Vakarų Ukrainos ir Vakarų Baltarusijos (taigi ir anksčiau Lietuvai priklausiusių) rajonų sovietizavimo ir trėmimų programą. (Po kelių mėnesių okupavę Baltijos šalis, sovietai šį modelį pritaikys ir ten.) Trėmimas buvo numatytas 1940 metų vasario pradžioje, išrinkus šalčiausią dieną (tomis dienomis temperatūra svyravo nuo 25 iki 30 laipsnių šalčio) ir pagal NKVD iš anksto sudarytą šeimų sąrašą. Akcija vyko tik vieną dieną, vasario 10-ąją. Kadangi pirmiausia reikėjo „nukenksminti" aktyviausius, turtingiausius, sąmoningiausius, ginkluotus asmenis ir jų šeimas, tėvas pateko į specialų sąrašą kaip mokantis naudotis ginklu (dirbdamas vyr. eiguliu jis turėjo ginklą), vėliau buvo atskirtas nuo šeimos ir išvežtas į lagerį. Toks pat likimas ištiko ir kitus eigulius, jo pavaldinius. Sovietai pirmiausia stengėsi atsikratyti ne tik „buožių", bet ir tokių, kurie galėtų pasipriešinti ginklu. Mama atsidūrė Krasnojarsko krašte, kur po pusantrų metų mirė nuo bado. Brolis Jonas po nepavykusio bandymo pabėgti iš Sibiro pateko į nepilnamečių koloniją. Antrasis bandymas pasisekė, bet, iškentėjęs daugybę vargų, į Lietuvą jis parsigavo tik po kelerių metų. Vėliau buvo ištremta ir tėvo sesers šeima.

Į bendrabutį ėjau nematydamas nei žmonių, nei gatvėmis važiuojančių mašinų. Dabar suprantu, kad patyriau šoką. O tada vaizdą mačiau lyg tirštame rūke ir Vytauto gatvėje pakliuvau po autobusu. Laimei, ratas pervažiavo tik vienos kojos pirštus, o dėl šoko būsenos tą akimirką net nejutau skausmo. Nei pietų, nei vakarienės nevalgiau. Užlipęs į antro aukšto palėpę, įsikniaubiau į pagalvę ir kūkčiojau taip, jog, rodės, išverksiu visus vidurius. Vakare mane surado pasigedę berniukai. Sužinojusi, kas įvyko, guosti atbėgo ir bendrabučio vedėja. Visi stebėjosi negalėdami suprasti – kodėl, už ką? Tuo metu tai buvo negirdėtas dalykas. Nei auklėtojai, nei mes, vaikai, dar nesupratome, kad čia tik pradžia, tik pirmosios kregždės, kad vos po keleto mėnesių tokių raudančių vaikų bus ne šimtas ir ne tūkstantis, bet šimtai tūkstančių.

Ta diena mano gyvenimą ir mąstyseną apvertė aukštyn kojomis, galutinai suformavo charakterį, nepakantų neteisybei ir nesitaikstantį su brutalumu.

Pažintis su pulkininko Vaclovo Šliogerio šeima

Dienos slinko toliau. Vilniaus gyventojai buvo aprūpinti būtiniausiomis prekėmis ir maisto produktais, gatvėse ir mokyklose pradėjo pardavinėti karštas bandeles su dešrelėmis ir garstyčiomis, bendrabučiuose maisto nebenormavo, o pyragų jau ir valgyti nebenorėjome. Mūsų drabužių ir batų net nelopydavo ir netaisydavo, bet išrašydavo sąskaitas naujiems įsigyti. Pagaliau pajutome palengvėjimą.

Artėjo Velykos, ir vaikai atbėgėliai galėjo išvykti atostogų pas Lietuvos gyventojus, išreiškusius norą priimti. Nemaža dalis tokių vaikų pateko į aukšto rango žmonių namus. Jurgis Navikas, kilęs iš Margionių kaimo, atostogavo užsienio reikalų ministro Antano Merkio šeimoje. Man pasiūlyta atostogas praleisti pulkininko, buvusio Antano Smetonos adjutanto Vaclovo Šliogerio šeimoje Kaune. Tuo metu sirguliavau ir vykti negalėjau, todėl parašiau laišką ir padėkojau už kvietimą. Ryšį su šia šeima palaikiau iki pat sovietinės okupacijos pradžios, esu parašęs jiems keletą laiškų ir gavęs jų laiškus. Sužinojęs apie mano šeimos tragediją, pulkininkas Šliogeris siūlė materialinę pagalbą ir net norėjo įsūnyti. Kai pasakiau apie tai broliui Juozui, jis prieštaravo, o ir aš pats nenorėjau. Tuo metu gyvenimas bendrabutyje buvo visai neblogas. Tačiau svarbiausia priežastis buvo manyje rusenanti viltis, kad tėvai dar gyvi, ir ši viltis neleido žengti to lemtingo žingsnio. Prasidėjus okupacijai, pulkininkas Šliogeris beveik nesirodė viešumoje, o vėliau girdėjau, kad greičiausiai pasitraukė į Vakarus.

Artėjo gegužės mėnuo. Radijas ir laikraščiai ėmė pranešinėti neramias žinias apie SSSR reiškiamus absurdiškus prie-

kaištus, kad Lietuvos Vyriausybė nesilaiko pasirašytų susitarimų, kad Raudonosios armijos kariai yra nesaugūs ir net grobiami. Tie priekaištai įgavo ultimatumo pobūdį, ir įtampa didėjo.

Apsilankymas Kaune ir prezidentūroje 1940 metų birželio 13–15 dienomis

Pasibaigus 1939–1940 mokslo metams, gerais pažymiais išlaikiau stojamuosius egzaminus į Vytauto Didžiojo gimnazijos 1-ąją klasę.

Mokytojas Urbonas, kuris kartu buvo ir skautų draugovės vadas, nutarė nusiųsti į Kauną Vilniaus moksleivių delegaciją. Birželio 13–15 dienomis buvo numatyta aplankyti miesto įžymybes, susipažinti su mokyklų veikla ir Kauno skautų patirtimi. Vienas šios kelionės tikslų taip pat buvo birželio 13 dieną pasveikinti prezidentą Antaną Smetoną su vardo diena. Į šią mažytę delegaciją išrinko du berniukus ir dvi mergaites. Pirmoji mergaitė buvo Vilniaus krašto rašytojo ir poeto Broniaus Mickevičiaus duktė Birutė, antros mergaitės pavardės nebeprisimenu, o berniukai – Balys Ravaitis iš Gervėčių krašto ir aš. Delegacijai vadovavo Urbonas.

Į Kauną atvykome 13 dienos ryte ir pradėjome ekskursiją po miestą, o po pietų nuėjome į prezidentūrą (jei gerai prisimenu, Prezidento g. 7?), tačiau prezidento teko ilgokai palaukti. Jam atvykus buvo pranešta, kad delegacija iš Vilniaus jau čia. Priėmimo metu Antano Smetonos veide matėme nerimą ir susirūpinimą, o judesiai išdavė skubėjimą ir įtampą. Trumpai su mumis pasikalbėjęs ir padėkojęs už pasveikinimą, kiekvieną apkabino ir išbučiavo. Po to vėl sėdo į automobilį ir išvažiavo. Jo nerimo ir skubėjimo priežastį supratome jau po dviejų dienų…

Antrą dieną funikulieriumi pakilome į Aleksoto kalną, taip pat ekskursijos programoje buvo numatyta mus paskraidinti lėktuvu virš Kauno ir jo apylinkių. Penkiolikos minučių paskraidinimas kainavo 5 litus vienam asmeniui, bet mes tokių pinigų neturėjome. Lakūnai, sužinoję, kas tokie ir iš kur esame, tuoj pat išstūmė iš angaro septynvietį lėktuvą, pavadintą „V. Kudirka“, ir vienas iš jų sušuko:

– Kokia garbė tokius svečius skraidinti!

Už šį malonumą nemokėjome nė cento. Trečią dieną, birželio 15-ąją, apžiūrėjome Vytauto Didžiojo karo muziejų. Jaudinantį įspūdį paliko Lietuvos didvyrių Stepono Dariaus ir Stasio Girėno „Lituanica“ ir jų asmeniniai daiktai. Po pietų fontane prie muziejaus maitindami žuvytes per radiją išgirdome žinią: „Vokiečiai užėmė Paryžių!“ Vakare grįždami į Vilnių pastebėjome traukinyje padaugėjus keleivių. Kažin ar tai buvo tik sutapimas. Tvyrojo visai kita nuotaika nei važiuojant pirmyn: keleiviai kalbėjosi labai tyliai, beveik šnabždėjosi tarpusavyje.

Sovietų okupacija

Sugrįžę į Vilnių supratome, kad vyksta kažkas negera ir grėsminga: virš miesto skraidė raudonomis žvaigždėmis ir numeriais pažymėti dideli lėktuvai, abiejose Žvėryno tilto pusėse stovėjo tankai, iš augančių prie cerkvės krūmų kyšojo Maksimo tipo kulkosvaidžių vamzdžiai. Prie bendrabučio kiemo vartelių mus sutiko vedėja ir drebančiu balsu ištarė:

– Vaikučiai mano mielieji, nebėra jau mūsų Lietuvėlės!..

Negalėjome patikėti! Atrodė, kad po kojomis atsivėrė duobė… O jau kitą dieną šalutinėmis miesto gatvėmis slinko Lietuvos „išvaduotojų“ kolonos ir mongolų veislės arkliukų traukiami vežimai…

Įsimintinas susitikimas

Birželio 18 dieną su Baliu Ravaičiu vasaros atostogų buvome išsiųsti į Valiuliškių kaimą, esantį Pandėlio valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Aš buvau pakviestas ūkininko Povilo Lauciaus sūnaus Petriuko, o Balys Ravaitis – kito berniuko iš to paties kaimo. Turėjome specialius Atbėgėlių centro išduotus pažymėjimus, suteikiančius teisę nemokai važiuoti bet kokiu transportu. Kaip „privilegijuoti“ keleiviai įsėdome į traukinį Maskva–Berlynas, nes jis važiavo per Kauną. Viduje buvo justi komfortas, visos kupė papuoštos veidrodžiais, paveikslais, gėlėmis ir kvepėjo mums dar nepatirtais kvapais. Vienoje kupė pamatėme du labai inteligentiškos išvaizdos vyriškius. Traukiniui pajudėjus, jie pastebėjo mus, tokius neįprastus keleivius, pasikvietė į savo kupė ir ėmė kalbinti. Kai sužinojo, kas esame ir kur važiuojame, vienas jų tarė:

– Tai matote, vyručiai, kas vyksta Lietuvoje… Mes priversti pasitraukti iš tėvynės, o jūs liekate čia. Jums, matyt, ir teks nešti sunkiausią tos vergijos naštą. Baisu prognozuoti, bet ji gali būti ilga. Gerai įsiminkite mano žodžius: ir patys taip darykite, ir kitus raginkite neužmiršti gimtosios kalbos, nes kitaip greit būsite palaužti. Praradus kalbą laisvė jau bus nebereikalinga…

Kauno stotyje atsisveikinome. Jie mus išbučiavo ir davė po 5 litus. Nebesužinosiu, kas buvo tie du inteligentai, nors būtų tikrai įdomu. Gal universiteto profesoriai? Nežinau, tačiau jų žodžius įsiminiau visam gyvenimui. Ypač paskutinį sakinį: „Praradus kalbą laisvė bus jau nebereikalinga.“

Kauno gatvėse pamatėme daug Raudonosios armijos kareivių, girdėjosi rusiškos dainos. Vytauto prospekte už pado-

vanotus pinigus nusipirkome „Pieno centro“ ledų, suvalgėme po porą dešrelių, o vakare išvykome Radviliškio–Skapiškio–Pandėlio kryptimi.

Atostogos pas ūkininką Laucių

Pandėlyje kreipėmės į policijos nuovadą patarimo, kaip pasiekti Valiuliškių kaimą. Tuo metu Pandėlys dar nebuvo užimtas bolševikų, todėl nuovados viršininkas klausinėjo mūsų, kaip bolševikai elgiasi Vilniuje, ar nešaudo, kaip atrodo. Papasakojome, ką buvome matę, o jis atidžiai klausėsi.

Mūsų laimei, tuo metu keletas Valiuliškių kaimo gyventojų buvo atvažiavę į laidotuvių mišias Pandėlyje. Tarp jų buvo ir abi mus pakvietusios šeimos. Sužinojusios apie atvykėlius iš Vilniaus, atbėgo į nuovadą ir kaip garbingiausius svečius nusivežė namo.

Nepaisant grėsmingų aplinkybių, ta vasara buvo viena laimingiausių mano vaikystėje. Nei Laucių Petriuko, nei manęs niekas nevertė dirbti jokio sunkesnio darbo, nors šeima turėjo 32 hektarus žemės, 15 karvių, 3 arklius ir daugybę vištų. Kiaules laikė tik savo poreikiams. Šeimoje dar augo sūnus Povilas ir dukra Bronė, kurie ir buvo pagrindinė jėga ūkyje. Būdami pasiturintys ūkininkai, Lauciai turėjo kuliamąją mašiną su vieno cilindro dyzeliniu varikliu, šienapjovę, javų kertamąją ir kitus padargus. Kiekvieną sekmadienį visa šeima su bričkele važiuodavo į bažnyčią, o po pamaldų užeidavo pasisvečiuoti pas kaimynus arba patys kviesdavosi juos į savo namus pabendrauti ir naminio alaus išgerti.

Vienintelis mano ir Petriuko darbas buvo pervesti karves į naujus dobilienos plotus, nes mums labai patiko tokiu nedideliu kūju sukalti į žemę grandinių kuoliukus. Likusį laiką praleisdavome žaisdami, maudydamiesi, uogaudami ir grybaudami.

Kai po „rinkimų“ į Lietuvos Seimą Paleckis parvežė „Stalino saulę“, prasidėjo žemės reforma, kurios neišvengė ir Laucius. Vieną dieną atvyko matininkas ir atrėžė nuo jo sklypo 2 hektarus žemės, o jis stovėjo gale lauko ir bejėgiškai verkė. Anksčiau jis kartais net papriešTaraudavo, kai sakydavau, kad sovietų valdžia darbštiems ūkininkams nieko gera neatneš. Tą dieną jam pasakiau:

– Duok Dieve, kad tais dviem hektarais jūsų bėdos ir pasibaigtų. Tik kažin.

Jis tyliai atsakė:

– Gal tu, vaikeli, ir teisus buvai…

Vėliau visa jų šeima buvo ištremta į Sibirą.

Vasara greitai prabėgo, atėjo laikas atsisveikinti su šia draugiška ir darbščia šeima. Kadangi Lauciai žinojo, kad netekau tėvų ir gyvenu bendrabutyje, išleisdami pridėjo dešrų, kumpių ir visokių kitokių gėrybių. Labiausiai ašarojo Petriukas ir jo mama:

– Untaniuk, vaikeli, kas ten tavęs laukia?! Kaip tu toliau gyvensi vienas, be šeimos?

Tokių akimirkų ir žmonių gerumo neįmanoma užmiršti.

Vytauto Didžiojo gimnazijoje

Po atostogų jau neberadau to Vilniaus, kurį palikau. Bendrabučio gyvenimo sąlygos buvo pablogėjusios, mus šelpęs Atbėgėlių centras likviduotas, dienos maisto davinys normuotas ir mums jo neužtekdavo.

Prasidėjo mano pirmieji mokslo metai Vytauto Didžiojo gimnazijoje, o brolio Juozo – paskutinė, 8-oji, klasė šioje gimnazijoje.

Po „Stalino saule“ įvyko dar viena SSSR vyriausybės „geradarybė“, ji „pamalonino“ Lietuvą grąžindama kitą Vilniaus krašto dalį – Druskininkų ir Marcinkonių apylinkių kaimus, tarp jų ir Lynežerio kaimą, tačiau ten pasirodyti buvo pavojinga – abu su broliu būtume buvę suimti ir išvežti į Sibirą. Stebėjomės, kodėl po tėvų ištrėmimo jie mūsų neieškojo Vilniuje.

Beveik visi vienintelės Vilniuje lietuviškos Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytojai ir mokiniai buvo antitarybinių pažiūrų. Nors jau pirmosiomis mokslo metų dienomis buvo pakeistas gimnazijos pavadinimas (ji tapo 1-ąja berniukų gimnazija) ir įvestos rusų kalbos pamokos, tačiau visa gimnazijos bendruomenė buvo nusiteikusi ignoruoti tas pamokas. Tai neliko nepastebėta. Vilniaus gatvėse pasirodydavo antitarybinių proklamacijų, neva pasirašytų mūsų gimnazijos vardu. Taip bandyta sukompromituoti gimnaziją ir jos mokytojus, net sklido gandai, kad ją norima visai uždaryti. Mano atmintyje išliko pirmoji rusų kalbos pamoka, kai tapo aišku, kad šios pamokos įvestos turint tikslą ne tik nutautinti, skleisti sovietinę ideologiją, bet ir ateizuoti lietuvius, ir mokytojas turėjo atlikti visas tris funkcijas.

– Vaikai, kas iš jūsų tikit, kad Dievas yra? Mes tuoj pat patikrinsim, ar iš tikrųjų!

Pakėlusi į viršų ištiestos rankos delną, mokytoja rūsčiai sušuko:

– Bog, Bog, daj pirog! (Dieve, Dieve, duok pyrago!)

Žinoma, pyragas iš dangaus nenukrito. Nutaisiusi nusivylusio žmogaus veido išraišką, ji apžvelgė klasę. Paskui kaip gudri lapė saldžiu balsu uždainavo:

– Soviet, soviet, daj konfiet! (Sovietai, sovietai, duokite saldainių!) – ir, lyg miklus fokusininkas beveik nepastebimai ištraukusi iš savo kišenių saldainius, išmetė juos į orą. Saldainiai

kaip kruša pabiro ant mūsų suolų ir grindų.

Greičiausiai tai nebuvo jos asmeninė kūryba. Nenustebčiau sužinojęs, kad tuos pačius iš anksto paruoštus sovietinius „stebuklus“ matė ir kitų mokyklų moksleiviai.

Mano klasėje mokėsi vienas žydų tautybės berniukas, pavarde Bokšickis. Jam girdint ir mokytojai, ir mokiniai vengdavo antitarybinių temų. Jo nelaimei ir mūsų laimei, jis dažnai sirgdavo, todėl tokiems pokalbiams atsirasdavo „laisvų“ dienų. Tomis dienomis mokytojai, ypač muzikos mokytojas, dirigentas ir kompozitorius Julius Sinius, atvirai sakydavo tai, ką galvodavo. Gana dažnai jo pamokose kalbėdavomės visai ne apie muziką. Jis sakydavo: „Dainuosime ir grosime, kai būsime laisvi.“ Iš kur ta laisvė galėjo ateiti, kaip ją susigrąžinti – tada dar nežinojome. Tačiau buvo išimčių, kai mokytojas J. Sinius visgi dainuodavo. Kartais per ilgąją pertrauką jis imdavo akordeoną ir gimnazijos salėje užtraukdavo: „Nurimk, sesut, gana raudoti, nušluostyk ašaras gailias…“ Ir mes visi supratome, ką šie žodžiai reiškia, kokia žinia ir kam perduodama. Greičiausiai jis jau tada nujautė, kad už meilę tėvynei į ją grįš tik po daugelio metų…

Gegužės 1-osios paradas

Visam gyvenimui įsiminė pirmasis 1941 metų gegužės 1-osios minėjimas. Komunistuojantys elementai ir kai kurių mokyklų bendruomenės aktyviai ruošėsi šiai dienai. Tam buvo gaminami įvairūs maketai ir transparantai. Su visa šia atributika reikėjo pražygiuoti pro tribūną (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos pastatas) ir pasveikinti naujuosius komunistinius vadus, stovinčius balkone.

Mūsų gimnazija turėjo J. Siniaus vadovaujamą chorą, kuriame dainavo aukštesniųjų klasių moksleiviai. Meniniu lygiu ir pasirinktu repertuaru choras pirmavo tarp Lietuvos gimnazijų ir mokyklų. Kai prieš paradą Lukiškių aikštėje rikiavosi visų gimnazijų ir mokyklų bendruomenės, mokytojas J. Sinius buvo paklaustas: „Kur jūsų gimnazijos transparantai? Kaip sveikinsite vadovus tribūnoje?“ Jis atsakė: „Mes juos pasveikinsime lietuviška, gerai žinoma ir visiems suprantama daina.“ Kadangi mūsų gimnazija vadinosi 1-oji berniukų gimnazija, pro tribūną turėjome eiti pirmieji. Galbūt norėdamos įrodyti savo palankumą iškeltiems į „tribūnos garbę šventiesiems“, lenkų ir žydų mokyklos veržėsi jų „pagarbinti“ pirmosios, todėl J. Sinius mielai sutiko, kad pro tribūną pražygiuotume paskutiniai. Mūsų choro priekyje ėjo tautiniais drabužiais apsirengusi 8-os klasės gimnazistė su akordeonu ir mokytojas J. Sinius, o mes – paskui chorą. Priartėjome prie tribūnos, ir iš garsiakalbio pasigirdo:

Julius Sinius – 1911 m. sausio 22 d. Vaiškūnų k., Švenčionių r., gimęs vargonininkas, dirigentas, pedagogas ir kompozitorius. Apie jo gyvenimą 2006 m. išleista Janinos Stankevičienės knyga „Julius Sinius. Vilniaus krašto muzikas“.

– Vilniaus 1-ajai berniukų gimnazijai – valio!

Privalėjome atsakyti sušukdami: „Valio!“ Tačiau vietoje „Valio!“ J. Sinius dirigento lazdele davė chorui ženklą, ir jis užgriaudėjo:

– Nurimk, sesut, gana raudoti, nušluostyk ašaras gailias, praeis laikai, laikai kraujuoti, gyvensime dienas dailias…

Matėme, kaip tribūnoje „šventieji“ sumišo, sukruto, ėmė kažką šnibždėtis ir mums nemojavo kaip kitoms gimnazijoms. Lyg vilkai žiūrėjo iš viršaus žemyn ir sekė akimis, kol išnykome jiems iš akiračio. Abipus gatvės stovinti minia mus lydėjo plodama net iki Katedros aikštės.

Atsakomosios reakcijos ilgai laukti neteko: iš gimnazijos direktoriaus pareigų atleistas ilgametis Vilniaus krašto visuomenės ir kultūros veikėjas Marcelinas Šikšnys, o muzikos mokytojas J. Sinius – suimtas.

Šiltinė

Gegužės mėnesį Vilniuje žmonės pradėjo masiškai sirgti vidurių šiltine: ligoninės tapo perpildytos, mokyklas imta uždarinėti, mirusiųjų skaičius vis didėjo. Buvo kalbama, kad šią epidemiją į Lietuvą atnešė Rytų kaimynas „išvaduotojas“.

Nuo šiltinės skiepydavo, tačiau žmonės neretai mirdavo ir nuo skiepų, net nesusirgę pačia šiltine.

Taip mirė du berniukai ir mūsų bendrabutyje. Po injekcijos būtinai reikėdavo kelias valandas bėgioti, sportuoti ar kitaip intensyviai judėti, o jie į rekomendacijas nekreipė dėmesio ir po pietų atsigulė pamiegoti. Aš po injekcijos iki sutemų žaidžiau tinklinį, todėl rimtesnių komplikacijų nepatyriau.

Paslaptingas brolio Jono laiškelis

Sklido gandai apie artėjantį SSSR ir Vokietijos karą. Studentai ir vyresni mūsų gimnazijos moksleiviai apie tai tik ir tekalbėjo. Atvirai minėjo net jo pradžią – birželio vidurį. Dauguma Lietuvos gyventojų tikėjo, kad nuo bolševikinio genocido galėjo išgelbėti tik karas. Paradoksalus ir išskirtinis atvejis, kai žmonės laukia karo… Savo maldomis ir giesmėmis „Marija, Marija…“ bažnyčiose šaukėsi Dievo pagalbos, kad karas greičiau prasidėtų, tikėdamiesi, kad jis greitai ir pasibaigs, bolševikai bus nugalėti, o teisingumas atkurtas. Kas gi tikėjosi, kad padėtis taip komplikuosis?..

Dabar tiksliai neprisimenu, gegužės pabaigoje ar birželio pradžioje mes su Juozu gavome trikampio formos laiškelį iš brolio Jono, kuris buvo ištremtas kartu su tėvais. Laiškas parašytas pieštuku, paskubomis ir išsiųstas iš kažkokios Sibiro geležinkelio stoties. Skaitydami supratome, kad jis konspiracijos sumetimais pasivadino Pribytkovu (turbūt iš rusiško žodžio „pribytj“ – „atvykti“), kuris „važiuoja į Minską pas gimines pasisvečiuoti“, ir, jei gerai seksis, greitai pasimatysim. Dar vaikiškai samprotaudamas kažkodėl nurodė, kokioje kluono vietoje ir po kokia gegne paslėptas tėvo pistoletas, o paskutinis laiško sakinys baigtas šūkiu: „Na, žirgeli ristas, valio mūsų miestui!“ Tai buvo džiugi, bet, karui artėjant, kartu ir nerami žinia. Kaip jis iš ten ištrūko?! Sunku buvo numatyti, kas atsitiktų, jei karo veiksmai jį užkluptų kelionėje. Ar sugebėtų pasiekti Lietuvą iki karo pradžios?

Pirmasis apsilankymas Lynežeryje

Labai norėjau aplankyti Lynežerį, nors ir supratau, kad pasirodyti ten labai pavojinga. Nei aš, nei Juozas kaime nebuvome nuo 1939-ųjų rudens, kai mama ištarė tuos lemtingus žodžius. Juozui sutikus, birželio viduryje visgi nutariau nors trumpam ten nuvykti. Supratau, kad privalėjau beveik niekam nesirodyti, keisti nakvynės vietą ir iki karo pradžios sugrįžti į Vilnių.

Nuvažiavau iki Varėnos, o į Lynežerį ėjau pėsčiomis. Artėjant prie kaimo žingsniai tapo vis sunkesni, ėjau širdies skausmo ir baimės varomas. Priėjęs ežerą atsisėdau ir iš kito kranto ilgai žiūrėjau į mūsų namą. Tikėjausi, gal išgirsiu ištikimo mūsų šuns Azos balsą. Tačiau buvo tylu. Privalėjau eiti ir susitikti su tikrove, nors ir kokia ji būtų. Buvo sunku patikėti, kad niekas neišeis, niekas nepasitiks… Gal namai atrodys lyg plėšrūnų išdraskytas lizdas? Priartėjęs supratau, kad jame kažkas gyvena. Kai ant laiptų pamačiau vyresnįjį sūnų Bronių, tapo aišku, kad mūsų name gyvena „proletariška“ Ignoto Polocko šeima. Nesustojau ir, nieko nesakęs, nuėjau toliau. Greičiausiai jis manęs nepažino, nes nekreipė jokio dėmesio.

Šeimos galva dirbo kerdžiumi, nors buvo geros sveikatos. Gal kitokio darbo dirbti nenorėjo ar nesugebėjo, o laisvalaikį praleisdavo prie kortų ir stikliuko. Atėjus bolševikams, tokie kaip jis buvo labai tinkami proletariato valdžiai palaikyti, todėl I. Polockas pagaliau padarė karjerą – buvo paskirtas net apylinkės pirmininku. O kaipgi liksi gyventi savo nušiurusioje lūšnelėje, kai net Internacionale giedama: „Kas buvo niekas, tas bus viskuo“? Ir I. Polockas, staiga tapęs „viskuo“, užgrobė namus tų, kurie tapo „niekuo“.

Naujasis apylinkės pirmininkas ant apdriskusio švarkelio atlapo su pasididžiavimu nešiojo ženklelį su J. Stalino atvaizdu ir raidėmis „MOPR“. Jos reiškė: „Meždunorodnaja organizacyja proletarskoj revoliucyjy“ („Tarptautinė proletarinės revoliucijos organizacija“). I. Polockui ta proletarinė revoliucija jau buvo įvykusi, nes galėjo nebaudžiamas pasisavinti didelį, gražų namą ir naudotis viskuo, ką kiti užgyveno savo darbu.

Užbėgdamas į priekį paminėsiu, kad po karo mūsų name buvo įkurta mokykla. Būtent jame „mokytojavo“ poetas Kostas Kubilinskas, MGB agentas, 1946 metais čia atsiųstas vykdyti juodų užduočių. Jis buvo infiltruotas į partizanų gretas ir 1947 metais nušovė partizanų vadą B. Labėną-Kariūną, dar keliolika partizanų žuvo dėl jo išdavystės.

Norėdamas papildyti savo pajamas, I. Polockas su visa šei-

Lynežerio kaimas. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka. 2007 m.*

Lynežerio kaimas nuo Kriokšlio pusės. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka. 2007 m.*

ma eidavo gaudyti lietuvių, bandančių perbėgti iš artimiausių Baltarusijos rajonų į Lietuvą. Tam reikalui iš tuometinės NKVD pasienio užkardos („zastavos“) buvo gavęs šautuvą. Už kiek-vieną sugautą bėglį Polockams sumokėdavo po 3 červoncus (30 rublių). Darbas buvo „įdomus“, pelningas, ir, palyginti su karvių ganymu, rezultatas iš karto apčiuopiamas – pinigai įkrinta tiesiai į delną. Vienas per sieną bėgęs lietuvis kunigas taip pat pateko į gaudytojų rankas ir, nenorėdamas pakliūti į kalėjimą, persipjovė rankų venas ir nukraujavęs mirė. Apie Polockų šeimos darbelius sužinojau iš kaimo gyventojų.

Nežinojau, kur apsistoti, nes supratau, kad toks svečias nelabai kam reikalingas. Užėjau pas tėvo pusseserę Benigną. Jos vyras Kleopas Vidzbelis 1939 metais buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę ir vėliau pateko į vokiečių nelaisvę. Tuo metu ji gyveno tik su savo senute mama. Buvau jau penkiolikmetis, galėjau joms padėti vyriškus darbus nudirbti, todėl peržengiau jų namų slenkstį. Nors gyveno gana vargingai, jos priėmė mane labai nuoširdžiai ir vaišino tuo, ką turėjo. Atsidėkodamas skaldžiau malkas, ganiau arklį, dirbau įvairius ūkio darbus. Saugumo sumetimais kasnakt nakvodavau vis kitoje vietoje.

Mūsų šuns Azos likimas

Trumpam buvau nuėjęs ir pas tetą Agotę į Kriokšlio kaimą, paskui aplankiau Rudnioje gyvenančią pusseserę Eleną, kuri, pamačiusi per speigą į Sibirą vežamus pusnuogius mano tėvus, puolė nešti šiltesnių drabužių. Jos namuose prieglobstį rado ir atklydęs mūsų mylimas šuo Aza. Radau jį gulintį prie būdos. Tikėjausi, kad mane pažins, šoks sveikintis ir bučiuotis, kaip buvo įpratęs. Bet jis nejudėjo, tik žiūrėjo į mane ir gailiai inkštė. Šaukiau jį vardu, bet jis nereagavo. Vėliau sužinojau, kodėl taip keistai elgėsi. Aza patyrė labai didelį stresą, nesaugumą ir šeimininkų kaitą. Jis jautėsi paliktas ir išduotas. Žiūrėjau į šunį, ir man kraujavo širdis.

Išvežant tėvus Aza ilgai bėgo iš paskos. Nenorėdamas, kad, likęs vienas, šuo kentėtų, tėvas skaudama širdimi paprašė sargybinio jį nušauti. Kai tas nukreipė šautuvą į šunį, brolis Jonas sušuko: „Aza, bėk!“ Aza lyg strėlė nėrė į miško gilumą ir daugiau nepasirodė. Sargybinis kelis kartus šovė jam pavymui, bet nepataikė. Paskui Aza grįžo į sodybą, nieko neprisileido artyn ir kelias dienas be paliovos staugė. Kai į mūsų namą įsikraustė minėtas I. Polockas, keršydamas šuo papjovė du jo

paršus. Įpykęs kolaborantas kažkodėl jo nenušovė, bet atidavė (greičiausiai pardavė, todėl ir nenušovė) NKVD pasienio užkardos kareiviams, kurie tikėjosi padaryti jį geru bėglių gaudytoju, nes Aza buvo didelis ir stiprus šuo. Jo bijojo net vilkai, su jais ne kartą buvo susirėmęs kaimo prieigose. Tačiau Aza ir užkardoje neilgai teišbuvo. Atleistas nuo pavadžio mirtinai sudraskė vieną kareivių vilkšunį, paspruko nuo enkavėdistų ir atbėgo pas mano pusseserę Eleną į Rudnią, nors jos namuose yra buvęs tik vieną kartą.

1944 metų gegužės mėnesį, lenkų Armijos Krajovos daliniams puolant vokiečių pasienio užkardą Rudnioje, Elenos sodyba sudegė. Kartu sudegė ir mūsų brangus Aza, nes tuo metu buvo pririštas ir negalėjo pabėgti. Apie jo tragišką istoriją man papasakojo pati Elena.

Karo pradžia

Praėjo savaitė. Toliau likti Lynežeryje buvo pavojinga. Sklido žinios, kad ne tik sudarinėjami nauji tremiamų šeimų sąrašai, bet ir vykdomi patys trėmimai. Birželio 23 dieną, pirmadienį, nutariau grįžti į Vilnių. Dvi paskutines naktis nakvojau kaimyno klojime, giliai įsirausęs į šieną. Sekmadienį, dar neišaušus, mane pažadino tetos Benignos mama:

– Antanuk, gal dar paskucinį rozų nūnai paganysi arklį?

Kažkodėl buvo taip sunku keltis! Tik kelis kartus paprašytas vos praplėšiau akis. Užsėdau ant arklio, pasukau į „Šakių“ pievas vedančiu keliuku ir, atsigulęs arkliui ant kaklo, toliau snaudžiau. Pažadino tolimas gana aukštai skrendančio lėktuvo garsas. Pakėlęs akis į vos prašvitusį dangų pamačiau, kad lėktuvo konstrukcija neįprasta, – fiuzeliažas ilgas, sparnai trumpi, lyg būtų nukirpti. Tokio tipo rusiškų lėktuvų neteko matyti. Pradžioje juo labai nesusidomėjau, pagalvojau, kad karo metu pavieniai lėktuvai neskraido. Tačiau prijojęs ganyklą virš medžių pamačiau rytų link dideliu greičiu praskrendančius tris lėktuvus. Dabar jau aiškiai pastebėjau juodus kryžius – vokiečių aviacijos ženklus. Miegas akimirksniu išsisklaidė, širdis pradėjo virpėti. Nejaugi prasidėjo? Galgi nupūs tą raudonąjį marą į rytus, gal tėvai ir brolis sugrįš? O gal tai tik mieguisto žmogaus miražas?

Ganykloje kaimo vyrai sėdėjo prie laužo. Jie pliekė kortomis ir į lėktuvus nekreipė dėmesio. Tik pasijuokė iš mano pasakojimo ir toliau žaidė. Girdi, gal man tik pasirodė, o gal vyksta manevrai.

Karštomis vasaros dienomis arklius labai puldavo bimbalai (dzūkiškai – varmai), todėl įdienojus parjodavome namo. Grįžęs radau tetą Agotę, atėjusią su manimi atsisveikinti. Vos susėdome prie pietų stalo, pasigirdo stiprus lėktuvų ūžesys. Išbėgę į kiemą pamatėme daugybę bombonešių, skrendančių rytų kryptimi. Juos lydintys naikintuvai tiesiog nardė visai arti žemės. Vienas iš jų paleido kulkosvaidžio seriją, paskui numetė du sprogstamuosius užtaisus. Tuo metu per kaimą dienos poilsiui varė karvių bandą. Vienas užtaisas sprogo tiesiai I. Polocko karvei po pilvu ir vargšui gyvūnui paleido žarnas.

Dabar tapo aišku, kad tai ne manevrai, bet tikras karas. Po šio įvykio I. Polockas su savo Stalinu atlape kuriam laikui dingo iš kaimo ir vėl pasirodė jau be ženkliuko.

Vyrai, sėdėdami po klevu, aptarinėjo įvykius. Vienas iš jų, šmaikštumu pasižymintis Juozas Mortūnas, proletarinės revoliucijos rėmėjui pasakė tiesiai į akis:

– Žinai, kū, Ignai, tavį tai jau laukia nelabai linksmos dzienelės…

Mes, vaikai, užlipę ant stogo stebėjome, kaip virš Perlojos lauko aerodromo vienas vokiečių naikintuvas numušė devynis rusų bombonešius.

Rytojaus dieną, pirmadienį, pasirodė į rytus besitraukiantys Raudonosios armijos daliniai. Vieni buvo dar ginkluoti ir bandė priešintis vokiečiams, kiti, metę ginklus, klausinėjo, kurioje pusėje Baltarusija ir kokiu keliu greičiau ten patekti. Kaimo gyventojai be jokio atlygio juos maitino pienu su virtomis bulvėmis, plėšikavimų nebuvo pastebėta, kai kurie net savo atliekamus kariškus drabužius palikdavo. I. Polockas su žmona vėl kažkur dingo, bet jų sūnūs net nesiruošė kraustytis iš mūsų namo.

Vokiečiams užėmus Vilnių, į Lynežerį atvyko ir brolis Juozas. Su jo pagalba išprašėme Polockiukus. Įėję į vidų, jokio tėvų palikto turto neberadome, viskas buvo išgrobstyta ir išvežta. Svirne pamatėme tik mažą grūdų krūvelę ir jauną tėvų turėtą telyčią, kurią Polockai buvo nusavinę. Kitąmet ji jau būtų maitinusi naujus šeimininkus.

Visą dirbamą žemę, rugiais užsėtus plotus ir telyčią atidavėme sąžiningam, labai gero būdo mažažemiam (kampininkui) Petrui Badarui. Name apgyvendinome taip pat mažažemį, puikų žmogų Julių Mortūną. I. Polockas su žmona vis dar kažkur slapstėsi, o jo sūnūs apsigyveno pas gimines. Tiesa, sutikę mane grasindavo užmušią, o namą padegsią. Kadangi Juozas jau buvo išvažiavęs, saugumo priemonių teko imtis pačiam. Patarimo ir pagalbos kreipiausi į buvusį tėvo draugą Adomą Badarą. Jis buvo medžiotojas ir davė man smulkiais šratais (o gal druska?) užtaisytą šautuvą, su kuriuo apie dvi savaites budėjau lindėdamas mažiausiame kambarėlyje. Dieną dirbdavau įvairius darbus, naktį ateidavau budėti.

Vieną vėlų vakarą pastebėjau kažką sėlinant nuo klojimo namo link. Kas buvo atsliūkinęs, taip ir nesužinojau. Tikriausiai kažkuris iš Polockų. Nušauti nenorėjau, todėl šūvį palei-

Antanas Švedas po grįžimo iš lagerio. *Nuotrauka iš A. Švedo dukters Laimos albumo*

dau į viršų. Šūviui driokstelėjus, žmogysta nukrito ant žemės, paskui atsikėlė ir pasileido bėgti atgal. Po šio įvykio nė vienas iš Polockų man nebegrasino, kaime nė vieno jų šeimos nario neteko sutikti. Sūnūs išvyko į motinos gimtinę prie Merkinės, o tėvai vis dar kažkur slapstėsi, vengdami atsakomybės už savo darbelius. Vėliau sužinojau, kad šeimos galva pasirodė Varėnoje ir ten buvo areštuotas. Žmona atvyko į Varėną jo gelbėti įrodinėdama, kad jis nekaltas, tačiau pati buvo sulaikyta. Daugiau nieko apie juos negirdėjau.

Rugiapjūtės metu į Lynežerį buvo atvažiavęs senyvo amžiaus vokiečių karininkas. Jis įsakė kaimo seniūnui surinkti visus suaugusius vyrus ir moteris. Susirinkimą ir apklausą pradėjo tik tada, kai atėjo paskutinis žmogus. Jis paklausė:

– Kokia jūsų nuomonė apie kaimo gyventoją Ignotą Polocką?

Visi vienas per kitą ėmė šaukti:

– Ne tik jis, bet ir jo žmona ne ką geresnė, todėl kažką darykit, kad tik jie į kaimą negrįžtų!

Karininkui išvažiuojant moterys prašė: „Tik nepaleiskit, tik nepaleiskit!“ Tai gal ir nepaleido…

Vokiečių okupacijos metais (1944 metų pavasarį) vyresnįjį jo sūnų Bronių sutikau Vilniuje, Gedimino gatvėje, prie paminklo Ožeškienei. Jis dėvėjo vokiečių Vermachto uniformą, ant peties turėjo užsimetęs automatą. Nesupratau, todėl paklausiau:

– Broniau, tai kaip dabar tu čia?..

Jis atsakė:

– Tėvai ėjo vienais keliais, o už jų kaltes man tenka eiti kitais.

2002 metais, kai jau buvau parašęs šiuos atsiminimus, perskaičiau knygą „Dainavos partizanai“ ir sužinojau, kad B. Polockas su vokiečių kariuomene į Vakarus nepasitraukė, bet Tigro slapyvardžiu partizanavo viename Dainavos būryje. 1949 metais legalizavosi, prieš tai nušovęs savo būrio vadą, išdavęs keletą kovos draugų, bunkerių vietų ir slaptaviečių. Jaunesnįjį, Petrą, buvau sutikęs rudenį, jau prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, bet visai kitomis aplinkybėmis.

Dr. Jonas Satkūnas

DAINAVOS ŠALTINIAI NEIŠDŽIUS

Kai kalbama apie šulinių kasimą, žmonės dažnai sako „reikia rasti vandens gyslą“. Požeminis vanduo po žeme nematomas, nors vietomis yra visai negiliai, kitur gi jo nepasieksi ir giliausiu šuliniu, tai gal iš tiesų jis teka vandens „gyslomis“? Požeminis vanduo iš tikro teka, plūsta tik jam žinomais požemio keliais, kuriuos hidrogeologai vadina vandeningais sluoksniais ar horizontais. Juos tiria, matuoja, modeliuoja pasitelkdami sudėtingą techniką ir skaičiavimo metodus.

Požeminis vanduo vietomis ištrykšta žemės paviršiuje. Nuostabu matyti paslaptingąjį požeminį vandenį virstant šaltu (ne veltui šaltinis) gurgančiu upeliuku, upokšniu. O jei dar šaltinis burbuliuojanti verdenė – ji užburia paslaptingu požemio alsavimu, smėlio bangelių raibuliavimu. Šaltiniai – tai požemio akivarai, daugelis jų turi sakralinę reikšmę, yra apipinti legendomis ir padavimais apie jų stebuklingą gydomąją galią ir kitas nepaprastas savybes. Hidrogeologams šaltiniai – tai svarbus informacijos šaltinis (vėl šaltinis!) apie požeminio vandens kokybę ir kiekybę.

2012–2014 metais Lietuvos geologijos tarnybos specialistai (Kęstutis Kadūnas, Petras Gedžiūnas, Zdislavas Zanevskis ir kiti) atliko išsamius Lietuvos šaltinių tyrimus ir 2017 metais išleido Lietuvos šaltinių katalogą (žr. nuorodą žemiau), kuriame pateikė žinias apie 220 įdomiausių šaltinių ir versmių: apibūdintas šaltinio tipas, kaptažas, vandens režimas, pateikta cheminė sudėtis, fizinės savybės, tautosakinės, kraštotyrinės žinios. Iš visų ištirtų ir aprašytų Lietuvos šaltinių net 66 trykšta Dainavos krašte (įskaitant ir Vilnių).

Apibendrinus visų šaltinių vandens kokybės tyrimų duomenis nustatyta, kad daugumos tirtų šaltinių vanduo gali būti priskirtas puikaus vandens klasei. Tokių šaltinių yra net 72,4 proc., dar 17,2 proc. šaltinių vanduo yra geros kokybės (lentelė). Taigi galima manyti, kad apie 90 proc. šaltinių nėra paveikti žmogaus veiklos ir jų vandens cheminė sudėtis artima foninei. Tokių šaltinių vanduo dažniausiai yra kalcio, magnio hidrokarbonatinio tipo.

7,1 proc. šaltinių galbūt paveikti hidrocheminių anomalijų ar žmogaus veiklos ir jų cheminė būklė yra patenkinama. Jų vandenyje nėra cheminių medžiagų (išskyrus geležį), kurių koncentracija viršija kiekį, nustatytą geriamajam vandeniui. Tačiau šių šaltinių vandens tipas skiriasi – tai kalcio, magnio hidrokarbonatinis, chloridinis (ar sulfatinis) vanduo. Miestų teritorijose esančių šaltinių vanduo dažnai yra ir kalcio, natrio hidrokarbonatinis, chloridinis, o tai rodo akivaizdų miesto infrastruktūros poveikį šaltinio vandeniui. Nors daugumos šaltinių vandenyje cheminių medžiagų koncentracijos nėra didelės, pasitikėti vien cheminės analizės rezultatais nepakanka. Nereikėtų pamiršti, kad vandenyje gali būti padidėjęs ir mikrobų kiekis.

Šaltinių vandens kokybės apibendrinimo rezultatai

RODIKLIS	**VANDENS KOKYBĖ, proc.**			
	Puiki	**Gera**	**Patenkinama**	**Prasta**
Cl	81	17	2	0
SO_4	71	27	2	0
HCO_3	49	29	21	1
NO_2	94	4	1	1
NO_3	70	10	19	1
Na	88	12	0	0
K	96	2	0	2
Ca	85	18	0	0
Mg	71	28	1	0
NH_4	89	8	2	1
Permanganato indeksas	56	18	17	9
Fe bendras	66	17	8	9
Bendrasis kietumas	28	34	19	19
Bendras įvertinimas	72,4	17,2	7,1	3,3

Gėlo vandens šaltiniai gali būti ultragėli, kai vandenyje bendra ištirpusių medžiagų koncentracija mažesnė kaip 100 mg/l, turintys mažai mineralinių medžiagų (100–500 mg/l) bei turintys daug mineralinių medžiagų (nuo 500 iki 1000 mg/l). Kai mineralinių medžiagų yra daugiau, vanduo vadinamas mineralizuotu.

Tyrimų duomenys rodo, kad šalyje daugiausia paplitę gėlo vandens šaltiniai. Tyrimo metu ultragėlų šaltinių nebuvo aptikta. Daug mineralinių medžiagų turintys šaltiniai sudarė 40,4 proc., o mažai mineralinių medžiagų turintys – net 59,6 proc.

Šaltiniai yra ne tik hidrogeologinis reiškinys, jie talpina ir mitologinę, sakralinę vertę, turi gydomąją galią. Štai įdomiausios legendos apie Dzūkijos šaltinius: Ūlos akis, Zackagirio, Stravėkų šaltiniai susiję su sveikata, akių, skrandžio gydymu.

Grūdos, Čirkštų šaltiniai teikia atgaivą ir gerą vandenį. Dar kitų vanduo yra ypatingas ir tiko dalgių galandimui (metalas nerūdija) (Apšutos, Versminis). Kai kuriuose šaltiniuose net vaikus pasigaudavo (Bobos daržo, Stelmokiškio) ar dažė kelnes saračkines (Lėvūnų šaltinyje). Įdomu, kad yra šaltinių, prie kurių pasivaidendavo, būta negero vandens (Povilnio, Lėvūnų).

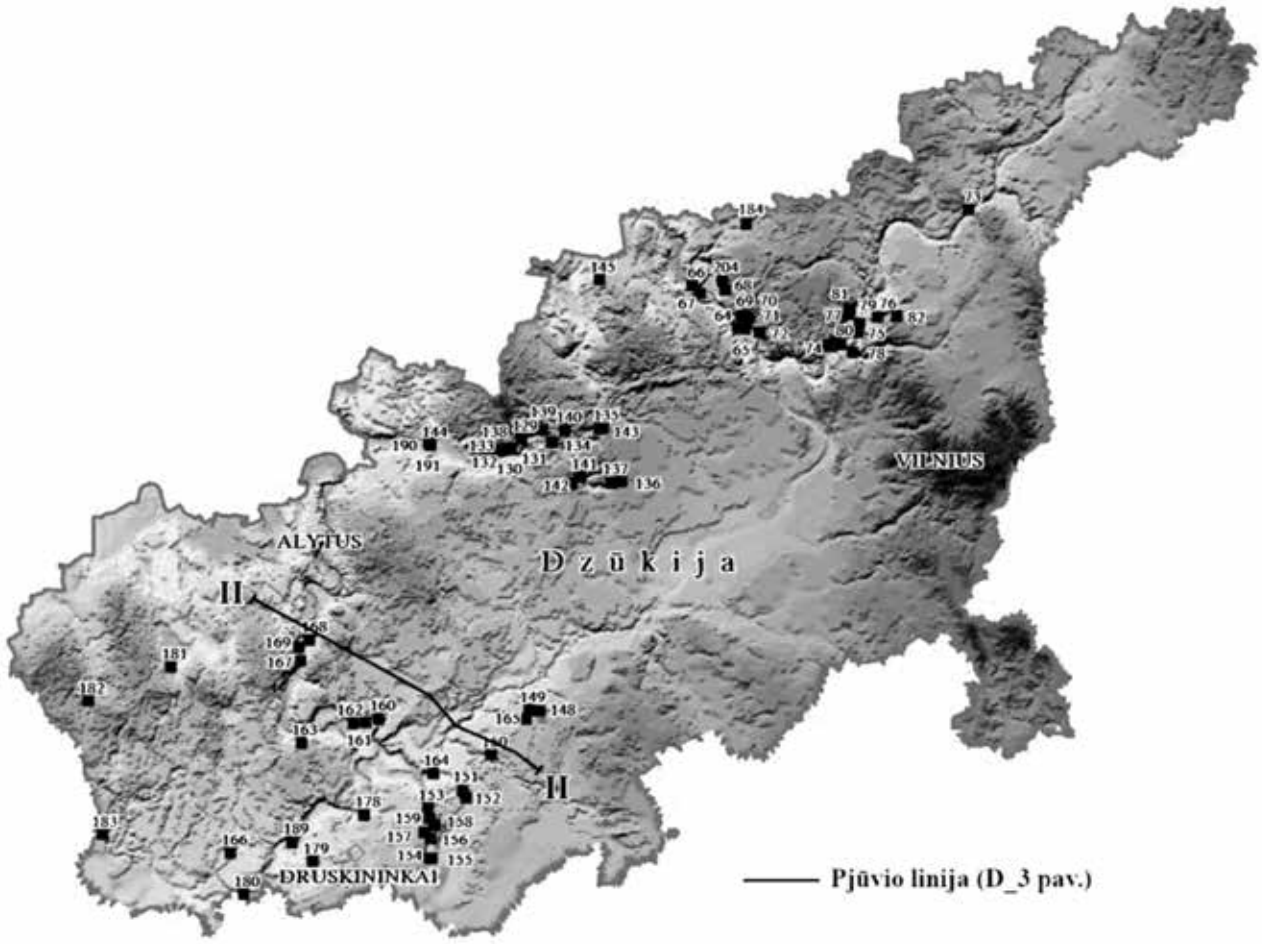

Dzūkijos (Dainavos) krašto šaltiniai (Kadūnas ir kt., 2017): Abromiškių šaltinis (145); Akis, šaltinis (69); Antončiko šaltinis (156); Aukštagirio ir Aukštųjų šaltiniai (158); Babruko šaltinis (140); Balažerio šaltinis (161); Balinos šaltinis (138); Balto ežero šaltinis (182); Bobos daržo šaltinis (154); Čirštų šaltinis (157); Derežnos šaltinis (148); Druskelės šaltinis (167); Dvarčionių šaltinis (76); Elniakampio šaltinis (204); Galaverknio šaltinis (136); Grožio šaltinis (189); Grūdos paslėnio šaltinis (152); Grūdos tilto šaltinis (151); Kairėnų šaltinis (82); Kauknoro šaltinis (183); Koplyčninkų šaltinis (72); Kubilnyčios šaltinis (153); Kunigės (Randamonių) šaltinis (178); Kunigo šaltinis (180); Liūlyno šaltinis (163); Madžieraus šaltinis (159); Maišiagalos šaltinis (184); Mergežerio mitologinis šaltinis (165); Mergežerio šaltinis (149); Mikalauciškės šaltinis (160); Mošos šaltinis (139); Nemunaičio (Lankos) versmė (169); Nemunaičio šaltinis (168); Pakampio šaltinis (162); Panošiškių šaltinis (137); Paverknės šaltinis (129); Pinyklos mitologinis šaltinis (67); Pušyno šaltinis (66); Puvočių šaltinis (164); Rangavos alko šaltinis (130); Rangavos antrasis šaltinis (131); Rastinėnų šaltinis (68); Ratnyčios šaltinis (179); Saidės šaltinis (64); Saidžių šaltinis (65); Sereikiškių parko šaltinis (78); Skališkių šaltinis ir Skališkių olos šaltinis (73); Skroblaus slėniuko versmelė ir Birono duobelės šaltinis (155); Spalvotieji Antakalnio šaltiniai (79); Strėvos kaimo šaltinis (135); Šafarnės alko akivarų šaltinis (133); Šafarnės šaltinis (132); Šaltinių kalnelis (143); Šilėnų II šaltinis (71); Šilėnų mitologinis šaltinis (70); Šnipiškių šaltinis (80); Šventas šaltinis (181); Ūlos akis, šaltinis (150); Valakupių šaltinis (81); Verkių Kalvarijų šaltinis (77); Vileišio gatvės šaltinis (75); Vilko šaltinis (166); Vladislavos dvaro šaltinis (134); Žaliosios šaltinis (141); Žaliųjų Prūdelių šaltinis (142); Žiupos I šaltiniai (191); Žiupos šaltiniai (144); Žiupos šaltiniai (190); Žvėryno šaltinis (74).

Rangavos alko šaltinis.

Šafarnės alko šaltinis.

Nemunaičio (Lankos) versmė.

Kęstučio Kadūno, Petro Gedžiūno, Zdislavo Zanevskio nuotraukos

Taigi Dainavos šaltiniai įdomūs, skaidrūs ir šalti, dar nepaveikti nei žmogaus, nei klimato pokyčių. Norėtųsi tikėti, kad šis straipsnis paskatins domėjimąsi Dainavos šaltiniais, kuriuose galima pasisemti ne tik tyro vandens, bet ir dvasinių jėgų.

Lietuvos šaltinių ir versmių aprašymus (katalogą) galite rasti https://www.lgt.lt/index.php/apie-lietuvos-zemes-gelmes/pozeminis-vanduo/lietuvos-saltiniai-ir-versmes.

Nuoroda

Kadūnas K., Gedžiūnas P., Zanevskij Z., Guobytė R., Pūtys P., Balčiūnaitė D. 2017. Lietuvos šaltinių katalogas (Catalogue of Springs of Lithuania). Atsakingasis redaktorius J. Satkūnas. Lietuvos geologijos tarnyba. 2017.

Dr. Stasė Dapkūnienė,
Irma Maciulevičienė,
dr. Vilija Snieškienė

ETNINIO LIETUVIŠKO DARŽELIO AUGALAI PUNSKO IR SEINŲ VALSČIŲ LENKIJOS LIETUVIŲ SODYBOSE

LIETUVIŲ DARŽELIŲ LENKIJOJE IR LIETUVOJE PALYGINIMAS

Pabaiga. Pradžia Nr. 38

Praeitame žurnalo numeryje supažindinome su paskutine iš 2017–2018 metais lankytų Lenkijos lietuvių sodybų. Pakeliui link atrinktų sodybų matėme puikiai tvarkomų privačių želdinių. Mus domino tik tie, kuriuose dar auginami senieji lietuviškam darželiui būdingi augalai. Daugumoje nuostabiai prižiūrimų sodybų vyravo šiuolaikiniai augalai, todėl ten nesilankėme. Lygiagrečiai vertinome augalus abiejose (Lenkijos ir Lietuvos, Lietuvos ir Lenkijos) sienos pusėse. Bendras inventorizuotų augalų skaičius lietuvių darželiuose buvo 394 rūšys (tik Lenkijoje – 160). Savaiminiai (vietiniai) augalai būdavo ne specialiai sodinami, o savaime užsisėdavo ir užsilikdavo augti prie sodybų su vėliau pasodintais svetimžemiais (tradiciniais).

Nors tikslių duomenų apie darželių pradžią Lietuvos kaimuose nėra, bet manoma, kad dekoratyvūs ir vaistiniai augalai kaimo sodybose prie gyvenamųjų namų galėjo būti pradėti sodinti apie XV–XVI amžių. Visur jie pirmiausia plito iš artimiausių dvarų ar vienuolynų, o vėliau iš vienos sodybos į kitą. Mūsų inventorizuotose Lenkijos lietuvių sodybose nuo seno auginamų augalų buvo 60 rūšių 2017 metais ir 70 rūšių – 2018 metais. Seniausiai auginamų tradicinių augalų rūšių įvairovė nedidelė, dauguma pasižymi nebūtinai puikiomis dekoratyvinėmis savybėmis, bet tinka vaistams ar maistui (1 lentelė).

Minimi augalai dabar vis rečiau auginami. Dažniausiai aptinkamos atskiros rūšys 1–2 sodybose. Vos 2 rūšimis daugiau seniausiai, nuo XIV amžiaus, auginamų rūšių radome Lenkijos pusėje. Žalioji rūta (*Ruta graveolens* L.) ir daugiametė saulutė (*Bellis perenis* L.) tarpsta beveik visose sodybose Lenkijoje, o Lietuvos pusėje užeinamos gerokai rečiau. Iš nuo XVII–XVIII amžiaus auginamų rūšių beveik visose sodybose Lenkijoje auga mėlynoji kurpelė (*Aconitum napelus* L.), paprastoji pakalnutė (*Convallaria majalis* L.), šiurpinis gvazdikas, o Lietuvoje mėgstamesni paprastasis sinavadas (*Aquilegia vulgaris* L.), paprastosios alyvos (*Syringa vulgaris* L.) ir darželinės tulpės.

XIX amžiuje Lietuvos kaimų darželiuose labai pagausėjo augalų rūšių įvairovė. Be jau anksčiau augintų daugiamečių gėlių, pradėtos auginti ir vienmetės: didysis žioveinis (*Antirrhinum majus* L.), kininis ratilis (*Callistephus chinensis* (L.) Nees), darželinis gludas (*Coreopsis tinctoria* Nutt), paprastoji kosmėja (*Cosmos bipinnatus* Cav.), balzaminė sprigė (*Impatiens balsamina* L.), darželinė rožūnė (*Lavatera trimestris* L.), dviragė leukonija (*Mattiola bicornis* (Sibth. et Sm.) DC.), serenčiai (*Tagetes* spp.), didžioji nasturtė (*Tropaeolum majus* L.), darželinis šlamūnas (*Xerochrysum bracteatum* (Vent.) Tzvelev), ir svogūninės: baltoji snieguolė (*Galantthus nivalis* L.), žydrės (*Muscari* spp.), narcizai (*Narcissus* spp.). Amžiaus pabaigoje pradėti auginti didžiagraižiai jurginai (*Dahlia pinnata*), kurie labai išplito XX amžiuje. Vis daugiau augalų tampa mylimi darželiuose tik dėl grožio, o ne kokios naudos. Dauguma tebėra populiarūs iki šiol. Tiesa, dabar dažniausiai augi-

namos kitos veislės, ypač vienmečių ir svogūninių augalų, bet auginant tų pačių rūšių augalus tikriausiai tradicija išlaikoma.

XX amžiaus pradžioje, ypač nepriklausomoje Lietuvoje, darželiai darėsi vis puošnesni, sodinamos daugiau priežiūros reikalaujančios gėlės: mišrusis kardelis (*Gladiolus* x *hibridus* Van Houtte), rožės (*Rosa* spp.). Išplinta įvairios raktažolės (*Primula* spp.), kelių rūšių melsvės (*Hosta* spp.), anksčiau auginti vaistinius bijūnus (*Paeonia officinalis* L.) pakeičia daug dekoratyvesni puikieji bijūnai (*Paeonia lactiflora* Pall.). Visi šie augalai ir dabar tebeauginami Lenkijos ir Lietuvos pasienio sodybose. Lenkijoje beveik kiekviename darželyje auga puikieji bijūnai, daug įvairių raktažolių rūšių ir veislių, kelių rūšių ir įvairių veislių astrūnai (*Symphyotrichum* spp.) (4 pav.). Lietuvos pusėje šios gėlės taip pat sutinkamos, tik kiek rečiau.

1 lentelė. Tradicinių (svetimžemių) darželio augalų rūšys pasienio sodybų darželiuose 2017–2018 metais

Augalo rūšis (lietuviškai / lotyniškai)	Augalo rūšis (lietuviškai / lotyniškai)
Auginama nuo XIV–XVI amžiaus	Mišrusis kardelis / *Gladiolus x hybridus* Van Houtte
* Vaistinis smidras / *Asparagus officinalis* L.	* Rusvoji viendienė / *Hemerocallis fulva* (L.) L.
* Geltonoji viendienė / *Hemerocallis lilio-asphodelus* L.	Darželinė rožūnė / *Lavatera trimestris* L.
* Vaistinis isopas / *Hyssopus officinalis* L	* Vaistinė gelsvė / *Levisticum officinale* W. D. J. Koch
Mėlynžiedis vilkdalgis / *Iris* x *germanica* L.	Vijoklinis sausmedis / *Lonicera periclymenium* L.
* Tikroji levanda / *Lavandula angustifolia* Mill.	* Goštautinė gaisrena / *Lychnis chalcedonica* L.
Raudonoji lelija / *Lilium bulbiferum* L	Dviragė leukonija / *Mattiola bicornis* (Sibith. et SM.) DC
Baltoji lelija / *Lilium candidum* L.	Pipirmėtė / *Mentha* x *piperita* L.
Aukštoji dedešva / *Malva alcea* L.	Šaltmėtė / *Mentha spicata* L.
Puikusis bijūnas / *Paeonia lactiflora* Pall.	Armėninė žydrė / *Muscari armeniacum* L.
Vaistinis bijūnas / *Paeonia officinalis* L	* Poetinis narcizas / *Narcissus poeticus* L.
* Žalioji rūta / *Ruta graveolens* L.	Tariamasis narcizas / *Narcissus pseudonarcissus* L.
Vaistinis šalavijas / *Salvia officinalis* L.	Darželinė juodgrūdė / *Nigella damascena* L.
Auginama nuo XVII–XVIII amžiaus	Darželinė petunija / *Petunia* x *hybrida* Vilm.
* Mėlynoji kurpelė / *Aconitum napellus* L.	Nendrinis dryžutis f. *Picta* / *Phalaroides arundinacea* (L.) Rauschert f. *picta*
* Aukštoji piliarožė / *Alcea rosea* L.	Raudonžiedė pupelė / *Phaseolus coccineus* L.
Vaistinė medetka / *Calendula officinalis* L.	* Darželinis jazminas / *Philadelphus coronarius* L
* Šiurpinis gvazdikas / *Dianthus barbatus* L.	Šluotelinis flioksas / *Phlox paniculata* L.
Paprastoji dumplūnė / *Physalis alkekengi* L.	Ausytoji raktažolė / *Primula auricula* L.
Kvapioji reseta / *Reseda odorata* L.	Julijos raktažolė / *Primula juliae* Kuns.
* Plunksnalapė rudbekija / *Rudbeckia laciniata* L.	Paprastoji raktažolė / Primula vulgaris Huds.
Paprastosios alyvos / *Syringa vulgaris* L.	Juodauogis šeivamedis / Sambucus nigra L.
Didžioji nasturtė / *Tropaeolum majus* L.	Šermukšnialapė lanksvūnė / *Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Braun.
* Mažoji žiemė / *Vinca minor* L.	* Baltauogė meškytė / *Symphoricarpos albus* (L.) S. F. Blake
Auginama nuo XIX–XX amžiaus	* Vilnotoji notra / *Stachys byzantina* K. Koch
* Čiaudulinė kraujažolė / *Achillea ptarmica* L.	Didysis serentis / *Tagetes erecta* L.
* Didysis žioveinis / *Antirrhinum majus* L.	Gvazdikinis serentis / *Tagetes patula* L.
* Diemedis / *Artemisia abrotanum* L.	Smulkusis serentis / *Tagetes tenuifolia* Cav.
Kininis ratilis / *Callistephus chinensis* (L.) Nees	* Balzaminis skaistenis / *Tanacetum balsamita* L.
* Balsvoji bajorė / *Centaurea dealbata* Willd.	Vaistinis skaistenis / *Tanacetum parthenium* (L.) Sch. Bip.
Gelsvoji raganė / *Clematis vitalba* L.	Vaistinis skaistenis / *Tanacetum parthenium* (L.) Sch. Bip.
* Paprastoji kosmėja / *Cosmos bipinnatus* L.	* Paprastasis putinas 'Roseum' (f. sterilioji) / *Viburnum opulus* 'Roseum' (f. *sterile* DC.)
* Darželinis gludas / *Coreopsis tinctoria* Nutt	Kvapioji našlaitė / *Viola odorata* L.
Paprastoji durnaropė / *Datura stramonium* L.	Darželinė našlaitė / *Viola* x *wittrockiana* Gams
* Didysis pentinius / *Delphinium elatum* L.	Darželinis šlamutis / *Xerochrysum bracteatum* (Vent.) Trvelev
* Puikieji auskarėliai / *Dicentra eximia* (Ker Gawl) Torr.	Puikioji gvaizdūnė / *Zinnia elegans* Jacq.
* Dailieji auskarėliai / *Dicentra spectabilis* (L.) Lem.	Puikioji gvaizdūnė / *Zinnia elegans* Jacq.

* Rūšys, kurioms suteiktas / siūloma suteikti augalų nacionalinių genetinių išteklių statusą.

Abiejose sienos pusėse sodybos tvarkingos, auginama daug gėlių, bet pastarųjų dešimtmečių, ypač pokario, skirtingos sąlygos Lietuvoje ir Lenkijoje turėjo įtakos ir sodybų tvarkymui. Punsko krašte išlikę nemažai senų, dabartinių šeimininkų prosenelių įkurtų sodybų. Jos didelės, čia gyvena ir jauni žmonės. Lietuvos pusėje po kolektyvizacijos neliko didelių turtingų sodybų. Dauguma dabartinių gyventojų jau garbaus amžiaus. Nors sodybos prižiūrimos, jų ateitis visai neaiški.

Lenkijos pusėje gyvenantys lietuviai išlaikė ne tik lietuvių kalbą, bet ir tradicijas. Lietuvoje tą padaryti dažnai buvo

Ten aš gimiau, buvau iš ponų
Geresnių nei Liauda ar Vandžiogala.
Apkrikštytas buvau, išsižadėjau velnio
Apytalaukio parapijoje, paviete Kėdainių.

Natūraliausiai jausčiausi būdamas Lietuvos lenkų poetu, bet istorija tokios galimybės nesuteikė.

...jei kas linki tam miestui gero, turi norėti, kad tai būtų sostinė – o tai automatiškai panaikina bet kokias lenkiškas pretenzijas į „lenkišką" Vilnių...

Vargas tam, kuris iškeliavo ir nesugrįžta.

1 nuotr. Iš Česlovo Milošo eilių.

2 nuotr. Krasnagrūdos dvaras 2018 metais.

sunkiau. Per pastaruosius 100–120 metų Lietuvoje būta daug įvykių, keitusių ir tebekeičiančių ekonominį, politinį ir kultūrinį šalies gyvenimą, kurie turėjo didelę įtaką tradiciniam kaimiškam regioninės etnokultūros savasties išlikimui. Pasak Romualdo Misiaus, Kauno kolegijos Technologijų fakulteto dėstytojo, kur ne kur išlikusios sodybos su etnine architektūra, bet dar rečiau ir su tradiciniais etnografiniams regionams būdingais želdiniais.

Abipus sienos esančiuose kaimuose darželių šeimininkai su meile kalbėjo apie auginamus augalus, jei šie vaistiniai ar prieskoniniai, žinojo jų naudojimo paskirtį. Dažnai vadino liaudiškais vardais. Tiesa, Lenkijos pusėje neretai įvardijo lenkiškai.

Tradicinis tarpukario vienkieminio kaimo kraštovaizdis didžiosios dalies savitumo pirmiausia neteko performuotas į kolūkinio kaimo kraštovaizdį. Bet ir šiuo metu dėl kitų priežasčių (globalizacijos) etninės kultūros paveldas Lietuvos kaime ir toliau nyksta. Kartu su etnine architektūra nustoja buvę želdiniai, sodybų želdinimo tradicijos ir regionų savitumai.

Kasmetinėse senųjų darželių augalų inventorizacijose užsukdavome ir į bendrosios paskirties želdynus. Dar antrame šios serijos straipsnelyje pristatėme Punsko „Senosios klebonijos", Skanseno gėlių darželius. 2018 metais teko būti Lenkijos Seinų valsčiaus Krasnagrūdos dvare ir Lietuvos pusėje, Bielėnų kaime, buvusioje Adolfo Ramanausko-Vanago tėviškėje. Būtent šiais metais Lenkija (1918-11-11–2018-11-11) ir Lietuva (1918-02-16–2018-02-16) minėjo nepriklausomybės atkūrimo šimtmečius. Kita vertus, abi lankytos sodybos primena abiem tautoms brangius žmones.

Krasnagrūdos dvaras prie Alnos ežero buvo Česlovo Milošo (Czesław Miłosz) senelio iš motinos pusės (motinos tėvo) Kunato nuosavybė. Šiame dvare mėgo lankytis ir ponaitis Česlovas, nors abu jo tėvai buvo kilę nuo Kėdainių: motina Veronika Teklė Kunataitė-Milošienė iš Šetenių dvaro, o tėvas Aleksandras Aleksiejus Milošas – iš Serbinų dvaro prie Labūnavos. Č. Milošas gimė irgi Šetenių dvare (1911 metų birželio 30 dieną), buvo krikštytas Šventybrasčio bažnyčioje. Poetas savo gimtąsias vietas, meilę ir rūpestį dėl abiejų kraštų aprašo eilėse (1 nuotr.). Krasnagrūdos dvaras dabar atstatytas

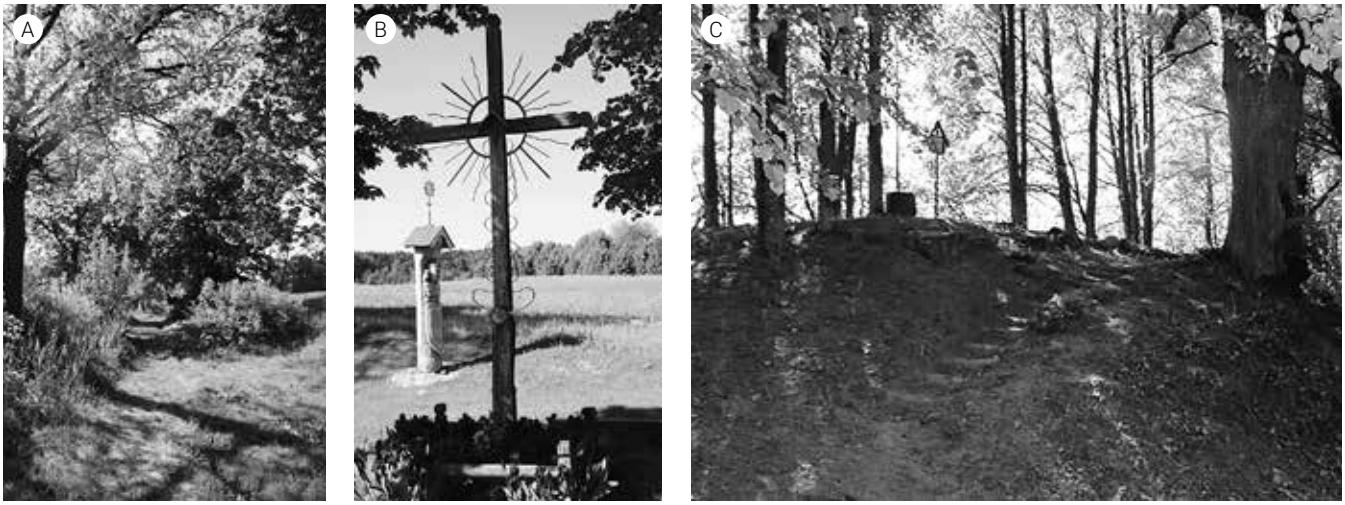

3 nuotr. Adolfo Ramanausko-Vanago tėviškės sodybvietė: A – takelis, vedantis sodybvietės link; B – buvusios tėvų sodybos vieta; C – A. Ramanausko-Vanago atminimo įamžinimas Bielėnų kaime, pakeliui į tėviškę.

4 nuotr. Adolfo Ramanausko-Vanago tėviškės sodybvietėje išlikę augalai: A – paprastasis sinavadas; B – paprastosios pakalnutės; C – paprastosios alyvos.

(2 nuotr.), sutvarkytas buvęs parkas, saugomas Č. Milošo ir jo draugo Lietuvos poeto Tomo Venclovos atminimas. Senųjų tradiciniais laikomų augalų dvaro parko teritorijoje radome tik kelis: mažoji žiemė, paprastosios alyvos ir baltauogė meškytė.

A. Ramanausko-Vanago tėviškėje išlikusi tik sodybos vieta, kurios prieigos ir pati sodybvietė sutvarkyta ir prižiūrima Lazdijų rajono mokinių bei savivaldybės pastangomis (3 nuotr.).

A. Ramanauskas gimė 1919 metų kovo 6 dieną Niu Britene (Jungtinės Amerikos Valstijos). 1921 metais tėvai grįžo į Lietuvą ir įsikūrė Lazdijų valsčiaus Bielėnų kaime. Baigęs Lazdijų „Žiburio“ gimnaziją mokėsi Klaipėdos pedagoginiame institute ir Kauno karo mokykloje. Nuo 1945 metų balandžio 25 dienos pasirinko sunkų pasipriešinimo sovietiniam okupantui kelią. Per savo trumpą gyvenimą (buvo nužudytas 1957 metų lapkričio 29 dieną) nuėjo prasmingą kelią nuo eilinio partizano iki Lietuvos vyriausiojo gynybos pajėgų vado. Tai gyvenimas dėl Lietuvos, lydimas visos šeimos kančių, žūčių vardan meilės savo kraštui ir pasipriešinimo okupantui. 2018-ieji Lietuvoje buvo paskelbti A. Ramanausko-Vanago metais. Išsipildė Č. Milošo žodžiai: „…Vargas tam, kuris iškeliavo ir negrįžta…“ Sugrįžo ir A. Ramanauskas-Vanagas: atrasta taip kruopščiai sovietų saugumo slėpta palaidojimo vieta, viskas, kas siejasi su šiuo žmogumi… Tegu ramiai pagaliau ilsisi jo kauleliai Lietuvos žemėje, kuriai tiek daug atiduota, ir teneužmirš jo nuveiktų darbų Lietuvos jaunimas.

Buvusios tėviškės vietoje aptikome priešų neapykantą, sunkius išbandymus išlaikiusius ir išlikusius sodyboje augusius nuo seno Lietuvos darželiuose auginamus darželio augalus (4 nuotr.): paprastąsias alyvas, paprastąjį sinavadą ir rusvąją viendienę.

Tik nedaugelio rūšių augalai išsilaikė darželiuose kelis šimtus metų. Todėl ir įdomūs tokie darželiai, kuriuose šalia naujai išplitusių tebeauginami ir tradiciniai senųjų lietuviškų darželių augalai. Buvo įdomu palyginti darželių augalų rūšių įvairovę lietuviškuose darželiuose, palyginti, kaip kaimo tradicijos išlaikytos valstybės sienos apie 100 metų perskirtose lietuvių apgyvendintose teritorijose. Išstudijavusios Punsko ir Seinų krašto informacinius šaltinius ir apklaususios vietinius žmones abipus sienos, sužinojome, kad ir daugiau sodybų, kuriose išlaikoma etnografiniam regionui būdingų darželių struktūra, apsodinta senoviškais augalais. Tikimės, kad pateikta informacija apie nuo seno lietuvių sodybose auginamus augalus buvo naudinga ir kad minėti augalai dar ilgai ras šilumos, grožio ir prisiminimų kiekvieno lietuvio širdyje, neš pagarbą savo kraštui.

RAKELIJA IR SEINAI

Važiuojant nuo Lazdijų link Seinų akį patraukia kaimo pavadinimas – Rachelany (liet. Rakelija). Kai mus lydėjo dvi mielos moterys Birutė ir Eugenija, nesitikėjome rasti tokio jaukaus, savo Lietuvos kampelio Lenkijoje. Pasisukiojusios staigiais posūkiais sustojome prie sodybos, kuri skendi žalumynuose (buvo gegužės mėnuo). Gėlių prisodinta iki pat asfaltuoto kelio. Išlipome iš automobilio ir puolėme dairytis po gėlių gausą. Marytė Jančienė – nuostabios sodybos gėlių

Rusvoji viendienė.

„Klomba“ prieš gyvenamąjį namą.

Raiboji lelija.

Šluotelinis flioksas.

Senoviškų darželių augalai – vaistinis putoklis ir vaistinė medetka.

Vienmetės gėlės kartu su prieskoniniais augalais.

puoselėtoja. Kiek lankėmės jos sodyboje, su pačia šeimininke mums pavyko susitikti tik vieną kartą. Ko gero, toks gyvenimo būdas mielai Marytei yra priimtinas ir neatsiejama jos gyvenimo dalis. Gegužę žalumoje skendintis gėlynas liepos mėnesį mus sutiko nuostabia spalvų gama.

M. Jančienė gėles susodinusi taip, kad atsiskleistų visų jų grožis. Prie kelio susodintos žemaūgės gėlės, kitoje lysvėje – vidutinio aukštumo, o dar toliau – aukštos (metrą ir daugiau siekiančios). Tarp aukščiausiųjų įsiterpę sumedėję augalai.

Didžioji dalis augalų yra daugiamečiai. Čia jų radome 38 rūšis. Tarp jų tradiciniai lietuviškų darželių augalai: paprastasis burbulis, virgininis astrūnas, plunksnalapė rudbekija, kelių rūšių raktažolės, puikusis bijūnas, šluotelinis flioksas, poetinis narcizas, raudonoji lelija, mėlynžiedis vilkdalgis, paprastoji baltagalvė, rusvoji viendienė, darželinis kardelis ir kt. Vienmečių gėlių pas Marytę radome tik keturias rūšis: raibąjį burnotį, margalapę karpažolę ir tradicinius augalus – vaistinę medetką bei darželinę blizgę. Trys dvimečių rūšių augalai, augantys darželyje, yra tradiciniai, tai – aukštoji piliarožė, šiurpinis gvazdikas ir miškinė neužmirštuolė. Tarp sumedėjusiųjų puikavosi tradiciniai: darželinis jazminas, paprastojo putino sterilioji forma ir paprastosios alyvos krūmai. Besidairant po gėlyną išniro ir nepageidautina floros atstovė – kanadinė rykštenė.

Juliaus Pakucko pristatinėti nereikia. Vietiniai Seinų gyventojai jį švelniai vadina Juliuku. Visada besišypsantis, savo gyvenime nemažai patyręs žmogus mus sutiko draugiškai: mielai pasakojo apie savo pomėgius ir veiklą. Gyvendamas kartu su kaimynais, Julius savo kiemo dalyje augina ne bet kokius augalus, bet parsivežtus iš Lietuvos ar iš kitų jam mielų vietų.

2016 metais G. Pakutkienė straipsnyje *punskas.pl* taip rašė apie J. Pakucką: „Julius Pakuckas iš Seinų jau prisėjęs visko po truputį. Jam sekasi auginti. „Ot pas Juliukų auga ir žydzi kap an mielių“, – sako ne vienas praeivis. Mat darželis kasmet nuo pavasario iki rudens šalnų pilnas įvairiaspalvių žiedų. Jis negaili sėklų kitiems. Gėlių puokštę nuneša ir prie vyskupo Antano Baranausko paminklo.“

Pasižvalgome po Juliaus kiemą. Įvažiavus pro vartus reikia greit ir sustoti, nes priešais, kaip dvaruose būdavo, – didelis gėlių „klombas“.

Viduryje rato puikuojasi didžiagraižis jurginas, raudonoji ir raiboji (tigrinė) lelijos, paprastoji kosmėja, darželinė rožūnė, pakraščiuose – vaistinė medetka, smulkusis serentis, didžioji nasturtė, trispalvė našlaitė ir kt. O tarp gėlių kyšantys paprastojo krapo skėčiai gėlynui suteikia savotiško žavesio.

Toliau akys nukeliauja į sodą. Po senomis obelimis ir atskirai po sodelį išmėtyta bijūnų, rusvųjų viendienių kupsteliai. Pasisukiojusios po sodą keliaujame į sklypo pakraštį. Čia vėl neįprastas prieskoninių augalų ir gėlių derinys. Šalia paprastojo krapo auga smulkusis serentis, didžioji nasturtė, paprastoji kosmėja, didžiagraižis jurginas.

Prie namo sienos pavasarinius augalus pakeitę vasariniai džiugina akį ištisus metus. Gegužės mėnesį prie namo pamato prieš saulę žiedus skleidė dailieji auskarėliai, mėlynieji vilkdalgiai, o liepą žydėjo jurginai.

Marytė Jančienė prie savo gėlyno.

Smulkusis serentis ir didžioji nasturtė.

Julius Pakuckas su autorėmis.

Ko gero, kaip ir visose mūsų aplankytose sodybose, pas Juliuką daugiausia radome daugiamečių gėlių – 51 rūšį. Vienmečių darželių augalų suregistravome 20 rūšių, dvimečių – 6, sumedėjusių – 15.

Aprašydamos šias dvi sodybas sulaužėme stereotipą, kad gėles sodina ir puoselėja tik moterys. Tiek M. Jančienės sodyboje, tiek J. Pakucko dominavo XVIII–XX amžiuose kaimų darželiuose augintos gėlės. Pas Marytę radome nuo XVI amžiaus iš dvarų į darželius patekusią rusvąją viendienę, o pas Julių – net nuo XV amžiaus auginamas gėles ir vaistinius augalus: mėtą, vaistinį putoklį, vaistinį skaistenį. Iš XVI amžiaus atstovų puikavosi žalioji rūta, daugiametė saulutė, aukštoji dedešva. Iš nepageidaujamų, invazinių augalų užtikome muilinę gubojį, kanadinę rykštenę ir dygliavaisį virkštenį. Šių invazinių rūšių augalų nereikėtų auginti, nes jie, ypač kanadinė rykštenė, agresyviai plinta.

ŽAGARIAI

Žagariai – kaimas netoli Seinų, apsuptas šešių ežerų. Čia vienkiemyje gyvena Roglių šeima. Tarpukaryje Birutės Roglienės prosenelių įkurtoje sodyboje šeimininkauja jau penkta karta. Būtų galima rašyti metraštį apie šios giminės ištakas, protėvius, dabartinę jaunąją kartą, bet miela Birutė – kaip bombos užtaisas. Atrodo rami, santūri (1 nuotr.), o reikia tik mažos kibirkštėlės, kad įsižiebtų lyg fakelas. Tiek veiklų ir pomėgių turintis žmogus randa laiko aplinkai puoselėti ir galybei gėlių užauginti. Šios moters darbštumas ir energija neišsemiami. Jos darželiuose užaugintos gėlės puošia Punsko bažnyčią. Galima teigti, kad šiame krašte vykstančių renginių metu tikrai pamatysi Birutės sukurtas puokštes ir kompozicijas.

Lydimos sodybos šeimininkės, dairėmės po jos augalų lobynus. Akį patraukė vaistinis isopas, dar kitaip vadinamas vaistine juozažole. Šis augalas kaip dekoratyvinis auginamas nuo XVI amžiaus, o kaip prieskoninis – nuo 1970 metų. To paties amžiaus augalų radome ir daugiau: žalioji rūta, tikroji levanda (2 nuotr.), rusvoji viendienė, aukštoji dedešva. Aptikome dar nuo XV amžiaus auginamų: vaistinis smidras (3 nuotr.), daugiametė saulutė, didysis debesylas, baltoji lelija, mėta, vaistinis putoklis.

1 nuotr. Ponia Birutė Roglienė savo karalystėje.

2 nuotr. Tikroji levanda.

3 nuotr. Vaistinis smidras.

4 nuotr. Baltųjų lelijų lysvė.

Iš viso suregistravome 136 augalų rūšis. Toks auginamų augalų rūšių skaičius vienoje sodyboje – ir dideliais plotais, o ne pavieniais augalais – tikrai įspūdinga. Ištisomis lysvėmis susodintos baltosios lelijos (4 nuotr.), tikrosios levandos, vilkdalgiai…

Labai įdomūs dekoratyvūs prieskoniniai augalai, naudojami puokštėms, augalinėms kompozicijoms kurti. Tai kvapusis bazilikas (5 nuotr.), tikrasis margainis (6 nuotr.), gebenė lipikė (7 nuotr.) ir daugelis kitų, kuriuos ponia Birutė išradingai komponuoja.

5 nuotr. Kvapusis bazilikas.

6 nuotr. Tikrasis margainis.

7 nuotr. Gebenė lipikė.

8 nuotr. Mėlynoji kurpelė.

9 nuotr. Žalioji rūta.

10 nuotr. Šluotelinis flioksas.

11 nuotr. Vilnotoji notra.

12 nuotr. Plačialapis pelėžirnis.

13 nuotr. Raiboji lelija.

Pas mielą Birutę daugiamečių gėlių radome 71 rūšį. Vaikščiojant tarp augalų reikėjo labai atidžiai statyti koją, kad neužmintum ant dar tik pradedančio augti daigelio. Ne veltui, kai tik atvažiuodavome į sodybą, rasdavome tuščioje vietoje jau išaugusį naują augalėlį.

Tarp daugiamečių darželio augalų puošniai atrodė nuodingoji mėlynoji kurpelė (8 nuotr.), paprastasis sinavadas, žalioji rūta (9 nuotr.), didžiagraižis jurginas, šluotelinis flioksas (10 nuotr.), vilnotoji notra (11 nuotr.), plačialapis pelėžirnis (12 nuotr.), raiboji lelija (13 nuotr.) ir plačialapis begalis.

Dvimečių žolinių augalų pas Birutę tarpo 6 rūšys, tačiau ne bet kokios: aukštoji piliarožė (14 nuotr.), šiurpinis gvazdikas, miškinė dedešva, miškinis karšulis (15 nuotr.), kvapioji vakarutė ir miškinė neužmirštuolė. Visi jie priskiriami prie tradicinių (senovinių) lietuviško darželio augalų.

Vienmečių augalų karalystėje vyravo savaime užsisėjantys

14 nuotr. Aukštoji piliarožė.

15 nuotr. Miškinis karšulis.

16 nuotr. Vaistinė agurklė.

17 nuotr. Paprastoji kosmėja.

18 nuotr. Trispalvė našlaitė.

19 nuotr. Moliūgų šeimos atstovų įvairovė.

augalai: didysis žioveinis, vaistinė agurklė (16 nuotr.), vaistinė medetka, paprastoji kosmėja (17 nuotr.), kvapusis pelėžirnis, trispalvė našlaitė (18 nuotr.). Ir čia Birutės rankos pasidarbavo. Šie augalai gražiai sugrupuoti, palikti šalia kitų jų neužgožiančių daugiamečių. Radome dar vieną augalą, kuris labai dekoratyvus ir retai auginamas darželiuose, – tai sėjamasis linas. Iš viso vienmečių darželio augalų augo 22 rūšys.

Buvo smagu dairytis po kalvotą sodybos teritoriją, kuriai būdingas tradicinis Dzūkijos regionui charakteringas pastatų išdėstymas. Uždaras kiemas, paliktas natūralus dirvos reljefas. Todėl visai nekeista, kad šalia trobesių auga paprastasis buksmedis, paprastasis kadagys, tikroji levanda, vijoklinis sausmedis, darželinis jazminas, paprastosios alyvos, paprastasis putinas sterilusis, na, ir, žinoma, žalioji rūta.

Išvardijome tik nedaugelį Roglių sodyboje augančių sumedėjusių darželio augalų. Iš viso radome 24 rūšis.

Visų trijų apsilankymų (pavasarį, vasarą ir rudenį) metu šios sodybos šeimininkai rasdavo kuo nustebinti: augalais, išradingumu, nuoširdumu, mokėjimu džiaugtis ir kitiems parodyti savo išaugintas grožybes (19 nuotr.) ir dar į kelionę įdėti…

ARADNYKAI

Prieš kiekvieną išvyką ieškodavome informacijos apie kaimelių arba miestelių istoriją. Aradnykų (lenk. *Ogrodniki*) kaimas irgi ne išimtis. Buvo malonu skaityti ir girdėti ausiai mielą skambesį garsiai tariant: „Kaimas išsidėstęs prie Alnos ežero, ant Baltosios Ančios upės intako Alnutės kranto.“ Aradnykuose sodybos sutūpusios grupelėmis arba nutolusios viena nuo kitos kelis šimtus metrų arba kilometrų. Tikėtina, kad tokį jų išsidėstymą lėmė Antrasis pasaulinis karas. 2018 metų gegužės, liepos ir rugsėjo mėnesiais stebėjome puoselėjamus augalus Onos Budzynskos, Helenos Obarskos ir seserų Emilijos ir Danutos Sinkevič gėlių darželiuose. Visose šeimininkauja nuoširdžios, darbščios ir maloniai ausiai dzūkuojančios moterys. Kai kurias iš jų pakalbino Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja dr. Asta Leskauskaitė (1 nuotr.). Žvilgtelkime į jų sukurtus gėlynėlius, o kai kur net į ištisas kompozicijas.

1 nuotr. Ponią Oną Budzynską (kairėje) kalbina dr. Asta Leskauskaitė.

2 nuotr. Už dailios tvorelės – didžiagraižis jurginas, raudonoji monarda.

3 nuotr. Artėjant rudeniui gėlynai pasipuošia naujomis spalvomis.

O. Budzynskos puoselėjama sodyba viena iš jauniausių mūsų aplankytų. Joje karaliauja daugiamečiai žoliniai augalai (33 rūšys). Visi želdiniai prisiglaudę prie tvoros, kiemo pakraščiuose. Už dailios tvorelės (2 nuotr.) žiedus iškėlę puikuojasi didžiagraižis jurginas, raudonoji monarda, didžioji vilkpupė ir kt. Nuo XVI amžiaus auginama žalioji rūta tarpsta tarp kitų daugiamečių darželio augalų. Nors pas Onutę radome tik 49 rūšių augalus, jie susodinti gausiai, tvarkingai ir atrodo, kad dar daugiau pasodinus būtų suardyta visa harmonija. Didžiąją dalį sodyboje augančių augalų sudaro daugiamečiai žoliniai. Puikuojasi žydintys pavasarį (dailieji auskarėliai, poetinis narcizas, darželinė tulpė, mažoji žiemė), vasarą, rudeniop (šluotelinis flioksas, didžioji vilkpupė, didžiagraižis jurginas ir kt.) ir kiti (3 nuotr.).

Paviliojo ir kita šalia esanti sodyba (4 nuotr.), vien tvora kokia… Įėjęs pro vartus patenki į augalų ir daiktų pasaulį. Obarskų šeima čia gyvena dvidešimt metų, o trobesiai buvo atkelti iš Lietuvos 1900 metais. Tai Helenos protėvių palikimas. H. Obarska kiekvieną kiemo kampelį išnaudojusi. Ėjome ratu, kiemo pakraščiais, aplink namą, – priskaičiavome 140 skirtingų rūšių augalų. Jie kartu su įvairiais daiktais sukomponuoti į grupeles, kompozicijas. Atrodo, surašai visus, bet tik pasilenki, ir, žiūrėk, iš puodynės (6 nuotr.) kyšo dar ne vienas žolynėlis.

Kaip ir kaimynė O. Budzynska, Helena daugiausia puoselėja daugiamečius žolinius augalus. Patys seniausi, darželiuose auginami nuo XV–XVI amžiaus: vaistinis putoklis, vaistinis šalavijas, mėta, rusvoji viendienė, daugiametė saulutė ir vais-

4 nuotr. Helenos Obarskos sodyba.

5 nuotr. Ponia Helena prie savo darželio.

6 nuotr. Vainikinė gaisrena nors ir vazonėlyje, bet nesiskundžia…

7 nuotr. Prie seserų Emilijos ir Danutos Sinkevič sodybos vartų.

8 nuotr. Plunksnalapė rudbekija (kairėje) ir šiurkštusis saulakis pasitinka prie įėjimo į namus.

9 nuotr. Dėl ūgio nesiginčysime.

10 nuotr. Goštautinė gaisrena.

11 nuotr. Seserys Emilija ir Danuta Sinkevič su straipsnio autorėmis iš Lietuvos.

12 nuotr. Plokščialapė zunda.

tinis smidras. Medžių, krūmų ir puskrūmių kategorijoje visus nustelbia vaistinis isopas, tikroji levanda, žalioji rūta. Iš viso jų radome 30 rūšių. Dvimečių žolinių augalų suskaičiavome 6 rūšis, o vienmečių – 15 rūšių.

Kiek atokiau nuo Helenos ir Onutės sodybų, bet tame pačiame Aradnykų kaime gyvena seserys Emilija ir Danuta Sinkevič. Net neįžengusios į tvora aptvertą kiemą pasinėrėme į spalvų ir gėlių karalystę (7 nuotr.). Norint patekti į gyvenamąjį namą teks pasigrožėti įėjimą saugančiais tvorele aptvertais darželiais (8 nuotr.). Teko pasiraitoti rankoves ir pulti surašinėti prieš akis gausiai atsivėrusių augalų. Čia sode ir visoje sodyboje apstu nuo seno Lietuvoje augintų darželio augalų: darželinis jazminas, juodauogis šeivamedis, šviesioji hortenzija, paprastojo putino sterilioji forma 'Roseum', žalioji rūta, tikroji levanda, mėlynoji kurpelė, storalapė bergenija, paprastoji pakalnutė, goštautinė gaisrena (10 nuotr.), didysis pentinius, didysis debesylas, raudonoji ir tigrinė lelijos, šiurpinis gvazdikas, plunksnalapė rudbekija, šiurkštusis saulakis, paprastoji kosmėja, didysis ir gvazdikinis serenčiai ir daug kitų.

Darnoje gyvenančios seserys kruopščiai ir atsakingai prižiūri savo gėlynus. Emilijos ir Danutos iš tėvelių paveldėtoje sodyboje radome 136 skirtingas augalų rūšis. Medžių, krūmų ir puskrūmių suskaičiavome 35 rūšis, daugiamečių žolinių augalų – 81 rūšį, dvimečių žolinių augalų – 7 rūšis, vienmečių – 13 rūšių.

Iš visų trijų sodybų, aplankytų Aradnykuose, tik pas seseris užtikome didįjį debesylą, tuščiavidurę plunksnalapę rudbekiją (9 nuotr.), plokščialapę zundą (12 nuotr.). Dar ilgai prisiminsime mielai bendraujančias, savo augalus gerai pažįstančias ir visad besišypsančias seseris Emiliją ir Danutą (11 nuotr.) iš Aradnykų Lenkijoje.

Henrikas Gudavičius

TOLI KIVAČO KRIOKLYS

(Ištrauka iš apysakos)

Keistai priartėja Kivačas

Lygiai, vienodai ūžia autobusas. Ir kėdė minkšta. Galiu skaityti, bet nesinori. Galvoju apie Romą. Švarko kišenėje – laiškas iš Vilkijos. Tokia pažįstama draugo rašysena ir tokia trumpa, džiugi žinia: metė pagaliau visus žemdirbiškus rūpesčius, visus kolūkio pirmininko antspaudus, nebeturi net automobilio, užtat darbas įdomus, užtat laisvė. Jau daugelį metų apie tai svajojo. Dėsto kraštotyrą amatų mokykloje, fotografuoja griūvančius kryžius ir remontuoja medinį brolių Juškų namelį… Džiaugiuosi ir aš, ir jau gaila, kad dvi savaites nešiojausi tą laišką, reikėjo važiuoti tuoj pat ir pamatyti tokios nelauktos naujakurystės pradžią. Koks gi tas muziejus, kur tie kryžiai? Ir ką kalba Romas būsimiesiems statybininkams apie kraštotyrą. Sunkoka įsivaizduoti jį prie dėstytojo stalelio, bet Romas juk visada turėjo paslėptų talentų… Laiškas labai džiugus, bet aš vis tiek jaučiu kažkokią abejonę: o jeigu čia vėl bėgimas nuo ko nors.

Kur dabar Augustė? Ar Sofija irgi Vilkijoj? O kur jo ištikimas draugas vilkšunis Aras?

Jau nutolsta gražiausios rudens dienos. Romas visada buvo pareigos žmogus ir išbėgo iš Panevėžio lygumų tik tada, kai baigė svarbiausius darbus. Ir aš dabar važiuoju tarsi į rudeninį kurortą. Visada šitaip: kai skubu pas Romą, jaučiuosi lyg atostogautojas, žinau, kad laikraščiui apie tai nieko nerašysiu. Čia jau taisyklė. Koks teisus buvo Aleksandras, senas žurnalistikos vilkas, šitaip mokęs jaunus korespondentus: žinokit, kad iš redakcijos jūs nieko negalit išsinešti, čia ne fabrikas,

Giedriaus Bernatavičiaus nuotrauka

bet jūs galit pavogti laiką, ir kuo daugiau to laiko išsineši, tuo geriau pažinsi gyvenimą… Išėjo iš redakcijos Aleksandras, ir, rodos, dabar tikrai geriau matyti, kaip greitai eina laikas, kai kasdien vis dėlto reikia šerti tą laikraštį lyg nepasotinamą javų kuliamąją. Ir kai pasižiūri, ką padarei, beveik viskas atrodo nemiela. Kaupiasi tiktai užrašų knygutės, kuriose iš tikrųjų ir turėtų likti pačios vertingiausios pastabos. Nei daugtaškiai, nei šauktukai, nei lietaus lašai, nei mirtinai prispaustas uodas nepatenka į laikraštį. Bet argi čia kokia paguoda? Tiktai miražas, kaip ir tas vis nutolstantis Kivačo krioklys. Ir praėjusį pavasarį nepamatėm Karelijos… Bet gal šiandien, gal jau už kokios valandos tvirtai ir galutinai nuspręsim – važiuojam. Kas dabar begalėtų sutrukdyti?

Metai eina, ir visiems, rodos, vis sunkiau pavogti to laiko sau. Dabar tiktai kokią menką šunybę gali greit sugalvoti ir tuoj pat tapti dienos didvyriu. Matyt, dar ilgai prisiminsiu užvakarykštį nuotykį. Mano puslapyje netikėtai atsirado skylė, nieko ištempti jau nebegalima, techninis redaktorius mane ragina, tai ištraukiau iš portfelio seną mūsų veterano Liucijono nuotrauką lyg kokį prisvilusį blyną, sekretorė pasirašė nežiūrėjusi, o prie tos nuotraukos – tikras šedevras: „…vos tik atvykę į žirgyną sužinojome, kad darbų direktorius turi daug, nes reikia rūpintis visu tuzinu žirgų, kurie gerina aplinkinių kolūkių kumelių bandas.“ Ir viskas. Tikra nesąmonė, lyg prastas anekdotas. Kaip gali sportiniai žirgai pagerinti darbinių kumelių veislę? Bet kažkoks piktumas užėjo, prisiminiau, kaip vieną sykį kartu nuvažiavom į Kuršėnus, – nieko dar nesužinojom, nieko nenufotografavom, o Liucijonas jau skundžiasi tarybinio ūkio direktoriui, kad išalko, nes taip toli važiavo. Tikras kiaulė, daugiau nieko, ir štai pagalvojau: tavo perliukas dabar bus atspausdintas neredaguotas, nuotrauka vis tiek prasta. Ir visi pamatys rytoj tavo šedevrą. Bet pamatė pirmiausia pats vyriausiasis redaktorius, vidurnaktį atsibeldęs į spaustuvę. Jau sukosi mašinos, reikėjo tik pasirašyti ant kontrolinio atspaudo, tai vyriausiasis iš karto surado tą kvailą sakinį, sustabdė viską, pats iškirto kalteliu iš švininio būgno pusę sakinio… Kitą dieną – papeikimas man ir budinčiam redaktoriui. O kolegos tik sveikina mane, vaidina, kad pavydi tokios garbės. Aš bandžiau teisintis, sakau, buvau pavargęs, nepamačiau, o juk ir Glavlitas nepamatė… Visi juokiasi, aišku, kad politinei cenzūrai eržilai nerūpi.

Tai buvo vakar, todėl šiandien ir lekiu pas Romą, lekiu niekam nieko nesakęs, tarsi iš tiesų būčiau nusipelnęs tos išvykos. Išvažiuosim su Romu į Kareliją, ir jokie veteranai liucijonai nebegadins man kraujo… Bet kuo arčiau Vilkija, tuo neramiau darosi. Tas kelias iš Kauno link jūros palei Nemuną gal pats gražiausias Lietuvoje, tie maži miesteliai, pilys ir piliakalniai iš tiesų jau seniai turėjo vilioti neramų mano draugą, tai ko jis važiavo į Panevėžio kraštą? Bėgo tada iš ežeringo ir kalvoto Trakų rajono į Panevėžio lygumas, ir tai tikrai buvo bėgimas. Svarbu buvo pabėgti, nesvarbu kur. O dabar?

Štai ir Vilkija. Gremėzdiškas, tipinis mūras be stogo – tai Amatų mokykla. Bet viduje kažkur dirba Romas. Ir vis tiek neramu… Muziejuje mane sutinka geraširdiškas senas žmogus, ištiesia liesą ranką ir šypsosi. Tarsi būtų laukęs, tarsi žinojo, kad atvyksiu. Bet į mano klausimą apie Romą neatsako, lyg negirdi. Paliečia mano petį, o kita ranka rodo į stendą tamsiai rudais rėmais ir skaito, kas ten parašyta:

– Jūs manot, kad Šveicarijoje gražu? Virš kalno kažkas geltonuoja pro rūką ir nesuprasi – saulė ar apelsinas. Kai mūsų saulė leidžiasi už Nemuno – niekur gražesnio reginio nepamatysi… Antanas Žmuidzinavičius.

Nutyla senelis. Geri, teisingi dailininko žodžiai ir perskaityti su tikra meile. Bet svarbiau būtų išgirsti apie Romą. Matau, kad tas senas žmogus nepamiršo mano klausimo, tačiau man jau smelkiasi nerimas. Jau tarsi nebetikras tas laiškas mano švarko kišenėje. O muziejininkas vėl kalba:

– Čia buvo ne tiktai Antanas Žmuidzinavičius, bet ir garsusis Falkenhanas. Saugome jo laiškus, nepaprastai jis mylėjo Lietuvą. Aha… O Romas… kaip čia jums pasakius, mes taip susidraugavom, nuostabus žmogus jūsų draugas, jau ruošiausi jam perduoti visus muziejaus reikalus… ir staiga išvažiavo. Aš gavau laiškelį iš Kauno, jo mama parašė, rašo, kad gyvas ir sveikas, prašo jo neieškoti, o adreso nėra, sako, ant voko antspaudas „polevaja počta“, tai, žinote, gali būti ir Karakumai, ir Prano Juozapo žemė…

Nutyla muziejininkas. Pamato turbūt mano keistą išgąstį. Žinau, kad apie Karakumus čia nereikia kalbėti, bet jaučiu, kad yra ir blogesnių žinių. Ir staiga suvokiu, kad negaliu prasitarti apie Kivačą, apie Kareliją… Kaip staiga šis muziejaus kambarys padvelkia neaiškiu pavojumi, kažkokio rūstaus likimo nuojauta. Jau, rodos, žinau, kas atsitiko, kitaip čia negali būti, bet nieko nesakau, laukiu, ką dar pasakys tas geras žmogus. Ir jis žino, kad laukiu. Romas jam, aišku, pasakojo apie mane. Tai gal dabar jis ir kalba apie Žmuidzinavičių, apie Falkenhaną tiktai todėl, kad yra tarsi koks diplomatas… Jis eina prie senovinės spintos, kur tikriausiai guli tie brangiausi Falkenhano laiškai, ir sako, kalba tarsi ne man:

– Sugrįžo toks žmogus iš Sibiro… atvažiavo netikėtai.

Muziejininkas nežiūri į mane, kažko tarsi ieško pravėręs spintos dureles.

Štai, galvoju, kaip keistai priartėja Kivačas. Aš žinau, kad Romas ten, niekur kitur nubėgti jis jau negalėjo. Dabar jau ir man niekas nesutrukdys tos kelionės. Bet ar apie tokį bėgimą

Dainos Pledienės nuotrauka

mes galvojome? Kai sėdėjome žydinčių esparcetų lauke pasidėję stiklainį su keistu nelaisviu – driežu. Daug į žemę įkastų stiklainių slėpėsi tame žydinčiame lauke, į visus krito visokie vabalai vabalėliai, o viename stiklainyje tūnojo išsigandęs driežas. Romas pasakė jam pamokslą, pakalbėjo tarsi šventasis Pranciškus su paukščiais ir dovanojo tam ropliui laisvę. Tada ir nutarėme: kai tik pasibaigs vasaros darbai – lekiam į Kareliją. Rudeninė lydekų žūklė prie Kivačo turėtų būti pati gražiausia. Nenuvažiavome. Iš Trakų kalvų jis pabėgo į Panevėžio lygumas. Aplankiau jį ir ten, tada ir pajutau labai tragišką gaidą jo kalboje. Tvirtai suspaudęs vairą ginė mašiną duobėtu keliuku ir pasakė tą paslaptį: kažkur Sibire klajoja pirmasis Sofijos vyras. Atėjo aplinkiniais keliais tokia žinia. Klajoja, nėra žuvęs, kaip buvo paaiškinta teismo išvadoje…

Nieko daugiau nebepaaiškins tas žilas muziejininkas, galbūt visą savo gyvenimą prabuvęs šiame apytamsiame muziejėlyje… Viskas. Galiu važiuoti į savo redakciją ir vėl kariauti su Liucijonu.

Kaip menkas šapelis

Nebegirdžiu krioklio. Jis čia pat, gal už kilometro, bet sniegas, matyt, slopina tą vandens ūžesį. O ir kambarėlio langai gerai uždaryti. Karelijos žiema. Sunos krioklys krinta tarp didžiulių ledo luitų, tarp suledėjusių uolų, nuo kurių sklinda baugus šaltis.

Visai ne šitaip kadaise įsivaizdavau susitikimą su garsiuoju Kivačo kriokliu, visai ne taip. Ir neatrodo, kad tas vandens srautas kristų žemyn devynis metrus… Kiek kartų svajojome su Romu atvažiuoti čia ankstyvą pavasarį ar rudenį, sėdėti naktį prie laužo ir klausytis to pasakiško vandens griausmo. Viskas taip ir liko svajonėse ir viskas dabar yra kitaip. Didžiausias Sunos upės krioklys ir aplinkiniai miškai yra rezervatas, ir nepaiškylausi taip, kaip nori. Nei žiemą, nei vasarą…

Vienas esu mažame rezervato viešbučio kambarėlyje, ir man dar sunku suvokti, kad kažkur čia, Sunos upės aukštupy, žuvo Romas. Kažkur čia… Galvoju apie tai, stengiuosi pamatyti, kaip sunkiai dirba Karelijos miškakirčiai, o regiu barzdotą Anatolijaus Tichomirovo veidą, garbanotų plaukų apsuptą. Šalia jo – tokio pat aukščio labai vešlūs paupiniai jonpaparčiai. Ir jaučiu dabar, kad ši nuotrauka, kabanti rezervato muziejuje, išliks mano atminty. Kaip tas šunelis, šliaužiantis lieptu, kaip tie balti moteriški pirštai, trupinantys į lėkštę gelsvus prieskonius. Kaip ta nerūpestinga Augustės dainelė apie Antošką, kuris nenorėjo eiti kasti bulvių… Kokie skirtingiausi vaizdai gali štai susibėgti į vieną vietą, ir nebežinai, kas gi čia iš tiesų yra svarbiausia. Juk važiavau čionai tik todėl, kad į tą krioklį žiūrėjo Romas. Laišką gavau jau gruodį. Ne jo tai buvo rašysena, bet iš čia, iš šito Karelijos upės slėnio. Ir nuotrauka buvo: stovi Romas ir dar du vyrai su kirviais…

Tas Romo bėgimas į Karelijos taigą buvo tarsi likimo nulemtas, pasakojo vieną kartą Jonas, kad visa šeima lyg užkeikta: vienas sūnus pradingo Ukrainoje, kitas nuskendo Nemune, trečias žuvo Karelijoje… Buvo trys broliai, užaugę Kauno inteligentų šeimoje. Ir visų žuvimą gaubia mįslingos neišaiškintos aplinkybės. Gali tu netikėti jokia mistika, jokiu likimu, bet čia yra faktai. Taip sakė tada Jonas. O dabar, žvelgdamas pro langą į snieguotą Karelijos mišką, aš matau besišypsantį Anatolijų Tichomirovą, rezervato botaniką, kuris mane čia ir atlydėjo į mažą kambarėlį. Ir negaliu įsivaizduoti kažkur šiuose miškuose pasiklydusio Romo, nors ta nedidelė nuotrauka yra mano piniginėje… Šiaurė čia, bet vasarą ne tiktai tie iškilmingi jonpaparčiai suželia, o ir meškiniai česnakai, kvepiantys iš tolo. Prie skaidrių ežerų pavasarį sugrįžta ereliai žuvininkai. Ir meškų yra, ir ernių. Sako, kad Šiaurė traukia žmones taip pat, kaip ir kalnai. Bet ir į Šiaurę, ir į Pietus, ir į kalnus, ir į vandenyną, ir į dykumą reikia keliauti ramiai, žinant, ko ieškai. Kai bėgi – visur blogai… Liūdna vis dėlto. Todėl, kad pradingo mūsų svajonė, ir niekada jau čia nebeatvažiuosime dviese.

O kaip ryškiai dabar galiu prisiminti tamsią vasaros naktį prie mažo ežerėlio, pasislėpusio tarp Rusakalnio kalvelių. Tame

ežerėlyje gyveno plačiažnypliai vėžiai, mes atsargiai braidėme, pasišviesdami žiebtuvėliais, ir buvo keista, kad nei vėžiai, nei žuvys tos šviesos nebijo. Bijo vandens judėjimo, pliuškenimo, bijo mūsų rankų, staiga griebiančių vėžiui už kupros, o šviesos nė kiek nesibaido. Mes tyliai ir lėtai žirgliojome greta, žvelgdami, kas juda tamsiame vandeny, jautėme, kad esame vieni šią vasaros naktį, tik staiga visai netoli kažkas smarkiai suriko. Laukinis, šiaurietiškas tai buvo garsas, gal išgąsdinto stirnino, gal elnio. Mes pažvelgėme vienas į kitą, ir atrodė, kad abu pagalvojome apie Kivačą… Paskui virėme žuvienę, ilgai sėdėjome prie gęstančio laužo, o tas išgąsdinto žvėries šauksmas jau atrodė lyg kokia aimana, ataidinti iš rūsčių Džeko Londono knygų. O gal skęstančių Mobio Diko medžiotojų šauksmas…

Ne, tada gal nebuvo taip gūdu, bet štai dabar, rodos, vėlei girdžiu tą šauksmą – lyg lemtingą perspėjimą. Tai gal nereikėjo mums tada skaityti nei Džeko Londono, nei Hermano Melvilio. Romas vieną rudenį tiesiog negalėjo atsiskirti su fatališka knyga apie Mobį Diką, nuolat sapnuodavo tuos baisius bebaimius žeberklininkus… Argi ir tas skaitymas, tie sapnai buvo likimo pirštas, kaip kartais aiškindavo mums Jonas, į visą tą romantiką žvelgdamas šaltai ir abejingai… Šitaip dabar galvoju: arba reikėjo bėgti iš karto, sudeginus atsitraukimo tiltus, arba mesti visus herojus iš galvos, dirbti ramiai savo tėviškėje ir pamažu tapti tikru metraštininku mažame savo krašte. O bėgti, rodos, irgi buvo galima. Galėjai čia atvažiuoti prieš trisdešimt metų, pradėti dirbti kokiu duobkasiu ir dabar šypsotumeis tarp vešlių paupinių jonpaparčių kaip šitas barzdyla Anatolijus Tichomirovas. Pagalvok, kad ir jo pavardė šį tą reiškia, Šiaurė, matyt, ir išmoko to ramumo.

Jau visai sutemo. Trumpa žiemos diena Karelijoje. Ilgas bus vakaras, ilga naktis. Mano kuprinės diržai dar neatrišti. Atbridau per gilų sniegą, išlipęs iš pakeleivingos mašinos, tuoj pat bėgau prie ūžiančio, apledėjusio krioklio, paskui sutikau rezervato fotografą lietuvį Justą Erko, kuris atklydo čia prieš penkerius metus, vedė merginą iš Estijos ir net pavardę pasikeitė, kad būtų tikresnis šiaurietis. Paskui vasaros atradimus savo muziejuje rodė Anatolijus Tichomirovas… Geri čia žmonės, malonūs, ir nieko daug aiškinti jiems nebūtina, jeigu jau atvažiavai, taip ir reikia, nesvarbu, kad žiema ir visi Karelijos lobiai po sniegu. Štai ir galvoju dabar: pavėlavau trisdešimt metų. Bet gerai žinau, kad šis atradimas, ši žinia apie pavėlavimą būtų svarbi tam, kurio jau nėra. Ir niekada nebebus… Išsitrauksiu iš kuprinės Petrozavodske pirktą Deržavino poezijos knygą, prisiminsiu, kad buvo čia, prie Kivačo krioklio, ne tiktai šis rusų poetas, bet ir garsus keliautojas Semionovas Tian-Šanskis, ir subtilus romantikas Konstantinas Paustovskis, ir tokie svarbūs istorijos faktai man vėl primins kažkokį fatalizmą, kažkokią lemtį: vieni keliauja, rašo, ilgai ir prasmingai gyvena, kiti gi, jausdami savo širdy panašų pašaukimą, vien tiktai kliedi, vien tik svajoja ir – prapuola. Kaip menki šapeliai rūsčios upės tėkmėje.

Naktį staiga nubundu. Įsiklausau: ūžia, dunda krioklys. Ir pamažu ateina tokia mintis, o gal sapno fragmentas: vienaname Uralo kaime dingo žmogus, labai ieškojo visi, nes tai buvo darbštus ir labai dievobaimingas kaimynas, ir po daugelio metų vienas to kaimo gyventojas surado jį Solovkų vienuolyne… Dar gili naktis, o turbūt jau neužmigsiu. Galva tarsi pailsėjusi, gal nedaug reikia miego, kai lyg tolimas griaustinis dunda Kivačo krioklys.

Vienišojo žvejo teisybė

Šį rytą, kai baltas rūkas iš Nemuno slėnio pakilo į pušų kalvas, suraudonavo šermukšniai. Koks aiškus rudens ženklas – raudonos šermukšnių uogos!.. Visą dieną mačiau nokstančius šermukšnius, kurių vakar, rodos, nebuvo.

Vakare keliauju palei Didžiają upę, braunuosi per nendri-

Dainos Pledienės nuotrauka

nių dryžučių ir paupinių lipikų sąžalynus, o atsigręžęs pamatau mėnulio apskritimą, kylantį virš Žiogelių miškų. Čia, štai čia sustosiu ir palauksiu vidurnakčio. Gal vasaros ir rudens susitikimas, taip netikėtai pastebėtas šį rytą, pasikartos dabar prie Didžiosios upės, kai besileidžianti saulė dar apšviečia pušų viršūnes, o horizonto pakrašty jau baltuoja didelė mėnulio pilnatis. Monotoniškai čirpia žiogai. Skrenda pilkasis garnys. Nutolsta vienišas paukštis pasroviui lyg paskutinis prabėgusios vasaros aidas.

O aname krante pasirodo žmogus su ilga kartimi. Ir juodas šuva seka jam iš paskos. Po minutės naktinis žvejys jau plaukia prieš srovę, o šuva bėga krantu. Žmogus atsigrįžta ir sako: „Eik namo." Šuva sustoja, apsisuka ir kiūtina savo pėdsakais atgal. O valtis sparčiai tolsta. Aš matau tik žmogaus nugarą ir girdžiu, kaip girgžda žvyras, kai žvejys stipriai atsispiria kartimi. Valtis slysta prieš srovę labai lengvai, tas naktinis žvejys šitaip iriasi turbūt daug metų, ir jam čia žinomas kiekvienas pakrantės akmenėlis, kiekvienas upės verpetas…

Nutolsta į naktį žvejys, nubėga namo jo šuva. Jokio garso nebegirdžiu, o pakilęs mėnuo gražiai apšviečia ramų Nemuno vandenį. Ir aš prisimenu, kaip šitokią naktį gaudėm vėžius mažame ežerėlyje, toli nuo čia, kažkur tarp Rusakalnio ir Semeliškių. Kaip seniai tai buvo, gal prieš trisdešimt metų. Nebėra mano draugo, kuris taip mėgo naktinę žūklę, mokėjo išvirti nepaprastai gardžią žuvienę ir vis kalbėdavo apie Hermano Melvilio romaną „Mobis Dikas".

Vidzgirio miške. *Audronės Jakunskienės nuotrauka*

Mes svajojome nuvažiuoti į Kareliją ir gaudyti lydekas prie Kivačo krioklio. Tada mums atrodė, kad Karelijoje dar galima pamatyti tą patį laukinį ryžtą, kuris taip meistriškai aprašytas romane „Mobis Dikas". O, kaip nutolo dabar tie jūrininkai ir žvejai vėjo nugairintais, riešuto spalvos veidais! Be reikalo žavėjomės tolimais kraštais, be reikalo ir patys blaškėmės po savo ir ne po savo kraštą lyg tie vaiduokliško banginio persekiotojai. Tada mes tikrai nepagalvojome, kad tie jūreiviai yra ne romantikai, o apsėstieji…

Vis dar čirpia žiogai, naktis šilta, o šviesi mėnulio pilnatis taip aiškiai ir skaudžiai priartina tolimos praeities vaizdus. Tada mes tyliai braidėme ežero atabradu ir stebėjomės, kaip didžiuliai plačiažnypliai vėžiai nebijo mūsų, nebijo mėnulio šviesos. O vidurnaktį, kai sėdėjome prie laužo, vis dar negalėdami atsistebėti ežero dugnu rėpliojančiais vėžiais, kitame krante išgąstingai suriko elnias, ir mano draugas vėl kalbėjo apie didįjį banginį – Mobį Diką. Tada mums tikrai neužteko savojo krašto paslapties ir romantikos, tokią naktį norėjosi nulėkti labai toli. Kodėl? Kodėl niekas tada mums neparodė, kaip paprastai ir tyliai galima plaukti prieš srovę, plaukti į naktį vienam, aiškiai žinant, kas tavęs laukia? Kodėl niekas mums tada nepaaiškino, kad literatūriškas žavėjimasis apsėstų klajoklių gyvenimu yra pražūtingas? Beveik toks pat pražūtingas kaip išėjimas iš kaimo…

Nutolo į naktį vienišas žvejys, nubėgo namo jo šuva. Dabar man atrodo, kad tas juodas šunėkas labai norėjo sekti paskui savo šeimininką, bet du žodžiai – eik namo – jį privertė nugalėti savo norą, apsigręžti ir sugrįžti atgal savo pėdsakais. O žvejys nuplaukė, ir jo naktinį žygį taip pat valdo labai aiškūs ir paprasti orientyrai, ir joks Mobis Dikas, joks Kivačas negali pakeisti jo maršruto… Mano jaunystės draugas užaugo kauniečių inteligentų šeimoje, ir nors stojamuosius egzaminus į Žemės ūkio akademiją išlaikė vien penketais, priėmimo komisija ilgai jį kamantinėjo, kol įrašė į studentų sąrašus. Jis buvo miestietis, bet tikras gamtos vaikas. Tik tas sugrįžimas į gamtą ir į kaimą buvo labai sunkus. Rodos, visą laiką jis kovėsi su nematomais priešais, ir tie priešai iš tikrųjų buvo arti. Kaip skaudu dabar, kad vieno žmogaus tragiškas likimas šių dienų apsėstiems klajokliams nieko neįrodo ir nieko nepamoko. Visi kartoja tas pačias klaidas, kol sugrįžę iš kokios Kamčiatkos, šaipydamiesi iš savęs, šitaip prisipažįsta: „Gėrėm baisiai ir be galo – spiritą, degtinę, alų…"

Kyla mėnulio pilnatis, ir vis daugiau šviesos virš Nemuno. Ir jokio nakties garso aplinkui, jokio judėjimo. Aš galvoju apie savo jaunystės draugą ir laukiu, kada anoje upės pusėje su-

Rūkas Nemune. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka*

baubs taurusis elnias – aiškiai ir labai arti, kaip tada, kai gaudėme didelius vėžius mažame miško ežerėlyje. Ar gali taip būti, ar gali pasikartoti jaunystės fejerija, kai gaiviališkasis ,,Mobio Diko“ vėjas nutolo negrįžtamai, kai Kivačo krioklys beveik prapuolė, nes Karelijos miškus smarkiai iškirto klajokliškoji romantikų padermė? Ir kodėl tada, romantiškosios jaunystės metais, mūsų visai nejaudino Vlado Dautarto „Panemunės apsakymai“ arba Ivano Bunino „Šienpjoviai“?

Tie Ivano Bunino aprašyti šienpjoviai irgi yra klajokliai, ir aprūkę jų katilėliai mums juk turėjo būti tokie pat romantiški kaip ir Mobio Diko medžiotojų žeberklai. Deja, taip nebuvo. Matyt, toks ir yra mūsų gyvenimas: rami, savas mintis daiginanti romantika ateina daug vėliau. Ir žmogus turi tūkstantį kartų suklysti, kad suvoktų paprastą tiesą: romantika yra meilė. Su kokia meile, su kokiu graudžiu liūdesiu Ivano Bunino šienpjoviai klausosi paprastos rusų liaudies dainos, nors ir klajodami, bet vis dėlto būdami savame krašte, savoje žemėje. Ta daina jiems ir neleidžia toli klajoti: nulėkęs už Uralo tos dainos jau negirdėsi…

Dar aukščiau pakilo pilnatis, o jos apšviestas sidabrinis takas per vandenį labai sutrumpėjo ir dabar atrodo lyg pasakiškas baltas tiltas. O naktinis žvejys negrįžta. Gal nuleido jis į ramų užutėkį dugnines meškeres, susikūrė lauželį ir laukia. Laukia savo didžiosios žuvies, juk kiekvienas tikras žvejys visą gyvenimą gaudo savo didžiąją žuvį.

Ir aš laukiu. Klausausi, kaip vos girdimai alma Nemuno vandenys, žiūriu, kaip mirguliuoja mėnulio nušviestas vandens takas. Ir laukiu, kad pasikartotų ana tolimoji jaunystės naktis. Aš gerai žinau, kad negali pasikartoti tai, kas jau praėjo, bet daug liūdnesnė yra kita šios nakties mintis: jau nebebus naujų tikrų draugų. Nebebus. Bus kolegos, bendraminčiai, o tikro draugo nebus. Tas naktinis žvejys, nusiyręs prieš srovę, taip pat yra vienas. Net šuniui neleido būti kartu. Ką jis dabar daro? Ką darys rytoj? Ir kaip visas jo gyvenimas susišaukia su kitais gyvenimais? Amžini klausimai. Atsakymų filosofai ir rašytojai sugalvojo daug, bet pats aiškiausias, pats paprasčiausias, matyt, turėtų būti toks: viskas išlieka, neprapuola be pėdsako nė vienas darbas, nė viena mintis. Ir visų praėjusių žmonijos kartų gyvenimai kažkaip dalyvauja šios dienos byloje. Paprasta ir aišku.

Aišku, kad galvodamas apie savo jaunystės draugą prisimenu ant Vizgirdo kalno užneštą akmenį, rėpliojantį vėžį ežerėlio dugne ir tą pamokslą driežui karštą vasaros dieną. Neaišku tiktai, kur padėti tuos tūkstančius kilometrų, kuriuos nulėkė jo vairuojamas *viliukas* duobėtais laukų keliukais, tas bemieges rugiapjūtės naktis, kai reikėjo skubėti į karščiu tvoskiančias grūdų džiovyklas ir žadinti ten užsnūdusius darbininkus. Kur dabar tie grūdai, kuriuos dieną naktį kirto ir kūlė tavo vyrai?.. Argi ir šitas anų vasarų karštligiškas darbas kažkaip ateina į mūsų šiandienos būtį? Nežinau.

Sugrįšiu dabar namo, įjungsiu šviesą, ir į langą man pasibels naktiniai drugiai. Klausysiuos to beldimo ir vėl galvosiu, kas gi šiame gyvenime prapuola be pėdsako, o kas pasilieka.

Kęstutis Jazukevičius

„LAIKO DULKES NUŽĖRUS...“

Skiriu pirmam bicininkystės mokytojui – savo totai Jonui atminti

Va jau 45 metai praajo nuk tos dzienos, kap, man grįžus iš soviecinės armijos, tota, tarytum nujausdamas neilgų savo viešnagį šiton žemėn, paklausė, ar aš nenorėtau išsivežc šešių bitių šeimų in savo pirmų darbovietį Pavarėnin. Aš, žinoma, sucikau, nes, rodės, viskų žinau apie bitelas. Ne viena dziena buvo pralaista bicyni su totu, visai neseniai išklausytos įdomios doc. Neniškienės bicininkystės paskaitos Lietuvos veterinarijos akademijoj. Ypač užsidegiau bicininkysti, kap tarnaudamas Pamaskvy nuspirkau ir keliskart perskaitiau rusiškų, bet labai gražiai parašytų knygelį „Jeigu jūs turite bites…“. Menu, skaitau ir rodos, kad šita knyga parašyta specialiai man.

Kad šiandien bicininkaunu, labiausiai dėkingas tėčiui. Nuo pat mažumės mani vesdavos in sodų, kur dūzgė darbštuolės, aiškino apė jų gyvenimą, priežiūros darbus. Įdomu tai, kad jis buvo savamokslis bicininkas. Nežiūrint to, buvo žinomas kap labiausiai patyris aplinkinių kaimų bicininkas. Jo patarimų klausdavo Žiūrų ir kitų kaimų bicininkai. Ypač bičiuliaudavos su a. a. Petru Leikausku, Juozu Česnulevičium, Viktoru Pigaga, Marcinkonių parapijos klebonu Pakalka, katras irgi buvo aistringas bicininkas. Menu, kap tėtis jiems aiškindavo apie bičių spiecimųsi, rodydavo lopšelius, mokydavo surasc „motkų“. Jis pirmas pradėjo bicininkauc rėminiuose aviliuose, nuspirko centrapūgų, iš Vilniaus parsveždavo vaškuolių.

Tėčio prie bičių turiu vienintelę nuotrauką. Ją dariau su fotoaparatu „Smena“ vos pradėjęs paveiksluoti. *Nuotrauka iš asmeninio archyvo*

Jau tuom čėsu jisai suprato, kad miškingose Ūlos pakrantėsa bitėms ganyklos yra prastos, todėl kelias šeimas laikydavo pas pažįstamus Lavysan ir Perlojon. Cik ir iš tokios bicininkystės dzidelės naudos nebūdavo, o dar grįžtancio totos vežimų pascikdavo pulkai Lavyso, Žiūrų vaikų, katrie visi norėdavo pasmaguriauc dėdės Polito, tep jį visi vadzino, medaus.

Dzidziulė dalis mano vaikystės vasarų prabėgdavo ant kluonienos, kur buvo išrikiuotos skrynelės (aviliai). Man tekdavo nuobodzios pareigos – laiku pastebėc ir ramyc spieciancias bitelas. Jau birželio mėnesį ant kluonienos atsirasdavo keli bliūdai su vandeniu ir vantu, o tėtis mani mokydavo: pamacysi kutrio avilio bitelas turšianc – tuoj laiscyk ant jų vandenį su vantu. Dažniausiai šlakstomos bitės grįždavo atgalios avilin, o tėtis girdavo, kad sustabdiau spiecimų. Žinoma, tokia priešspieciminė priemonė būdavo laikina. Bitės ir vėl išsispiesdavo kitų dzienų.

Susmetusį spiecių semdavo pats tota. Tam naudodavo medzines dvirages šakes, prie kurių pritaisydavo dzidelės paduškos novalačkų. Aš šakes pakišdavau po spieciu, o tota nukrėsdavo bites. Susmetusias bitelas an medzio kamieno ar storesnės šakos kabindavo medziniu šaukštu. Dėl bičių jis dažnai nepasgailėdavo jaunos obelaitės ar grūšaitės. Jei spiecius susmesdavo jų viršūnėn, be gailesčio nupjaudavo ir tep nuskeldavo žemyn. Susemtų spiecių nešdavo kluonan, kur būdavo prieblanda ir vėsu, o vakarop pro lakų sulaisdavo naujan avilin.

Nuk vaikystės menu mūsų bicynų iš kelminių ir rėminių avilių. Kelminiai aviliai buvo ir gulsciniai, ir staciniai, kuriuos palaipsniui keitė rėminiais. Pirmiausia atsirado „varšaviniai“, apšiltinti storais šiaudų kailiniais. Šeštam dešimtmety tėtis iš Mardasavo pradėjo vežimu parvežc „dadaninius“ avilius, padarytus viecinių meistrų, katrie dar ir dabar nesupuvį ir juose laimingos gyvena bitelės. Tai buvo didelė pažanga, mat nauji aviliai turėjo medudes.

Žiemai avilius su bičių šeimomis tėtis su vyresniu broliu ar paskvietis kaimynų sunešdavo tuščian tvartan. Vėliau šios bereikalingos procos atsisakė, supratis, kad ir lauke bitelės gerai žiemoja, reciau in avilius insimeta pelės.

Tėtis su anūkais ir dukra Janina ruošiasi važiuoti sodinti bulvių. *Nuotrauka iš asmeninio archyvo*

Pavasarį daug šeimų rasdavo žuvusių, dažniausiai nuk bado, nes papildomai nemaitindavo. Cik sepcintam dešimtmety, kap cukrus nebuvo tokis deficitas, šiek ciek šeimas pradėjo primaitinc. Pirmosios maitintuvės buvo labai primityvios: už diafragmos stacydavo bliūdelį ar gilesnių torielkų su šiaudgaliais vieton plūdės arba sirupą su šaukštu pildavo ciesiai korin.

Peržiemojusios šeimos būdavo silpnos, aptriestais ir suplėkusiais koriais. Tota vierino, kad kuo stropiau bitės bus apklotos, tuo geriau žiemos. Be to, apšiltinimui naudoci seni rūbai, katrie labiausiai necinkami bitėms apkloc, ba nepralaidza drėgmės. Tai buvo viena iš totos darytų klaidų. Prie gero žiemojimo neprisdėjo ir paliktas lipčiaus medus, kurio miškingoj vietovėj bitės prineša kasmet. Man pavyko atsikracyc bičių viduriavimo cik kuo nuodugniau išsukanc medų rudenį, o jo vieton sumaicinant cukraus sirupų. Korių pelėjimo išvengiu bitelas apšiltindamas paduškomis su samanom.

Šeimas daugindavo spieciais, todėl rudenį sodas vėl ūždavo nuk bičių, visi kelmai ir aviliai būdavo užpildzyci.

Menu vienų totos eksperimentų. Jam pasrodė, kad vienam gulsciniam kelmi gyvenanci šeima ne tokia kap kitos, o gal ir serganci. Kadangi apie bičių ligas nelabai nusmanyta, tai buvo nutarta tos šeimos atsikracyc. Bet kap? Sudegyc su kelmu ar sušaldzyc? Tėtis pasrinko antrų variantų. Šeimų paliko likimo valion, o kap žiemų prasdėjo 30 laipsnių šaltukas spausc – išėmė plautų. Laukia parų, kitų, bitelės susispaudusios kamuolin ir net negalvoja šalciui pasduoc. Cik zylės instraksi in kelmo ertmį, kapc už bitelės ir skrenda ant šakos pietuic. Pagailo totai bitelių, instatė atgal plautų, pridengė aglišakėm. Visų nuostabai, šeima peržiemojo, dzingo ir negalavimai. Netuščiai sakoma „ne bitės, o bicininkas bijo šalcio".

Labai visi laukdavom medkopio pabaigos. Tadu moma sudėdavo vaško dangtelius palevotan indan, uždengdavo dangciu ir pašaudavo prikūrentan duonkepin. Indų ištraukdavo cik pečiui atvėsus kitos dzienos ryti. Išimdavo suscingusį vaškų, o mes, vaikai, smaguriaudavom medumi – karamele. Cik vėliau sužinojau, kokį nuodų ragaudavom…

Po medkopio mama pripildavo stiklinukus medaus, sudėdavo kašikėlin ir man nurodzydavo: „Šitų nunešk susiedam, šitų – Andriejaus bobulai, šitų – Siauruko Onai, šitų – Mikalio Ievai…" Tai buvo mano darbas, kurį su malonumu atlikdavau.

Paaugus tekdavo talkyc perdirbanc vaškų. Tota kiemi užkaisdavo tam reikalui skirtų kacilų su vandeniu. Kap vanduo užvirdavo, dėdavom smulkintus korius, puodų vis pamaišydami lazdu. Šalia pripildavo nekocių šalto vandenio ir instacydavo platesnės lantos galų. Kap koriai išsilaisdavo, košį pildavom in drobinio audeklo koštuvį. Jį klodavom an lantos ir dzviesa, braukydami iš visų pusių pagaliu per sūrmaišį, sunkdavom

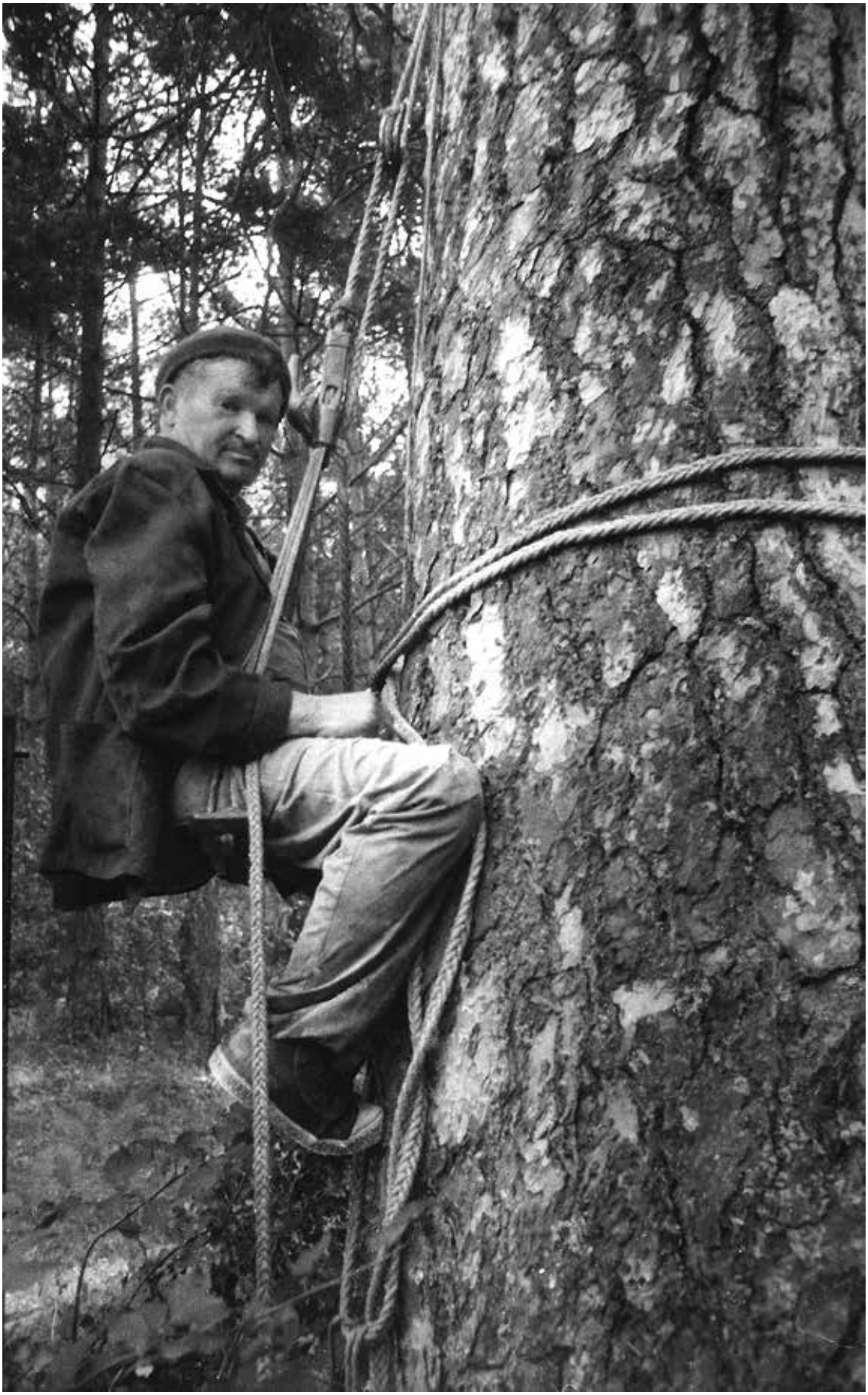

Juozas Miškinis kopia prie drevės Marcinkonių kaime. Jis jaunąją kartą ir lenkus mokė, kaip geinį pinti ir prie drevių kopti. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka. 1995 m.*

vaškų. Kap kadu susdarydavo vaško perteklius, tadu lėdavom žvakes. Šis darbas geriau sekdavos momai, nes totai neužtekdavo kantrybės.

Neseniai kilo noras sužinoc, kadu gi atsirado bitės mūs sodybon. Kap tėvai buvo gyvi, tai nerūpėjo, o dabar nelabai pas kų liko paklausc. Seserys, kap ir aš, tuo nesdomėjo, senesnieji kaimynai irgi anapilin išajo. Cik pusseserė Juzė Grigienė prisminė, kad bites laikė senelis Ipolitas, kuris gyveno Marcinkonysa. Senelis, išlaisdamas savo sūnų Juozą in žentus pas mano mamų Bižuosa, pasogos davė ir porą kelmų bičių. Jam tragiškai žuvus, jo vietų užėmė kitas brolis, mano tėtis Jonas. Nors tėtis turėjo mylimų ir buvo numacyta netgi veseilios dziena, bet tokia jau buvo tėvų valia: negalima palikc našlaicių brolio vaikų, valako žemės… Jausmai mažiausiai kam rūpėjo. Atajis tota in Bižus ir radis biteles pradėjo rūpycis ir jomis.

Iš pusseserės Juzės išgirdau ir štai tokių istorijų apie tėvelį. Tuoj po karo Marcinkonysa liepos mėnesy vyko atlaidai. Gal Sakminių, gal Škapliernos… Po mišių jaunimas tęsė linksmybes parapijos namuose, kai pasgirdo šūviai. Greitai paaiškėjo, kad nušautas stribas… Kilo panika. Jaunimas pradėjo bėgc siauromis Marcinkonių ūlytėlėmis kas kur. Ciej, katrie bėgo pro Čeplikus Jazukevičių pusėn, buvo dar kartų išgūzdzyci, kap pusiaukelėn susciko prieš juos atbėgancį mano totų. Jis rankon laikė pečiadangstį, kiton – metalinį samcį. Juo daužė in dangcį ir dar klaikiai šaukė. Mat, parajis iš bažnyčios, tota užajo tėviškės bicynan ir rado nuk šakos bekylancį spiecių. Vandens ir vantos ieškoc nebuvo čėso, sumislino bitelas sustabdzyc garsu… Stroko, o vėliau juoko turėjo abidzvi pusės, cik bitelėms tai buvo nė motais – kap lėkė, tep ir nulėkė.

Ir dabar tėviškėj laikau kelias bičių šeimas. Bicininkauc pušynų pušyne nėra langva. Juk dar tėtis suprato, kad Bižų ganyklos bitėms prastos. Nors tadu dar daugiau buvo laukų, kalvelių, kurios dabar užsodzytos miškais. Pavasarinio medunešio nebūna, o bitelės atsigauna cik sužydus šaltekšniams birželio mėnesy. Ypač bitelėms trūksta balcyminio maisto. Todėl kasmet rudenį atvežu po rėmų su duoneli nuk šeimų, laikomų Vilnijos bicyne, kur duonelės būna apsčiai.

Tačiau bicininkauc tėviškėn, kur savas kiekvienas medzis, kampas, takelis, be galo malonu. Čia pat senelių ir tėvų puoselėtas miškas, kapeliai, kuriuose jie ilsisi, neblėstantys vaikystės prisiminimai…

Iki dabar dar išlikis vienas kelminis avilys, dzvi drevės, kurias patvarkau, išvalau, vasaros pradzion ties plautu parišu kelias liepos šakas – žiūrėk, spiecius jau ir sėdzi. Drevės neaukštai, pasiekiamos nuk žemės, kitos – kopėtėlėmis. Geinys nereikalingas. Medaus derlium pasgirc negaliu. Tik 1984, 2003 ir 2017 metai buvę labai derlingi. Kiti vidutiniški arba

Drevė, esanti prie pat kapinaičių, ir yra, mano manymu, pati jauniausia Bižų drevė. Visai šalia – Baltarusijos ir Lietuvos sienos riboženklis (1939 m.). Vienąkart šioje vietoje sutikau Dzūkijos nacionalinio parko lankytojus, dviračiais atvykusius iš Marcinkonių. Jiems parodžiau drevę ir riboženklį. Visiems buvo didelis įdomumas. Dabar Bižuose likusios tik dvi drevės. Antroji stovi gal 50 metrų nuo šios, prie kapinaičių. *Nuotrauka iš asmeninio archyvo*

prasci. Tačiau miško medus nuostabus ir nepakartojamas: tamsus, tirštas, specifinio skonio ir aromato. Man labiausiai pacinka ta jo savybė, kad ilgai nescukruoja. Skystas būna pusę metų, o kap kadu ir ilgiau, todėl malonu smaguriauc tepanc. Tai lipčiaus medus, kuris žmogui labai pamačlyvas. Vienintelį, kų turiu stropiai daryc ruošdamas savo bitelas žiemai, tai nepalikc tokio medaus joms žiemos maistui, nes jis turi per daug sausų medžiagų.

Viliuosi, kad dar ilgai Bižuose stovės drevės, dūgs bitelės, nors žiedų gamta jiems ir paškadavojo.

Redakcijos prierašas

2020 metais drevinė bitininkystė Varėnos krašte įrašyta į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą. Teikėja ir saugotoja – Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija.

Eugenija Strazdienė

VIENA AURAROS DIENA

Aurora dažnai sapnuoja senąjį Lietuvos kaimą. Kažkada vaikystėje ji matė, gyveno, o gal skaitė, bet visa tai iškyla labai tikroviškuose vaizdiniuose.

Senoji kaimo pirkia – vienas didelis kambarys, kampe – molinė krosnis, kurios prieždoje mama kas rytą užkuria ugnį. Ąžuolinis stalas prie mažo langelio ir keturi suolai apie jį. Garbingiausioje vietoje, po šventųjų paveikslais, sėdi senelis, šalia jo – tėtis, mama ir pulkas vaikų. Visi tokie ramūs, geri, laukia, kol senelis suraikys duonos kepalą ir padalins.

Tokioje troboje gyvena geroji šeimos dvasia, ten nėra pykčio, pavydo ar barnių. Iš tokių namų išėję klumpėti kaimo vaikai, palaiminti tėvo ir motinos, gyvenime nugalėdavo visus sunkumus…

Aurora nors vienam vakarui nori išlaikyti gerąją šeimos dvasią, atrodo, ji kažkur pasislėpė, nulindo į tamsą ir nežinia, kada sugrįš.

Aurora laikinai nedirba. Ji prižiūri savo jaunėlį – pagranduką sūnelį, kuris greitai pradės lankyti darželį, tada ir jinai išeis į valdišką tarnybą.

Šiandien Aurora pakirdo kaip niekad anksti. Saulė dar nepatekėjus, raudonas jos kraštelis tik tik matyti pro bažnyčios bokštą. Pasirąžiusi, basa, apsisiautusi lengvu chalatu bėga prie upelio. Nuoga įkrenta į ledinį vandenį, bemat visi miegai išlaksto. Iššokusi ant lieptelio masažuoja aptirpusius sąnarius.

Kaimynas, vyras ir vaikai dar miega, o ji jau skuba ruoštis. Pamelžia karvę, pašeria kiaules, nepamiršta įpilti pienelio

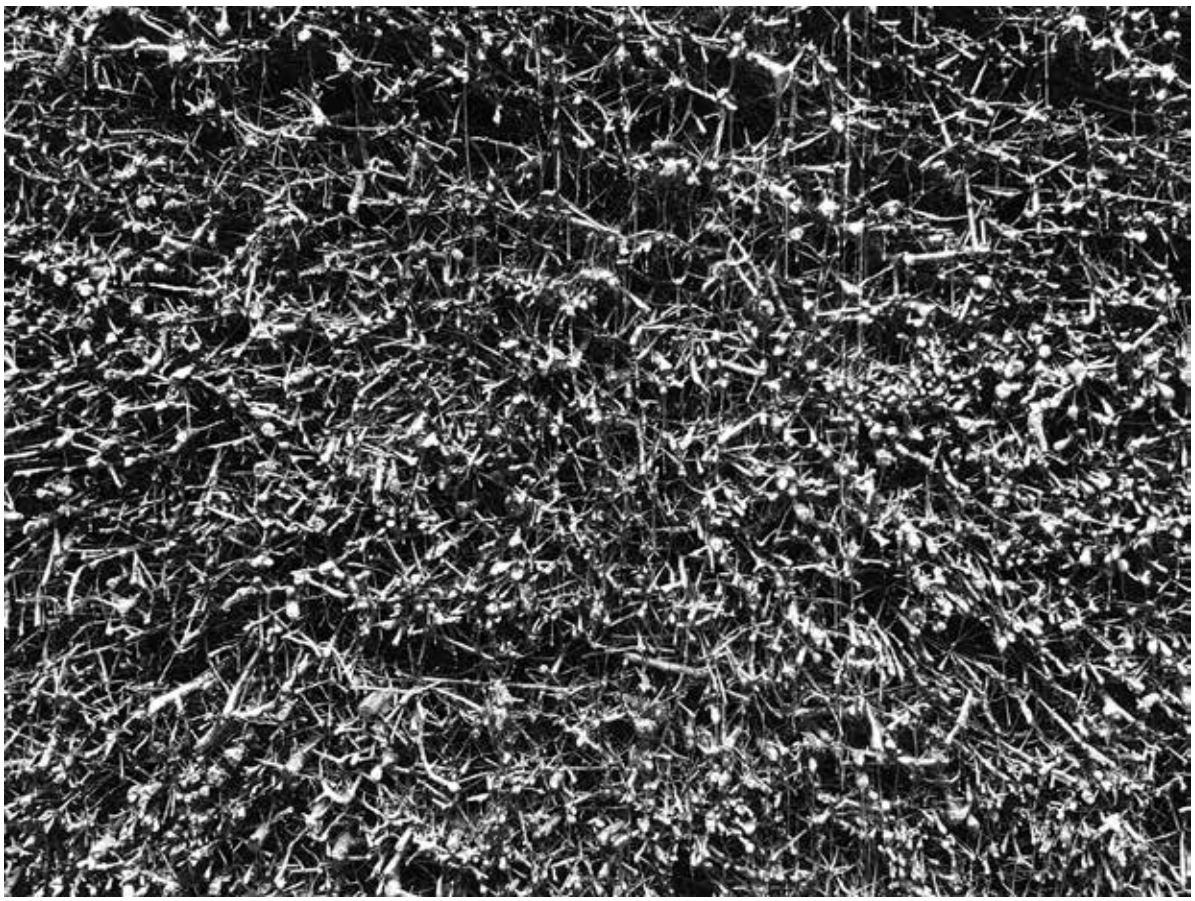

Audronės Jakunskienės nuotrauka

katinui ir šuneliui. Eidama iš tvarto dar žvilgteri saulės link, o ši jau aukštokai pakilusi. Vieversys giesmelę traukia, sveikina rytą – net lengviau pasidaro, ne viena tokia ankstyva.

Perkošusi pieną užpliko arbatą ir puola žadinti vyro ir vyresnių vaikų. Vyras piktas, bambsi, ko taip anksti žadinanti, vaikai vėl, raivosi, nori dar pagulėti, pasilepinti. Taip trokšta visus susodinti prie stalo, žvilgsniu sušildyti, palinkėti geros dienos, bet jos pastangos niekam nereikalingos.

Galų gale vėluodami paskutinę minutę visi skuba ruoštis, susidaro eilė prie tualeto, vieni kitiems prikaišioja – ko taip ilgai krapštosi. Aurorai labai nepatinka ši erzelynė, bet ką ji gali pakeisti? Skubėdami išgeria arbatą, nekramtydami praryja sumuštinius ir išsiskirsto kas sau.

Moteris, likusi viena, valo trupinius nuo stalo ir apgalvoja dienos darbus, kad tik spėtų, kol jaunėlis dar miega… Paklo-ja lovas, nuvalo dulkes, pašluoja kambarius ir išskuba į daržą. Anksti pasėtos daržovės jau sudygusios, o žolių žolelių dar daugiau. Ji rūpestingai rauna žoleles, tausodama kiekvieną daigelį. Besidarbuodama girdi, kad nubudo sūnelis. Įpuolusi į kambarį iškelia jį iš lovelės, pervelka sausais drabužėliais. „Kažkas negerai, greit treji metai, o dar į lovą šlapinasi“, – pagalvoja. Bandė apie tai kalbėtis su vyru, bet šis per daug dėmesio nekreipė, atseit išaugs, kaip ir kiti. Pamaitinusi sūnelį, prižiūrėdama jį dar išskalbia drabužėlius, spėja pamegzti ir susiūti užuolaidą. Tuoj dvylika – skuba gaminti pietų, o čia ir vyras bepareinąs. Susiraukęs bumba: „Sėdi namuose, nieko neveikia ir dar pietų nespėja laiku pagaminti, aš tai dirbu.“ Nuryja karčią piliulę ir viena sau pagalvoja: „Jis dar miegojo, kai prasidėjo mano darbo diena, bet kažkodėl nemato to ar nenori matyti. Koks nedėkingas sodietės moters gyvenimas…“

Galų gale pietūs paruošti, pateikti šeimininkui. Ji vėl iš-klauso kasdieninius priekaištus: „Sriuba vandens skonio, kotletai neskanūs…“ Aurora tyli, žino, jei pradės aiškintis, susipyks, susibars, o ji to visiškai nenori.

Aptrupinęs visą stalą, palikęs nešvarius indus, jos žmogus vėl išskuba į darbą. Suplovė indus, o čia ir vaikai iš mokyklos parbėgo. Paduodama jiems valgyti nori meiliai pakalbėti, paglostyti, juk jai jie dar visai vaikai. Paaugliai nenoriai dalinasi su motina naujienomis, greitai sukemša pietus ir išdumia laukan – juk laukia kiemas, draugai, kompiuteris ar televizorius. Aurora vėl lieka viena. Ji plauna indus, tvarko stalą, stebi sūnelį, kuris visur lenda, maišosi, ką nors numeta ar sudaužo.

Išsivedusi mažylį į lauką dar spėja vieną lysvę nuravėti: „Visą dieną ant kojų – nėra kada nė prisėsti, o vyras priekaištauja, kad nieko nedirbu“, – kirba galvoje mintis.

Baigusi lysvę vėl bėga į tvartą: melžia karvę, liuobia kiaules, katino su šuneliu nepamiršta ir galvoja, kuo šeimyną nudžiuginti vakarienei. „Išsilakstę kas sau visą dieną, tikrai norės prie stalo susėsti“, – guodėsi mintyse. Nutarė virti didžkukulius – daug darbo, bet gal namiškiai apsidžiaugs. Nors mažasis ir trukdė, Aurora kantriai tarkavo, sunkė bulves, triūsė, kol ant stalo garavo didelis molinis dubuo cepelinų.

Vyras kažkur užsibuvo, laiku neparėjo, vyresnius vaikus vos prišaukė, tie, pasičiupę po lėkštę, nukūrė į savo kambarius. Čia ir mažasis pradėjo kaprizytis, niurgzti. Pietų miego neinąs, tai vakare anksti reikia guldyti. Galų gale Aurora, užmigdžiusi mažylį, viena atsisėda prie garuojančio dubens.

Gomuriu kyla kamuolys, skruostu nusirita ašara. „Niekam nereikia mano pastangų“, – galvoja sau viena, niekas nevertina kaimietės moters darbo, ir jai greičiau norisi išeiti į valdišką tarnybą, bent vyras kitaip žiūrės.

Jau vakaras, tamsu, vaikai sumigę, o jos žmogus dar negrįžta. Staiga plačiai prasiveria durys, ir pro jas įžengia gerokai įkaušęs šeimininkas. Aurorai taip norisi paklausti, kur buvęs, kodėl negrįžo vakarienės, ji taip stengėsi, cepelinų jam išvirusi… O jis tik burbtelėjo: „O ką? Negalima?“ – pasvirdinėjo, nuvirto lovon ir tuoj pat užknarkė.

Aurora nuvalo ir padžiauna purvinus vyro batus, sutvarko virtuvę, apsiprausia ir tyliai atsigula šalia. Prisiglaudžia, apsikabina, jai taip reikia nors kelių šiltų žodžių. „Ko čia lendi?“ – girdi šaltą savo žmogaus priekaištą…

Lyg ugnies nudeginta, atsitraukia nuo jo, susiriečia į kamuolėlį, be garso ritasi ašaros… Viena išgyvena grubų vyro elgesį, o kam pasiskųs?..

Palaipsniui nurimsta ir užmiega galvodama, kokia bus kita diena…

Rimutė Adžigauskaitė-Griškevičienė

DANCĮ SOPA

Mariuka – ją taip vadino to kaimo žmonės. Mums ji buvo teta Marytė – tikra teta iš mamytės pusės. Žemo ūgio, smulkaus sudėjimo, visada tvarkingai sušukuotais netrumpais plaukais, viršugalvyje susuktais į kuodą. Marytė buvo linksma, jautri, pilna energijos moterytė. Jeigu kam prireikdavo pagalbos, niekada neatsisakydavo padėti.

Pas tetą Marytę mes su sesute eidavom pabūti, kai nereikėdavo į mokyklą. Dažniausiai savaitgaliais. Marytė visada žinojo, kada ateisim, ir laukdavo. Vakarienei išvirdavo manų košės. Ta košė buvo ypatinga. Niekur kitur nebuvo tokia, kokia pas tetą Marytę. Košę virdavo ilgai, ant silpnos ugnies užvirinusi pieną, įberdavo truputį druskutės, šiek tiek cukraus ir, lėtai viena ranka pildama manų kruopas, kita ranka intensyviai maišydavo. Visada stebėdavau ir visada taip pačiai. Dar beverdant košę paskanindavo naminiu sviestu. Tada įdėdavo mums, ir valgydavom su braškių uogiene.

Audronės Jakunskienės nuotrauka

Dar dažnai mums iškepdavo bulvinę bandukę. Greitai sulupus keletą didelių bulvių, nuplovus, meistriškai greitai jas sutarkuodavo metaline rankine tarka. Vis stebėjausi, kaip neįsitarkuoja pirštų. Todėl ir sakau – meistriškai. Tada į tarkį dėdavo kelis šaukštus miltukų (taip sakydavo Marytė), įmušdavo tris kiaušinius, druskutės ir, tešlą supylus į nedidelę apvalią skardą, kepdavo pečiaus orkaitėn. Keliskart pradariusi jos dureles, medine mentele patikrindavo, ar bandukė iškepus. O iškepta buvo gražiai šviesiai apskrudus, minkšta ir nuostabiai skani.

Miegoti mums paklodavo karališkus patalus. Ant lovos čiužinio, po paklode, dar patiesdavo storą antklodę, kad būtų minkščiau, kad šonų nespaustų, sakydavo Marytė. Prisimenu, kaip kvepėjo patalynė – kažkuo sunkiai nusakomu, gal švelnumu, švara ir tikriausiai sapnais. Tame kambaryje, kur miegodavom, pakūrendavo stacinį (toks koklinis pečius), kad būtų šilta.

Būdamos pas Marytę jausdavomės kaip pasakoj. Mes jai buvom princesės, karalienės, ponios, kas tik norėdavom.

Sekmadieniais mes su sese tetai Marytei ruošdavom koncertus. Dainuodavom mokykloje išmoktas dainas, vaidindavom savo sugalvotus spektaklius. Ji žiūrėdavo į mus ir šluostydavosi ašaras. Mums paklausus, ko, tetute, verkiat, atsakydavo:

– Ai, dancį sopa.

Tada sesė glostydavo jai skruostą (kad mažiau skaudėtų). O aš, jau būdama šiek tiek vyresnė, supratau, ko verkia Marytė. Ji žiūrėdama į mus prisimindavo anksti dėl ligos šį pasaulį palikusią savo jaunesnę sesę (mūsų mamytę). Ne dantį, o širdį Marytei graudulys spaudė. Tik nenorėjo mūsų graudinti.

Sekmadienį, prieš išlydėdama mus, tetutė kartais iškepdavo saldabandę (taip ji vadino biskvitinį pyragą). Tikras skanumėlis buvo tas jos pyragas.

Seniai nebėra tetos Marytės, nebėra ir pasakos. Tik užplūdus prisiminimams ir man akyse susikaupia ašaros.

Tikriausiai dancį sopa…

AR KREMCI RŪGŠTŲ PIENŲ?

Kadaise, kap dar buvau visai vaikas, gyvenom Jaujakaimio kaimi. Tį kaimynai vieni nuo kitų gyveno ne mažiau nei puskilometriu. O vietos kiek aplink namus buvo… Ne tep, kap dar gyvenvietėse vienas palei kitų namai prilipį. Kiemas su kiemu susjungia, matai, kų kaimynas išajis ryti daro. Nebent kas jau kokiu metalini ar tujų tvoru apsitvėrį. Iš Jaujakaimio greit išsikėlėm, tiksliau, tadu visus kėlė in gyvenvietes. Vienkiemius griovė, pievas, pelkes ir raistus melioravo (sausino) ir pavertė kolūkio dzirbamom žemėm. Keli gyventojai liko, gal nesuciko iš tį kelcis. O gal dėl to, kad jau buvo kaimo pakrašciuose, netrukdė. Gaila tos vietos.

Bet ca ne apie tai.

Tadu man buvo kokie penki metai, ne daugiau, ba dar mokyklon nėjau ir turėjau daug čėso (laiko), ir jau nebijojau viena nubėgc iki kaimynų. Buvo toliau, už kalnuko, toki mūs kaimynai Anelkutė ir Vikcius (juos tep vadzino) Bartusevičiai. Kap man tadu tai ovažga (daugoka) paaėc reikėdavo. Pro juos ir dar toliau pro Rakauskus keluku eidavom iki miško ir in Apsingės ažarų maudzycis.

Taigi Anelkutė buvo gerai žinoma kaimo kraučenka (siuvėja). Pas jų žmonės siūdavos koscimėlius, paltus, bliuskas, sijonus – viskų, ko reikėjo. Arba pataisydavo senų rūbų, palankdavo. Pas Anelkutį aš bėgdavau medžiagutių (skiaučių) lėlėm suknelėm siūc. O jinai turėjo visokiausių gražių, spalvotų, languotų, gėliuotų, plonų, storų ir duodavo man tų atraižukių.

Ir tep tį buvo labai smagu pabūc. Bartusevičių buvo graži pirkutė, geltonai dažyta, su gonkelėm (veranda), visur švaru. Ir dar gi labai tį mani traukė, ba Anelkutė turėjo mažų neilgo koto šepetėlį ir tokios pat spalvos šiūpelukų. Taigi labai norėdavau pašluoc su tuoj šepetėliu. Kap nulėkdavau pas juos, tai klausdavau, ar nereikia pašluoc. Kartais Anelkutė, gal būdama ne nuotaikon, palinkus prieg savo tos siuvamos mašinos sumurmėdavo, kad švaru, jau pašluota. Kartais duodavo tų šepetaicį, ir aš sūkiodavaus iš vieno kambario galo in kitų iš dziaugsmo ir šluodavau. Tadu lėkdavau namo laimynga, pasišokinėdama. Laimingesnio vaiko tan kaimi niekas nebūt radį…

Kartais pas juos man atejus, užgirdis ir iš kito kambario ateidavo manį pakalbyc Anelkutės dziedulis (tep aš sakydavau an jos vyro) Vikcius. Jis buvo aklas žmogus. Bet cik užgirsta ir klausia:

– Ar tu ca, Rimute?

– Ca aš, – atsakydavau.

Ir ateina pasiramsciuodamas, apgraibom arciau, atsisėda. Tadu pradeda klausinėc visko. Labiausiai atsimenu, kap šiandien sako:

– Tai ar vis dar valgai saldaines, Rimute?

– Valgau, – atsakau. Kų kų, o saldaines tai labiau nei obuolius mėgau (ir dabar mėgstu).

O dziedulis ir sako:

– Taigi saldainės dancis gadzina. Raikia valgyc obuolius, tai būsi sveika ir dancys sveiki bus.

Bet tep paerzinis vis paskui Anelkutei sako:

– Tai duok, bobu, kokių saldainį Rimutei ar preinikų (meduolį). Kų tu tį turi?

Duoda. Sėdzim ir valgom abudu.

Ir klausia Vikcius:

– Tai ar gardu?

– Gardu, – atsakau.

– O tu, Rimute, ar kremci rūgštų pienų (rūgpienį), ar geri?

Va ca tai galvosūkis… Sėdziu ir galvoju, ar aš kremtu, ar geriu, kap tį būna?

Ir klausiu atgal:

– O tu, dzieduli, ar kremci?

– Žinoma, kremtu, – atsako. – Taigi jis gabalais.

Tadu ir aš atšaunu:

– Ir aš kremtu.

– Gudruolė, – sako dziedulis ir pradeda juokcis.

Nu, aišku, tadu greitai apie tų rūgštų pienų pamiršau. Cik po ovažga metų, kap paci laikiau karvukį, ir ne vienų, ir buvo daug saldaus (šviežio) pieno ir rūgštaus, ba naminis pienas kap surūgdavo, tokis čirštas, gabalais, nor peiliu pjauscyk, va tadu iškilo atmintin šitas dziedulio klausimas. Supratau jo mintį.

O jūs ar kremtat rūgštų pienų?

Henrikas Gudavičius

MERKINĖS MONOGRAFIJA: PAVYKĘS BANDYMAS SUGRĮŽTI Į NETOLIMĄ PRAEITĮ

Kiekvieno Lietuvos kaimo ir kiekvieno miestelio istorija yra savita ir permaininga. Būna pakilimo bangų, ateina ir sustingimo metai, dėl ko dažniausiai kalti ne vietiniai gyventojai, o politinės aplinkybės. Bet ryškiausi istoriniai momentai niekur neprapuola. Pagalvokime, kodėl mažas Merkinės miestelis (kadaise jis buvo didesnis, dideliu ženklu pažymėtas seniausiuose Lietuvos žemėlapiuose) dabar atsigauna. Kodėl kultūrinis gyvenimas čia toks įvairiapusis ir spalvingas? Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dešimtmečiai, be abejo, pagyvino visus mūsų krašto miestelius, bet Merkinė ypač išsiskiria. Įsikuria čia jauni, talentingi žmonės, nes jaučia šių vietų istoriją, jaučia ir galimybes savo veiklai.

Įdomi dabar būtų Merkinės miestelio ir Musteikos kaimo paralelė. Juk yra istorinių panašumų: Merkinė visada buvo ir administracinių, ir kraštovaizdžio ribų vieta, Musteika ir šiuo metu yra labai svarbiame paribyje. Miškai, supantys šį kaimą, irgi kitokie, gerokai niūresni, ypač tada, kai patenki į juos iš Zervynų ar Mančiagirės kerpšilių. Bet kai koks nors svečias, pirmą kartą artėdamas prie kaimelio, perskaito užrašą „Pasienio zona“, nė kiek neišsigąsta, nes jau yra girdėjęs, kokia svarbi ši vieta kadaise buvo medžiotojams iš Varšuvos, o vėliau ir mūsų krašto gamtininkams bei menininkams. Taip nejučia atsiranda ypatinga pagarba kai kurioms Dainavos vietoms. Net ir menkas atsitiktinumas gali tą pagarbą sustiprinti.

Archeologas ir etnologas Vykintas Vaitkevičius, netoli Musteikos pamatęs mažą augalėlį – virgininį varpenį (parodė botanikė Onutė Grigaitė), pasakė, kad čia yra ne gamtos, o kultūros paveldas. Todėl, kad šio krašto žmonės tą varpenį surado ir kai kam dabar taip tyliai parodo. Lietuvoje, beje, žinomos tik dvi šio ypač reto augalo radavietės. O profesorė Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė keletą vasarų kartu su studentais tyrinėjo Merkio ir Nemuno slėnių pievas prie Merkinės, ir floristiniai jos atradimai jau daugelį metų kartojami kaip chrestomatinės tiesos. Štai tik du sakiniai iš profesorės raštų apie Merkinės pievas, o kiek daug jie pasako: „Niekieno nesėtas, nelaistytas paupių žolynas. Tačiau jis yra istoriškai susiformavęs, nepakartojamas Nemuno krašto bruožas, ne menkesnės vertės kaip liaudies daina, kaip audinių raštas.“ (Mokslas ir gyvenimas, 1979, Nr. 9, „Kas atsitiktų, jeigu išnyktų…“)

Kodėl būtent prie Merkinės atsirado stepinių pievų fragmentai su smėlyniniu eraičinu ir Delavinio kelerija, su vaistiniais smidrais, kuriuos dzūkai vadina šilkadiemedžiais? Kodėl taip iškilmingai čia žydi šilinės perkūnropės? O kodėl prie Merkinės surastas nuskendęs didelis upinis laivas? Tokio laivo neturi nė vienas Lietuvos muziejus. Didžiųjų upių slėniais keliauja ir augalai, ir vabzdžiai, ir žmonės, nešdami tam tikrus civilizacijos ženklus.

Nauja knyga apie Merkinę pasakojimą pradeda nuo nepriklausomybės priešaušrio, skelbia svarbiausius 1918 metų vasario 16-osios dokumentus. Viskas labai įdomu, labai svarbu, bet ilgiausiai norisi sustoti prie 1930-ųjų ir 1935-ųjų šventiškų įvykių. Juk ir šiandien Kasčiūnuose, Perlojoje, Nedzingėje dar gyvena žmonės, labai gyvai prisimenantys tuos nepamirštamus 1930-uosius, Vytauto Didžiojo metus. Jie patys, žinoma,

nėjo su istorinėmis vėliavomis į Merkinę, nesiklausė ten sakomų prakalbų, bet gerai prisimena savo tėvų ėjimą, nes apie tai buvo daug kalbama. O 1935 metų Senovės dienos, rodos, dar spalvingesnės… Visada Merkinė traukė žmones – ir keliauninkus, ir aplinkinių kaimų gyventojus. Ėjo pėsti, važiavo vienkinkiais ir dvikinkiais vežimais, plaukė laivais. Ir šiandien prie Merkinės, kurios ribas rodo atnaujinti stulpai, reikėtų artėti pamažu, reikėtų pajusti anų laikų dvasią. Pamažu artėti prie Merkinės iš Liškiavos, Musteikos, Laparaisčio, Meškasalio, Zakavolių, Gudakiemio.

Rodos, šitaip dabar ir galima pasiteisinti, kai sunku įvertinti ir suprasti, kas padaryta leidžiant didelę knygą apie tarpukario Merkinę ir jos apylinkes. 350 puslapių: dokumentai, prisiminimai, apybraižos, nuotraukos. Daug kas jau lyg ir matyta, lyg ir girdėta, bet kai 22-ejų nepriklausomos Lietuvos metų įvykiai Merkinėje sudėti į didelę knygą, skaityti reikia pamažu ir neskubėti, kai norisi padaryti kokias nors išvadas apie tautinį mūsų identitetą, apie anų dienų toleranciją kitataučiams, nors būtent tautinės respublikos idėjos tada buvo labai gyvos. Žydai tarpukario Merkinėje (jų buvo daugiau nei lietuvių) aktyviai rėmė valstybines ir visuomenines organizacijas, bet atrodo, kad visos svarbiausios šventės, visos piligriminės merkiniškių kelionės buvo labai lietuviškos. O šiandien piligriminio kelio iš Žagarės iki Lazdijų (tas kelias eina ir pro Merkinę, ir pro Liškiavą) organizatoriai nesugeba pavadinti lietuviškai, vadinasi tas kelias „Camino Lithuano“. Nors piligrimai nekalba ispaniškai.

Kai vėl vartau naująją knygą apie Merkinę, neįučia pagalvoju: gal šitaip atsiranda naujas monografijos žanras? Labai kaleidoskopiškas, bet turiningas. Ir sunkus, todėl ir stalo reikia tvirto, ant šiuolaikiškai grakščių baldų šios knygos nepasidėsi. Gerai, kad kaimuose dar galima aptikti tvirtų ąžuolinių stalų. Juos restauruoti moka (išduosiu paslaptį) keramikas Džiugas. Į Merkinę jis su šeima atsikėlė iš Maksimonių miškų. Tas pats Džiugas, kuris labai išmoningai stato Rasos šventės ritualinius vartus anoje Nemuno pusėje, prie Jonionių akmenų… Šitokios asociacijos vėl kviečia mus atsigręžti į Lietuvos senovę, prisiminti 1935 metus, kai Merkinėje vyko garsioji Senovės diena, kai garbusis svečias Lietuvos prezidentas buvo vadinamas tautos vadu.

Atminties saugojimas rašant knygas ir atrandant užmirštus dokumentus, bandymas sugrįžti į senovę klausantis „Kukumbalio“ dainų, braižant buvusių dvarų siluetus, konstruojant modelius ir statant maketus jauniesiems merkiniškiams šiandien yra natūrali kasdieninė veikla. Ateis laikas, ir jie atstatys medinę Merkinės pilį. Tada jau turbūt joks svečias negalės kaip nors sumenkinti Merkinės, kaip tai yra daręs Teodoras Triplinas XIX amžiaus viduryje: „Apylinkė tuščia ir kurčia. Čia reikia nakvoti, nes toliau tikriausiai bus dar prasčiau.“ (Kraštas ir žmonės, Mokslas, 1983) Tokią pat niūrią nuotaiką į Merkinę yra atvežusios studentės iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto: „Po vakarienės kai kas išėjo į miestelį pasivaikščioti, bet vaikščioti greit nusibodo: negi čia Laisvės alėja? Apie devintą valandą visi miegojom.“ (Kosmos, 1938, Nr. 10/12) Šitoks anachronizmas, matyt, yra tam tikras Kauno jaunimo pasaulėjautos ženklas… Merkinės pilies atstatymas, žinoma, yra vizija. Bet kiekviena tokia vizija juk irgi šiek tiek priartina mums tą nutolusį laiką, kai ant įspūdingo piliakalnio tikrai stovėjo gynybinė pilis, kai vėliau radosi turtingas dvaras, o visą didelį Merkinės miestą dieną naktį saugojo ginkluoti sargybiniai.

22-eji nepriklausomybės metai Merkinėje (1918–1940). Sudarytojas Mindaugas Černiauskas, Merkinės krašto muziejus, 2020.

Rasa Benedikienė

DZŪKŲ ABRŪSĖLIAI
ALYTAUS KRAŠTOTYROS MUZIEJAUS RANKŠLUOSČIŲ RINKINYS

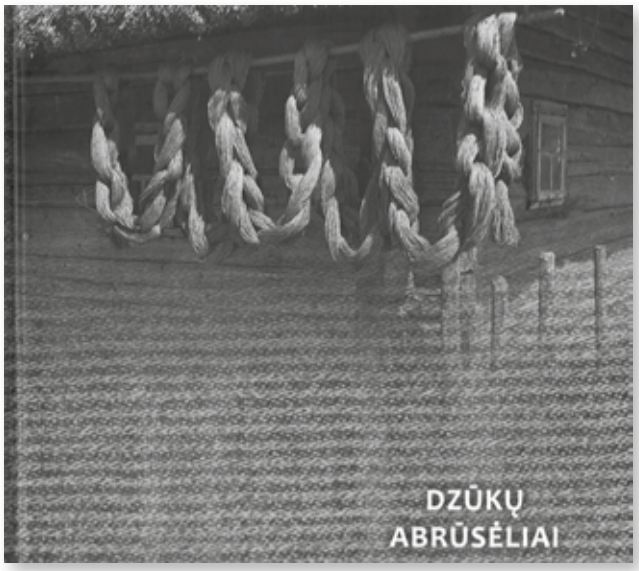

Lietuvių liaudies kultūroje linas užėmė ypatingą vietą. Dėl ilgos linų pluošto paruošimo trukmės ir sudėtingumo šis procesas dažnai vadintas lino *mūka*, kančia. Ją iškentęs, šitas augalas virsdavo pačiais įvairiausiais audeklais, iš kurių ypač vertinti vadinamieji baltieji audiniai. Rankšluosčiai – *abrūsai* – sudarė reikšmingą jų dalį. Nors bėgant laikui jų audimui naudoti ir medvilniniai, ir vadinamieji acetatiniai siūlai, vis dėlto dominuojantis pluoštas išliko naminis linas.

Svarbi rankšluosčio paskirtis – nuvalyti, nušluostyti – ne tik siejama su praktiniu panaudojimu, bet ir turi simbolinę prasmę. Visais atvejais rankšluostis susijęs su apsivalymu – tiek išoriniu, tiek vidiniu. Plačiai rankšluosčiai naudoti per įvairias šventes, dovanoti įvairiomis progomis. Senieji austiniai rankšluosčiai – begalinės mūsų promočiučių kantrybės, darbštumo ir jautraus pasaulio matymo atspindys.

Alytaus kraštotyros muziejaus etnografijos rinkinyje saugomi ir kataloge „Dzūkų abrūsėliai“ pristatomi 132 rankšluosčiai, datuojami XIX a. pab.–XX a. Šie eksponatai ne tik išraiškingai liudija seną audimo tradiciją, bet ir turi jos transformacijos požymių. Bendradarbiaujant su Kauno technologijos universiteto mokslininkėmis tekstilininkėmis dr. Egle Kumpikaite ir dr. Audrone Ragaišiene nuodugniai ištyrus muziejaus rankšluosčių kolekciją, jie suskirstyti į devynias grupes pagal skirtingas audimo technikas. Akcentuota turtinga rankšluosčių puošyba, pasižyminti įvairiaspalvėmis užaudimų juostelėmis, nėriniais, pinikais, kutais, šifoniniais kaspinais, kaišytais tinkleliais, siuvinėjimu. Katalogas iliustruotas ne tik detaliomis aprašomų eksponatų, bet ir autentiškomis nuotraukomis, atspindinčiomis linų apdirbimo darbus. Atskirus skyrius simboliškai jungia dzūkiškų dainų apie linus, *abrūsus*, audimą fragmentai. Leidinio pabaigoje pateikiamos charakteringiausių rankšluosčių audimo schemos.

Paulius Galaunė dar 1930 m., aptardamas lietuviškų rankšluosčių raštų ir puošybos subtilumą, rašė: „(…) audinių, ypač rankšluosčių, raštuotumą galime aiškinti, gal, ne tiek lietuvaitės įgimtu estetiniu skoniu, kiek tuo, kad rankšluostis mūsų liaudies gyvenime iki šiol tebėra išlaikęs giliai tradicinį apeiginį pobūdį. Iki šiol kai kuriose Lietuvos srityse juo pasveikinamas kūdikio gimimas, juo jaunoji apdovanoja piršlį ir, galop, juo pridengiamas karstas. Visa tai yra dideli žmogaus gyvenimo faktai, kurių pažymėti negalima bile kuriuo skuduréliu…“

Dzūkų abrūsėliai: Alytaus kraštotyros muziejaus rankšluosčių rinkinys; sudarytoja Rasa Benedikienė. – Alytaus kraštotyros muziejus, „Indigo Print“, 2019. – 220 p., iliustr.

ISBN 978-609-95471-4-5

Vilmantas Dunderis

NEATPAŽINTI. NEUŽMIRŠTI.
ALYTAUS MIESTO ŽYDŲ SENŲJŲ KAPINIŲ EPITAFIJŲ RINKINYS

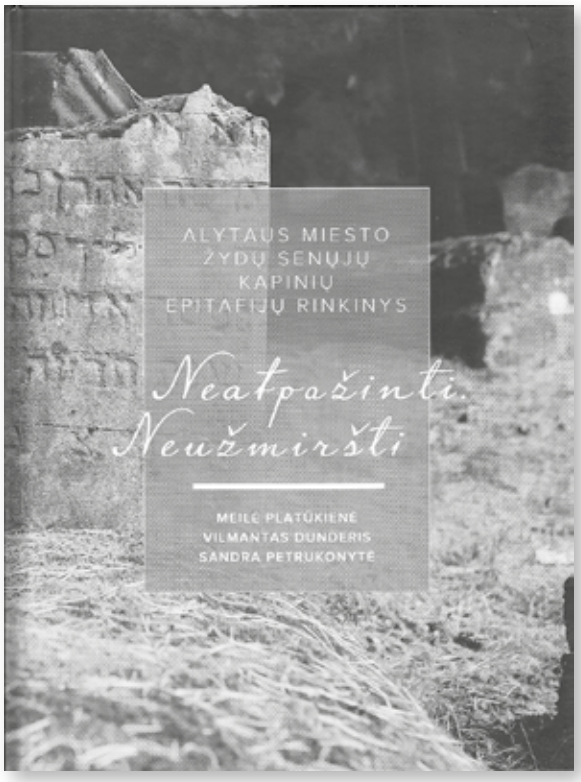

Pirmieji istorijos šaltiniai, liudijantys apie Alytuje gyvenančius žydus, siekia XVIII amžiaus pradžią. Kelis šimtmečius tai buvo didžiausia mieste gyvenusi tautinė mažuma. Dėl istorinių mūsų miestų likimo peripetijų susiformavo dvi atskiros žydų bendruomenės – Pirmojo ir Antrojo Alytaus. Kiekviena turėjo savo žydiško gyvenimo atributus – sinagogą, pirtį, mokyklas ir kapines.

Iki XX amžiaus pradžios žydai dominavo miesto ekonominiame gyvenime. Kuriantis Lietuvos valstybei kovojo nepriklausomybės kovose, aktyviai dalyvavo miesto politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Antrojo pasaulinio karo metu Alytaus žydų bendruomenė buvo sunaikinta. Sovietinės okupacijos taip pat stipriai prisidėjo, kad žydų kultūra ir istorija būtų ištrinta iš mūsų atminties. Išgriauti gyvenamieji pastatai, uždaromos sinagogos, naikinamos kapinės. Mieste išliko tik Pirmajame Alytuje buvusios žydų kapinės.

Adolfo Ramanausko-Vanago gimnazijos parengto projekto tikslas buvo sutvarkyti apleistas žydų kapines Pirmajame Alytuje, išleisti knygą ir paskleisti žinią apie mieste gyvenusią žydų bendruomenę. Miesto gimnazijų mokiniai ir savanoriai iš JAV tvarkė Pirmojo Alytaus kapines, inventorizavo ir fotografavo antkapius. Buvo sudarytas detalus kapinėse išlikusių antkapių planas. Kapinėse išliko per 200 antkapių ir jų fragmentų. Ant 99 antkapių rastos išlikusios ar iš dalies įskaitomos epitafijos yra pristatomos šioje knygoje. Jas į lietuvių ir anglų kalbas išvertė dr. Larisa Lempertienė. Seniausias išlikęs antkapis datuojamas 1790 metais, vėlyviausias – 1938 metais.

Neatpažinti. Neužmiršti. Alytaus miesto žydų senųjų kapinių epitafijų rinkinys. Meilė Platūkienė, Vilmantas Dunderis, Sandra Petrukonytė. – Alytaus miesto savivaldybės administracija. UAB „Ciklonas“, 2019. – 116 p., iliustr.

ISBN 978-609-8122-65-7

ADŽIGAUSKAITĖ-GRIŠKEVIČIENĖ RIMUTĖ, MUZIEJAUS DARBUOTOJA
Gimė 1972 m. Jaujakaimio kaime, Alytaus rajone. Mokėsi Makniūnų vidurinėje mokykloje, Alytaus profesinio rengimo centre. Šiuo metu dirba Merkinės krašto muziejuje. Alytaus apskrities literatų klubo „Tėkmė“ narė. 2014 m. išleido poezijos knygelę „Basom kojom“, 2017 m. „Smilgų lopšinė“.

ČERNIAUSKAS ALGIMANTAS, FOTOMENININKAS
Gimė 1953 m. Igarkoje. Vilniaus universitete baigė žurnalistikos studijas. Nuo 1992 m. dirba Dzūkijos nacionaliniame parke. Žurnalo „Dainava“ ir Dzūkijos nacionalinio parko laikraščio „Šalcinis“ redakcinės kolegijos narys. Publicistinius straipsnius spausdina įvairiuose periodiniuose Lietuvos leidiniuose. Knygų „Merkinės istorijos bruožai“, „Antrasis Dzūkijos kultūros kongresas“, „Nerūpėjo niekur išvažiuoti“, „Tarp žemės ir dangaus“ bendraautoris. Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys. Kartu su broliu Mindaugu išleido autorines knygas: „Fotografija I“, „Fotografija II“, „Fotografija III“. Respublikinės Balio Buračo premijos (2008), Vyriausybės kultūros ir meno premijos (2011), Nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos (2018) laureatas.

DAPKŪNIENĖ (PINKEVIČIŪTĖ) STASĖ, BIOLOGĖ, GAMTOS MOKSLŲ DAKTARĖ
Gimė 1954 m. Žagarių kaimo gale, prie Jonkiškės (dabar gimtoji vieta priskirta Jonkiškės kaimui), Lazdijų rajone. 1961–1969 m. mokėsi Seirijų vidurinėje mokykloje (dabar – Antano Žmuidzinavičiaus gimnazija), vėliau, tėvams persikėlus gyventi į Kauną, – Kauno Salomėjos Nėries vidurinėje mokykloje. Ją baigusi studijavo Vilniaus universitete (1972–1977) ir įgijo biologo (mikrobiologo), biologijos ir chemijos dėstytojo kvalifikaciją. Darbinė veikla: mikrobiologiniai tyrimai Visasąjunginio agrometeorologijos instituto Lietuvos agrometeorologinėje laboratorijoje (1977–1983), Lietuvos žemdirbystės instituto Vokės filialo „Meristema“ laboratorijoje (1984–1997), Vilniaus universitete (nuo 1998 m. iki dabar) ir Lietuvos aplinkos ministerijos Augalų genų banke (2005–2019). 1992 m. apgynė gamtos mokslų daktaro disertaciją. Šiuo metu dirba Vilniaus universiteto Botanikos sode mokslo darbuotoja. Domisi senųjų dekoratyvių augalų senuose kaimo sodybų darželiuose paieška, inventorizacijos ir išsaugojimo klausimais. Parengusi kelias dešimtis mokslinių publikacijų, 12 metodinių priemonių (viena ir su bendraautoriais) dekoratyvių augalų (raktažolė, vilkdalgis, bijūnas, jurginas, kardelis, lelija, viendienė, raganė, begonija, skiauterutis, kaladis, tulpė) morfologinių dekoratyvių savybių vertinimo klausimais.

GUDAVIČIUS HENRIKAS, EKOLOGAS
Gimė 1943 m. Kalniškių kaime, Kelmės rajone. Lietuvos žemės ūkio akademijoje įgijo agronomo specialybę. Šiuo metu pensininkas. Dzūkijos nacionalinio parko laikraščio „Šalcinis“ redaktorius. Knygų „Musteika“, „Margionys“, „Mardasavas“, „Kapiniškės, Rudnia, Dubininkas“, „Merkinės istorijos bruožai“, „Antrasis Dzūkijos kultūros kongresas“, „Nerūpėjo niekur išvažiuoti“ bendraautoris ir sudarytojas, knygų „Gamtmeldžio sodas“, „Laiškai iš kaimo“ autorius. Publicistinius straipsnius spausdina leidiniuose „Metai“, „Liaudies kultūra“, „Dienovidis“, „Literatūra ir menas“, „Valstiečių laikraštis“ ir kt. Nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos (2018) laureatas.

JANUŠONIENĖ MARGARITA, DAILĖTYRININKĖ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ DAKTARĖ
Gimė 1967 m. Alytuje. Vilniaus dailės akademijoje baigė meno istorijos ir teorijos studijas. Nuo 1991 m. dirba Kultūros paveldo departamento Alytaus teritoriniame padalinyje. Rašo mokslinius ir publicistinius straipsnius paveldosaugos temomis. Tyrinėjimų kryptys: paveldosaugos istorija ir teorija, dailės paveldo apsaugos metodologija, dailės paveldo restauravimo teorija ir praktika, kilnojamųjų kultūros vertybių apsauga.

JAZUKEVIČIUS KĘSTUTIS
Esu Jono ir Joanos dešimtas vaikas, pagrandukas. Mokiausi Žiūrų pradinėje mokykloje, paskui baigiau aštuonias klases Varėnoje. Čia klasiokai šaipėsi, kad aš labai dzūkuoju, nors iki Varėnos viso labo 16 kilometrų. Toliau baigti mokslai Buivydiškėse ir Lietuvos veterinarijos akademijoje. Dirbti grįžau į Varėnos rajoną. Po trejų metų buvau pakviestas dirbti dėstytoju į Buivydiškes. Dėsčiau veterinarinę chirurgiją, bitininkystę ir trumpai kai kurias kitas disciplinas. Lygiagrečiai – gydomasis darbas veterinarijos klinikoje.
Turiu žmoną Ramutę, kuri nepamainoma padėjėja bitininkaujant, dvi dukras ir tris anūkus. Dabar mėgaujuosi gyvenimu ir bitininkyste.

JOVAIŠA LIUDAS, ISTORIKAS, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ DAKTARAS
Gimė 1973 m. Šiauliuose. 1991–1997 m. studijavo istoriją Vilniaus universitete. 2004 m. apgynė daktaro disertaciją „Katalikiškoji reforma Žemaičių vyskupijoje“. Šiuo metu yra Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedros docentas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas, „Bažnyčios istorijos studijų“ vyr. redaktorius.

KAVALIAUSKAITĖ ANDRA, REŽISIERĖ, DRAMATURGĖ, AKTORĖ IR MENO VADOVĖ
Gimė Kaune. Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje dvejus metus studijavo aktoriaus meistriškumą, vėliau Klaipėdos universitete įgijo teatro režisieriaus bakalauro laipsnį. 2012 m. Kauno valstybiniame muzikiniame teatre dirbo režisiere, 2013–2014 m. pačios įkurtoje jaunimo teatro studijoje *_made in soul_* su jaunimu dirbo kurdama savo teatrinę metodiką. Nuo 2015 m. aktorė, režisieriaus asistentė, vėliau – trupės vadovė, nuo 2019 m. – Alytaus miesto teatro meno vadovė. 2019 m. tapo „Auksinio scenos kryžiaus“ laureate.

MACIULEVIČIENĖ (NEVINSKAITĖ) IRMA, BIOLOGĖ
Gimė 1968 m. Ginčionių kaime, Lazdijų rajone. Vilniaus lengvosios pramonės technikume įgijo rūbų modeliuotojo konstruktoriaus specialybę, Vilniaus pedagoginiame universitete – biologijos bakalauro, Kauno technologijos universitete – viešojo administravimo magistro laipsnius. Nuo 2008 m. dirba Veisiejų regioninio parko direkcijoje vyr. specialiste (ekologe). Vykdo gyvosios gamtos stebėseną, monitoringus. Dalyvauja projektuose Lietuvoje ir užsienyje. Specializuojasi herpetologijos srityje. Nuo 2000 m. respublikinio retųjų augalų aplinkotyros klubo „Medumėlė“ narė.

SATKŪNAS JONAS, GEOLOGAS, GEOLOGIJOS MOKSLŲ DAKTARAS
Gimė 1962 m. Molėtuose. Vilniaus universiteto dėstytojas, INQUA–SEQS (Europos kvartero stratigrafijos komisijos) tarybos narys (1995–1998). Nuo 1998 m. ProGEO (Europos asociacijos geologinio paveldo išsaugojimui) Šiaurės Europos darbo grupės vadovas, IUGS (Tarptautinės geologijos mokslų sąjungos) COGEOENVIRONMENT (Geologijos mokslai aplinkosauginiam planavimui) komisijos narys (2000–2004), IUGS Geomokslų aplinkos formavimui komisijos generalinis sekretorius (2004–2008), kitų tarptautinių organizacijų narys. Pagrindinės mokslo tyrimo kryptys: geležies amžius, Rytų Lietuvos pilkapių kultūra, laidojimo papročiai, priešistorinių visuomenių socialinių santykių tyrinėjimai, teoriniai tokių tyrinėjimų modeliai, bioarcheologija, archeologijos istorija.

SNIEŠKIENĖ VILIJA, BIOLOGĖ, BIOMEDICINOS MOKSLŲ DAKTARĖ
Gimė 1956 m. Jurbarke. 1980 m. Vilniaus universitete įgijo biologo, biologijos ir chemijos dėstytojo diplomą. 1993 m. apgynė disertaciją „Uždaro grunto gėlių bakterinės ligos ir jų sukėlėjų biologinės savybės“ ir įgijo biomedicinos daktaro laipsnį. 1980–1983 m. dirbo Botanikos institute, o nuo 1983 m. iki dabar – fitopatologe Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sode. Tiria dekoratyviųjų augalų ligas, miestuose augančių sumedėjusių augalų būklę. Nuo 2017 m. domisi Lietuvos kaimų darželių augalais.

STACEVIČIUS VYTAUTAS, MIŠKININKAS, VISUOMENININKAS
Gimė 1937 m. Vergakiemio kaime, Varėnos rajone. Ilgametis Kapčiamiesčio girininkijos girininkas, nuo 2007 m. – Veisiejų miškų urėdijos specialistas ryšiams su visuomene. Lazdijų rajono ir Kapčiamiesčio garbės pilietis, Lietuvos miškininkų sąjungos, Jaunųjų miško bičiulių sambūrio, Lietuvos sutrikusio žmonių intelekto globos bendrijos „Viltis“ garbės narys. Įkūrė ir aprašė Kapčiamiesčio miškininkų gamtos pažinimo taką. 2004 m. apdovanotas medaliu „Už nuopelnus Lietuvai“, 2012 m. – M. K. Čiurlionio taure kaip Lietuvos šviesuolis, 2013 m. – aukščiausio laipsnio nusipelniusio aplinkosaugininko ženklu. Sudarė leidinį „Yra tokia VĮ Veisiejų miškų urėdija“, parašė knygą „55 metai Kapčiamiesčio šiluose“. Parašęs ir regioniniuose bei šalies periodiniuose leidiniuose išspausdinęs per kelis šimtus straipsnių.

STRAZDIENĖ EUGENIJA, MIŠKININKĖ
Gimė 1956 m. Kėdainių rajone. 1983 m. Lietuvos žemės ūkio akademijoje įgijo miškininko inžinieriaus specialybę. Nuo tada gyvena Valkininkuose ir dirba Valkininkų miškų urėdijoje. Nuo mažumės domisi poezija, rašo eiles, piešia, drožia iš medžio. Yra Alytaus apskrities literatų klubo „Tėkmė“, taip pat Varėnos literatų klubo „Jievaras“ ir Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narė. Eilės spausdintos minėtų klubų almanachuose, laikraščiuose ir žurnaluose. Išleido šešias poezijos knygas.

STRIKYTĖ GITA, DAILĖTYRININKĖ, MUZIEJININKĖ
Gimė 1982 m. Alytuje. Vilniaus dailės akademijoje baigė meno istorijos ir teorijos studijas. Nuo 2019 m. dirba Alytaus kraštotyros muziejuje. Rašo straipsnius dailės temomis, kuria edukacijas etnografijos, istorijos, meno istorijos temomis.

ŠVEDAS ANTANAS, PENSININKAS
Gimė 1926 m. rugsėjo 13 d. Lynežerio kaime, Varėnos rajone. Baigė Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnaziją (po sovietų okupacijos pervadinta I berniukų gimnazija). 1944 m. įsitraukė į rezistenciją ir davė partizano priesaiką Dainavos apygardoje. Suimtas 1946 m. rugsėjį, 1947 m. kovą nuteistas penkeriems metams lagerių ir penkeriems metams pilietinių teisių suvaržymo. Kalėjo Klaipėdos, Uchtos, Voivožo, Žemutinės Omros, Aukštutinės Omros lageriuose (Komijos ASSR). Grįžo į Lietuvą 1951 m. spalį. Dirbo vyresniuoju inžinieriumi mechaniku, nes technikos sritis buvo mažiausiai politizuota, vėliau tapo sąjunginės reikšmės racionalizatoriumi-išradėju. „Atsiminimai“ – pirmoji autoriaus publikacija.

2020•1

dzūkų kultūros žurnalas

DAINAVA

Dzūkų kultūros draugės
ir Alytaus apskrities literatų klubo „Tėkmė“ žurnalas
Savanorių g. 6, LT-62142 Alytus
Tel. (8 315) 51990
Leidžiamas nuo 2000 m.

ISSN 1648-0384